

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

1961

ՌՆԺԱ
ԺԸ ՏԱՐԻ

Հոկտեմբեր

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ
Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ

Ժ

1961

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆԻ ԱՌԱՋՆՈՅ

ՎԵՂԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱՋՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ կոնդակը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տպարանի բացման առթիվ	3
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ խոսքը Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան հազարվեցհարյուրամյա հոբելյանի առթիվ	5
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ— «Եկայի շինեսցուի սուրբ զխորանն լուսոյ»	8
Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան հազարվեցհարյուրամյակի հոբելյանական հանդիսությունները Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում	11
Հանդիսավոր սուրբ պատարագ և փառոց Մայր Տաճարում վեհափառ Հայրապետի գահակալության վեցերորդ տարեդարձի առթիվ	15
Մայր Աթոռի նորաշեն տպարանի բացման հանդիսությունը	21
Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ւ Ռ Ւ Մ	26
Ա. Հ.—Հյուսիսային Ամերիկայի հայոց Արևելյան թեմի առաջնորդ գերաշնորհ Տ. Սիոն արքեպիսկոպոս Մանուկյանը Մայր Աթոռում	28
Ա. ՄԱՏԻՆՅԱՆ— Մայր Աթոռի նոր տպարանը	32
ԵՂԻՇԵ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐՅԱՆ— Օշակա՛ն	37
ՍԻԱՄԱՆԹՈ— Գյուտին փառքը	39
ՆԱԻՐԻ ԶԱՐՅԱՆ— Հայոց լեզուն	40
ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌՅԱՆ— Մեսրոպ Մաշտոց	41
ՄԱՄԻԿՈՆ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ—Մեսրոպյան այբբենաբանները ԺԹ և Ի դարերում	51
Զեկույց Գալուստ Կյուլպենկյան հիմնադրության	62

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ. ԷՋՄԻԱԾԻՆ
«ԷՋՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

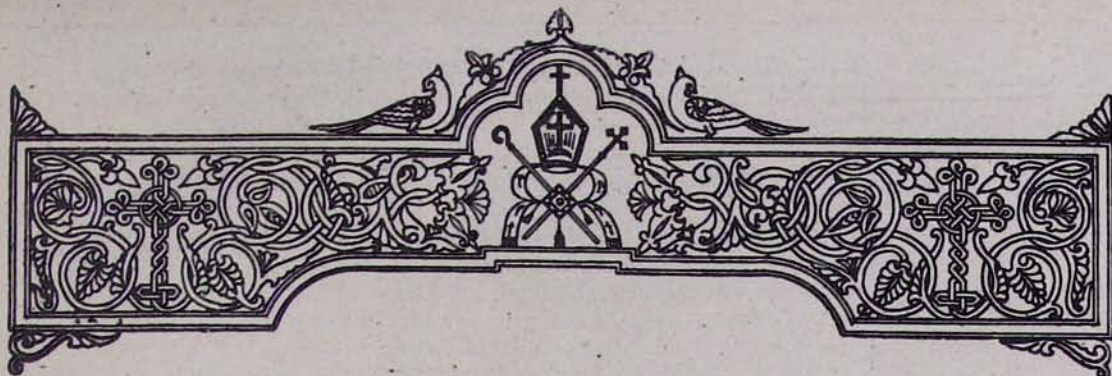
Армянская ССР, Эчмиадзин, Редакция журнала «Эчмиадзин»
Rédaction de la revue „Etchmiadzine“, Etchmiadzine, Arménie, URSS

Երևան, 1961 թ.

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒԲԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ Տ. Տ. Վ. Ա. Զ. Գ. Ե. Ն. Ա.
ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԿՈՆԴԱԿԸ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՇՆԻ ՏՊԱՐԱՆԻ
ԲԱՑՄԱՆ ԱՌԹԻՎ

ՎԱԶԳԷՆ ԵԱՌԱՑ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ,
ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՑ ԵՒ ԿԱՄՕԲՆ ԱԶԳԻՍ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ,
ԵԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵՇԱՐ
ԱՐՈՒՈՑ ԱՅՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ
ԵԿԵԼԵՅԻՈՑ ՍՐԲՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱՇՆԻ

ԶՐԻՍՏՈՍԱԽԱՆԴ ՍԻՐՈՑ ՈՐՋՈ՞ՅՆ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ՄԵՇԻ ՏԱՆՆ ԿԵԼԻԿՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ, ՊԱՏՐԻԱՐԸՈՒԹԵԱՆ ԵՐՈՒ-
ՍԱԴԵՄԻ ՀԱՅՈՑ, ՊԱՏՐԻԱՐԸՈՒԹԵԱՆ ԹՈՒՐԸԻՈՑ ՀԱՅՈՑ, ԱՐԸԵՊԻՍԿՈՊՈ-
ՍԱՑ, ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՑ, ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՑ, ԶԱՀԱՆԱՅԻՑ ԵՒ ՍԱՐԿԱԽԱԳԱՑ,
ԹԵՄԱԿԱՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՑ, ԹԵՄԱԿԱՆ ԵՒ ԹԱՂԱԿԱՆ
ԽՈՐՀՐԴՈՑ ԵՒ ՊԱՇՏՏՈՆԷԻՑ ԵՒ ՍԻՐԵՅԵԱԼ ՀԱՄԱՅՆ ՀԱԽԱՏԱՅԵԱԼ
ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

յօր հրճվանքով գրի կառնենք հայրապետական Մեր սույն կոնդակը
և Ձեզի կհղենք զայն, ավետելու համար, թե Տիրոջ ողորմությամբ, հոկ-
տեմբեր 15-ին, կիրակի օր, կատարեցինք բացումը Մայր Աթոռիս նո-
րաջեն տպարանին, որ կոչված է լույսի նոր վառարան մը դառնալ մեր
Եկեղեցիին և համայն հայ ժողովուրդի կյանքին մեջ:

Սուրբ Էջմիածինը ի սկզբանե գրի և գրականության և դպրության կեդրոն մը
եղած է, «բացեալ աղբիւրն գիտութեան» Աստուծոյ (Կորյուն), մանավանդ հայ
տառերու գլուտին և Աստվածաշունչի թարգմանության երանելի օրերէն սկսյալ, զի
«Սկիզբն դպրութեանս հայոց եղև սկիզբն մեծի գիտութեան և անպայման ուրա-
խութեան» (Ասողիկ):

Իրոք, մեր օրերուն տպագրված գիրն ու գրականությունը ուղիղ շարունակու-
թյունն են մշակութային այն մեծ գործին, որուն հիմը դրին Սուրբ Սահակ Պարթև և
Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոց:

Սուրբ Էջմիածնի այս նույն կամարներուն ներքև, ուր մեր առաջին սուրբ թարգ-
մանիչները հայ լեզուն մագաղաթին հանձնեցին, Սուրբ Էջմիածնի այս կամարներուն

տակ, ուր Սիմեոն Երևանցի մեծագործ հայրապետը հայերեն տպող առաջին մեքենան հաստատեց 1771 թվականին, ահա մենք ասյօր, այս նույն սրբազան կամարներուն ներքև, կատարեցինք բացումը մեր նորակերտ արդիական տպարանին:

Մայր Աթոռիս նոր տպարանը արգասիքն է Ամերիկայի մեր հայ հավատացյալ ժողովուրդի սիրուն և հավատարմության՝ դեպի Սուրբ Էջմիածին և հայրենի գիտությունն ու մշակույթը:

Խորապես մխիթարված սրտով, հանուն Հայաստանայց Սուրբ Եկեղեցւոյ, Մեր հայրապետական օրհնությունն ու զոհունակությունը կհայտնենք Միացյալ Նահանգաց մեր երկու թեմերու ազգային-եկեղեցական իշխանությանց, Մայր Աթոռի տպարանի հանգանակիչ հանձնաժողովին և անոր եռանդուն, անձնվեր նախագահ, Մայր Աթոռի հարազատ զավակ պարոն Երվանդ Աղաճանյանին և աստվածասեր բոլոր նվիրատուներուն, որոնց անունները անջնջելի պիտի մնան մեր սրտերուն և այս բազմադարյան սուրբ քարերուն վրա:

«Երանի որ ունիցի յիշատակ ի Սուրբ Էջմիածին»:

Հայրենի Հողին վրա, Սուրբ Էջմիածնի այս սրբազան հարկին տակ, լույսի աղբյուր մը ևս սկիզբ կառնե, ոռոգելու համար հոգևոր անդաստանը մեր ժողովուրդին և բաշխելու անոր հոգեկան սնունդ, գիտություն և մշակութային արժեքներ:

Մայր Աթոռի տպարանն լույս պիտի տեսնեն կրոնական գրականություն, ինչպես և մանավանդ պատմա-բանասիրական, հայագիտական լուրջ ուսումնասիրություններ:

Սուրբ Էջմիածնի տպարանը իր սեպուհ պարտքը պիտի նկատե նպաստել հայ հին և նոր մշակութային գանձերը լույս աշխարհ բերելու և արժուրելու նվիրական աշխատանքին:

Համրանքով փոքր մեր ժողովուրդը հարուստ է և մեծ իր հոգևոր ու մշակութային արժեքներով: Ան իր գոյությունը, իր ինքնությունը և ստեղծագործական իր թափը պիտի կարողանա նաև այսուհետև պահպանել՝ ներշնչվելով՝ այդ վավերական արժեքներու աշխարհին, վերածնած Հայրենի Երկրի՝ արևին տակ:

Այս ճամարտությանց լույսին ներքև, նոր տպարանի հաստատումով, Սուրբ Էջմիածին անգամ մը ևս կփառավորվի և անգամ մը ևս կլեցվի կենդանության նոր ավյունով, իր պատմական առաքելության ազգաշեն ճանապարհին վրա:

Թող Աստված օրհնե լույսի այս նոր վառարանը, պահելով վայն անփորձ ու անսասան, և թող մեր Սուրբ Եկեղեցին ու մեր ժողովուրդը քաղցրությամբ ընդունին վայն, իբրև ընծա մը, որ առավել պիտի զորացնե և պայծառացնե հայ կյանքը, հայ հոգին ու հայ հանճարը:

«Շնորհք, սէր ու խաղաղութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Զրիստոսի եղիցին ընդ Ձեզ ընդ ամենեսին»:

Ամեն:

Արամ Երևանցի

ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տուաւ կոնդակս ի 16-ն հոկտեմբերի
1961 Փրկչական ամի,
և ի տոմարիս Հայոց ՌՆԺԱ,
ի մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԽՈՍՔԸ
ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ԾՆՆԴՅԱՆ
ՀԱԶԱՐՎԵՑՀԱՐՅՈՒՐԱՄՅԱ ՀՈԲԵԼՅԱՆԻ ԱՌԹԻՎ

Սիրեցյալ հավատացյալ զավակներ Մեր.
Դարեր առաջ, երանելի օր մը, 405 թվա-
կանին, մեր աշխարհին մեջ մեծահանդես
բափոք մը կշածվեց ղեկի ներքին հարավա-
յին սահմանները: Հայոց արքան՝ Վուստա-
պոմ և Հայոց Հայրապետը՝ Սահակ Պարբե.
հայ ժողովուրդի մեծամեծները և զորք և
բազմահազար շինական ժողովուրդը, Ռան
գետի ափին, «Ովսանեա»-ներով կղիմավո-
րեին հայ հոգևորական մը՝ Մեսրոպ վարդա-
պետ Մաշտոց:

Ո՛վ էր այդ վարդապետը:— Պարզագգեստ,
համեստ վանական մըն էր ան, որ հեռավոր
նամբաներե, մաշած տրեխներով, կվերա-
դառնար հայրենի տուն:

Եվ ի՞նչ կրեբեր իրեն հետ այդ վանակա-
նը: Ո՛չ ոսկի, ո՛չ բեհեզ, ո՛չ գեմբ, ո՛չ զորք և
ո՛չ ալ տիադաներ: Մեսրոպ Մաշտոց իր ժո-
ղովրդին ընծա կրեբեր նշանագրերը մայ-
րենի լեզվին, արգասիքը իր լուսափայլ հան-
հարին և իր մեծ սրտին:

Սուրբ Մեսրոպ հորինած էր հայ լեզվի
տառերը և անոնց մեջ բյուրեղացուցած և
կաղապարած էր Արարատյան դաշտի վրա
խոսված հայերեն լեզվի հնչյունները: Ժո-
ղովուրդի խոսած լեզվի շաղախին ձև և կա-

նոն տված էր ան, կոչելով հայոց լեզուն
հավետ մշտանորոգ կյանքի: Սակայն սխալ
պիտի բլլար Մեսրոպ Մաշտոցը նժարի վրա
դնել միայն հայ տառերու իր գյուտով և
Աստվածաշունչի բարգմանությամբ: Անտա-
րակույս, հանճարեղ են այդ գործերը և մեծ
հաղթանակները կհանդիսանան իր իմացա-
կան ուժերուն և իր հայրենասիրությամբ,
բայց իր գործը, իր առաքելությունը և իր
ժառանգությունը ավելին են: Արդարև, Մեծ
Վարդապետը, բյուրեղացնելով հայ լեզուն
և դարձնելով զայն գրական լեզու, բյուրե-
ղացուց նաև հայ մտածողությունը, հայ
իմացականությունը, վասնզի հայտնի է մե-
զի այսօր, քե լեզուն և մտածումը միատեղ
կանին ու կգարգանան և գիրար կպայմա-
նավորեն:

Եվ ավելին տակավին. հայ իմացակա-
նության զարթոնքով ու զարգացումով, տա-
կավ արքնցան ու անեցան Հայ Ազգի հոգե-
կան բոլոր բաժնի ուժերը և այսպիսով
հետզհետե ծնունդ առին, հետզհետե նորա-
նոր կատարյալ ձևեր ստացան ու բարձր
կատարներու հասան հայ բանաստեղծու-
թյունը, հայ ճարտարապետությունը, երա-
ժշտությունը, նկարչությունը և մյուս ար-

վեստները: Ամեն իսկապես հայկական և վավերական արժեք, մեր անցյալին մեջ, ծնունդ կառնե Սուրբ Մեսրոպի տեսիլքն ու հանճարեն:

Մեսրոպ Մաշտոց, Փրկչի Իշման տեղեն առած իր ներշնչումներով, իր արարչագործ ոգեկան ուժերով, իր ստեղծարար աշխատանքով և դարերուն բողած իր մեծ ժառանգությամբ, հիմնադիրն է, հայրն է հայ մշակույթին, բառին ամենալայն և ամենաերջմարիտ իմաստովը:

Տակավի՛ն իր ձևերը փնտռող, մշուշապատ հայ հոգեկան աշխարհին մեջ, փայլատակեց Սուրբ Մեսրոպի արարչագործ պատգամը՝ «Նդիցի լոյս»: «Եւ եղև լոյս»: Սուրբ Մեսրոպի հանճարով, հայ ժողովուրդը իր կյանքի սեփական հանապարհը գտավ: Գտավ իր ինքնությունը և աղբյուրը իր ոգեկան ուժերուն: Գտավ իր ոճը: Եվ ամբողջ Ազգ մը ահա, ավելի քան հազար և հինգ հարյուր տարիներն վեր, այդ ոգեկան-իմացական ձևերուն մեջ, կծուվե, կդարբեն իր մտածումները, իր հույզերը և իր տենչերը, առանց հիեր կրկնելու, այլ միշտ նվանելով նորանոր ու անմատչելի բարձունքներ մշակութային ստեղծագործությանց հորիզոնին վրա:

Մեսրոպ Մաշտոց իր ժողովուրդի հարազատ զավակն է: Իր տեսիլքներով, իր էանճարով ու ստեղծարար գործերով արտահայտիչն է հայ ժողովուրդի սպասումներուն, հայ ժողովուրդի ապրումներուն, հայ ժողովուրդի իմացական ու ոգեկան հնարավորություններուն: Եթե այդպես չըլլար. Մեսրոպ առանձին կմնար մեր պատմության մեջ և իր ժառանգությունը շատոնց ի վեր ժամանակի մոխիրներուն տակ թաղված ու կորսված:

Եթե Մեսրոպ Մաշտոց կարողացավ մշակույթի արև շահը վառել Հայոց Աշխարհին մեջ, հայ ժողովուրդն ալ կարողացավ այդ շահը վառ պահել տիրաբար ու փոխանցել զայն սերունդե սերունդ և հասցնել մինչև մեր օրերուն, մեր սերունդին: Եվ այսօր, այդ շահը կշռող փառքի մեջ, վերածնած Հայրենիքի փառամայր Երևանի Մատենադարանին, Հայաստանի պետական համալսարանին,

հին, Դիտուրյանց կանադին և բազում գիտական, գեղարվեստական, կրթական, մանկավարժական ուսումնարաններուն և հաստատությանց կամարներուն ներքև:

Մեր ժողովուրդը համբաճեց փոքր է, սակայն մեծ է իր հին և նոր մշակույթի արժեքներով: Գաղտնիք չէ ոչ ոքի համար, քե մանավանդ մեր Մայր Հայաստանի նոր և խաղաղ ու ապահով պայմաններուն մեջ. ոչ միայն աշխի լույսի պես կպահպանվին ու կգնահատվին հայ մշակույթի հին վավերական արժեքները, այլ նաև, շնորհիվ մեր Ազգի տաղանդաշատ զավակներու ներշնչումին ու աշխատանքին, կստեղծվին նոր արժեքներ, հարստացնելով հայ մշակույթի բազմադարյան մեծ գանձարանը: Եվ ավելին. փոքր չէ թիվը այսօրվան մեր հայրենի գիտնականներուն և արվեստագետներուն, որոնց գործերը շատոնց անցած են հայ կյանքի սահմանները և զնահատանքին առարկան դարձած մեր օրերու փառափառ ազգերուն: Արհամարհելի չէ նաև թիվը հայ գիտուններուն և արվեստագետներուն Սփյուռքի հայության ծոցին մեջ, որոնք հարազատ արտահայտությունը կհանդիսանան նույն հայ ժողովուրդի տաղանդին ու շնորհներուն:

Հայ ժողովուրդը մշակութաբան ժողովուրդ եղած է անցյալին մեջ, մշակութաբան ժողովուրդ է նաև այսօր: Այս է մեր Ազգի ամենաբնորոշ հատկանիշը: Այս իրողության մեջ է մեր ժողովուրդի գոյության իմաստը: Այս նշմարտության մեջ է նաև մեր Ազգի ապրելու իրավունքը:

Մենք կհավատանք Սուրբ Մեսրոպին և անոր ժառանգության: Մենք կհավատանք հայ լեզվին ու հայ մշակույթին: Մենք կհավատանք մեր ժողովուրդի ստեղծագործ ուժերուն: Մենք կհավատանք մեր հայրենի նոր կյանքին և նոր արժեքներուն: Մենք կհավատանք մեր Ազգի ապագային: «ՅԱՅՍՄ ՀԱՒԱՏՈՅ ԶՄԵՉ ՈՉ ՈՔ ԿԱՐԷ ԽԱԽՏԵԼ»:

Այսօր, Սրբոց Թարգմանչաց տոնին, մեր Եկեղեցին կտոնե Սուրբ Մեսրոպի ծննդյան 1600-ամյակը: Եվ մենք այստեղ, Օշականի մեջ, Մեծ վարդապետի իսկ գերեզմանին վրա կառուցված այս տաճարի կամարեն-

րուն տակ, հանդիսավոր սուրբ պատարագի մատուցմամբ կփառավորենք իր պայծառ հիշատակը: Եվ մխիթարական է մեզ համար, որ թե՛ մեր Մայր Հայրենիքի և թե՛ Սփյուռքի մեջ պիտի տոնվին և պիտի փառաբանվին Մեծն Մեսրոպ Մաշտոցի կյանքն ու գործը, 1961 թվականը հոբելյանական նվիրական տարի ըլլալով մեր ամբողջ ժողովուրդին համար անխտիր:

Մեսրոպ Մաշտոց իրաւովորեց համայն Հայ Ազգը և բոլոր ժամանակները: Ուրեմն մեր ժողովուրդը ևս համազգային ցնծությամբ ու երախտագիտությամբ պիտի տոնեն իր սփանշեղազործ Մեծ Վարդապետը:

Օշականի Սուրբը մեզ կուսավորեն նաև այսօր, մեզ կգորացնեն նաև այսօր, և մեզ

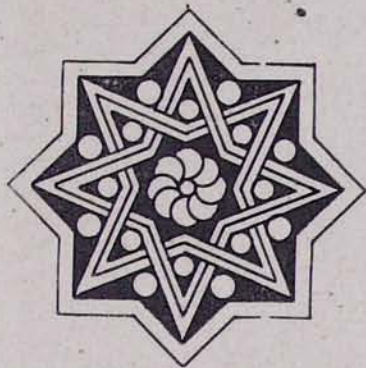
կդարձնեն ավելի քան երբեք լավատես ու գոտեպինդ, հայրենի պայծառ արևին տակ: Եվ կյանքի կկոչվի այն ուխտը, զոր կես դար առաջ մեծ բանաստեղծը կկատարեր իր խոսքը հայ ժողովուրդին ուղղելով. «Մենք, ԶԱՎԱԿՆԵՐԴ ՕԳՈՍՏԱՓԱՌ, ՊԻՏԻ ԿԵՐՏԵՆՔ ՆՈՐ ԱՐՇԱԼՈՒՅՍ»:

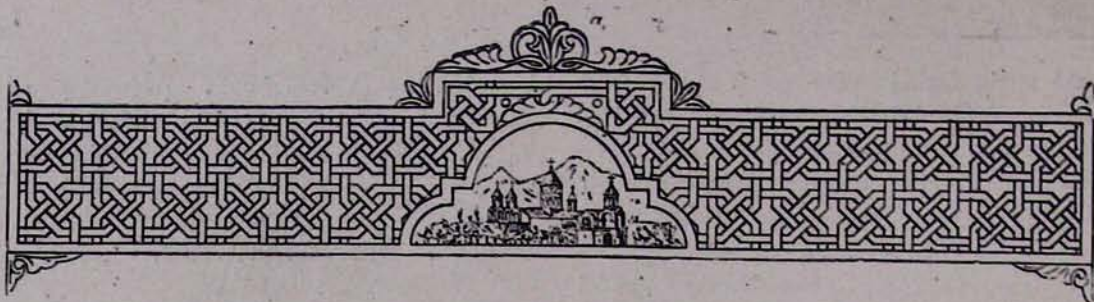
Ահավասիկ, մեր Մայր Երկրի հորիզոնին վրա ծագած է նոր արշալույս:

Փա՛նք Սուրբ Մեսրոպի լույս հիշատակին: Փա՛նք հայ մշակույթին, փա՛նք հայերեն լեզվին, փա՛նք հայ ժողովուրդին:

ՀՆՈՐՀԹ ԵՒ ՍԷՐ ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՂԻՑԻՆ ԸՆԴ ԶԵԶ ԱՅԺՄ ԵՒ ՅԱԻԻՏԵԱՆ»:

Ամեն:

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

«ԵԿԱՅԻ ԵՒՆԵՍՅՈՒԻ ՍՈՒՐԲ ԶԻՌԱՆՆ ԼՈՒՍՈՅ»

Ոկտեմբեր ամսվա 8—15 օրերը, Մայր Աթոռի և մեր եկեղեցու համար, հանդիսացան հոգևոր ուրախության, մխիթարության պատմական օրեր:

Հոկտեմբերի 8-ին, կիրակի օրը, հանդիսավորությամբ տոնվեց Վեհափառ Հայրապետի գահակալության վեցերորդ տարեդարձը:

Հոկտեմբերի 14-ին, շաբաթ օրը, Թարգմանիչ վարդապետների տոնին, Օշականում, հայրապետական սուրբ պատարագի մատուցմամբ, ապա Հոգևոր Ճեմարանում գրական-գեղարվեստական երեկոյթով տոնվեց Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամյակը:

Հաջորդ օրը, հոկտեմբերի 15-ին, կիրակի, հավարտ սուրբ պատարագի, կրոնական արարողությամբ կատարվեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի նորաշեն տպարանի պաշտոնական բացումը:

Այս երեք սրտագին տոնախմբությունների և համագային հանդիսությունների լուսավոր առաջնությունը, հոգևոր շաղախը ՄԱՅՐ Ա. ԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ ԱՆՈՒՆՆ ՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆ ԷՐ:

Հայ ժողովրդի ֆրիստոնեական լուսավորության և դաստիարակության գործը սկսվել է Ս. Էջմիածնից: Հայ գիրն ու գրականությունը սկիզբ են առնում Ե դարից՝ նորից Ս. Էջմիածնից: Հայրենի հողի վրա, Մայր Աթոռի հովանու տակ է, որ հիմնվել է առաջին տպարանը ԺԸ դարի 70-ական թվականներին:

Վեհափառ Հայրապետի գահակալության վեցերորդ տարեդարձի, Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամյակի և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի նորակերտ տպարանի բացման բերկրալի հանդիսությունների մեջ, մեր եկեղեցին և հավատացյալ ժողովուրդը մի անգամ ևս միացրել էին իրենց որդիական երախտագիտությունը, սերն ու հավատարմությունը դեպի Ս. Էջմիածինը և նրա արժանավոր Գահակալը, խոնարհելով Ս. Էջմիածնի հոգևոր բարձունքից նառագայթող ԼՈՒՍՈՒ ԵՎ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄԻ ԱՌԱՋ:

Վեհափառ Հայրապետի բազմազան գործունեության անցնող վեց տարիները ցույց են տվել արդարորեն, որ այսօր, հանձին Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Հայրապետի, Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցին ունի իր ԶՈՀԱՔՆՐՎՈՂ, ԱԶՆՎԱԿԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆԵՐԻՅ մեկին, որը իր պայծառ մտքով, սրբազան հավատով, իր սուրբ և վստահելի ձեռքերի մեջ է պահում Հայ եկեղեցու գերագույն ղեկավարությունը և արխաբար, իր պարտքի խորունկ գիտակցությամբ, իր ուսերի վրա է կրում Ամենայն Հայոց Հայրապետության պատասխանատու լուծը, և այն կրում է խոր լավատեսությամբ ու հավատով դեպի իր ժողովուրդը, Հայրենիքը, դեպի եկեղեցին և բովանդակ հայության պայծառ ապագան:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՏՈՆԸ ՏՈՆԸ Է Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ, ՏՈՆԸ Է ԼՈՒՍԱՎՈՐՁԻ Ա. ԹՈՒՐԻ, ՏՈՆԸ ՀԱՅ ՄՏՔԻ ԵՎ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ՏՈՆԸ Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՈՐԱՀ ԳՈՐԾԻ:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գահակալության տոնը նշելիս, մատնանշվում է այն հոգևոր, բարոյական, հայրենասիրական, մշակութային դերը, որը կատարում է այսօր Ազգիս Վեհափառ Հայրապետը հայ կյանքում, խոսավորչի պատմական Աթոռի վրա բազմած, Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի դրոշակը ձեռնում:

Ս. Մեսրոպ, որի ծննդյան 1600-ամյակն ենք տոնում այս օրերին, ԱՆՅԱՄԱՔԵԼԻ ՀՈՒԳԵՎՈՐ, ԻՄԱՅԱԿԱՆ ԱՂԱՅՈՒՐՆ Է ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՀԱՎԵՐԺՈՒԹՅԱՆ, «գերազանցեալ քան զամենայն... մոտ ծննդական... բանիւ պայծառ» (Խորենացի), «իրով աւետարանական և ռազմապատմական գնացիւք» (Կոչում):

Դրի ու դպրության, լուսավորության և մշակույթի նկատմամբ բաց է եղել հայ ժողովրդի ազատասեր և լուսաբաղ ճոգին:

Վեհափառ Հայրապետ, Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամյա հոբելյանի առթիվ ասված իր պերճիմաստ խոսքի մեջ, նշում էր. «ԺՈՂՈՎՈՐԴԻ ԽՈՍՍՄ ԼԵԶՎԻ ՇԱՂԱՆԻՆ ԶԵՎ ԵՎ ԿԱՆՈՆ ՏՎԱԾ ԷՐ ԱՆ, ԿՈԶԵԼՈՎ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒՆ ՀԱՎԵՏ ՄՇՏԱՆՈՐՈՐԿ ԿՅԱՆՔԻ», «ԲՅՈՒՐԵՎԱՅՆԵԼՈՎ ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՆ ԵՎ ԴԱՐՁՆԵԼՈՎ ԶԱՅՆ ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒ, ԲՅՈՒՐԵՎԱՅՈՒՆՆԵՆ ԵՆԵՎ ՀԱՅ ՄՏԱՆՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՀԱՅ ԻՄԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՎԱՍՆԶԻ ՀԱՅՏՆԻ Է ՄԵԶԻ ԱՅՍՕՐ, ԹԵ ԼԵԶՈՒՆ ԵՎ ՄՏԱՆՈՒՄԸ ՄԻԱՏԵՂ ԿԱԶԻՆ ՈՒ ՄԻԱՏԵՂ ԿԶԱՐԳԱՆԱՆ ԵՎ ԶԻՐԱՐ ԿՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐԵՆ»:

Արդարև, նշում է Վեհափառ Հայրապետը, «սխալ պիտի ըլլար Մեսրոպ Մաշտոցը նժարի վրա դնել միայն հայ տառերու իր գյուտով և Աստվածաշունչի բարգմանությամբ»: Ս. Մեսրոպ բացավ աստվածային իմաստության և մարդկային հանճարի անսպառ աղբյուրները մեր ժողովրդի բոլոր սերունդների համար:

Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի «լույս ձեռքերով» հայերենի բարգմանված աստվածաշնչական առաջին նախադասությունը՝ «ՃԱՆԱԶԵԼ ԶԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ ԵՆ ԶԽՐԱՏ, ԻՄԱՆԱՎ ԶԲԱՆՍ ՀԱՆՃԱՐՈՅ», երբեք պատահականություն չէր: Առակաց գիրքը խրատում էր հաճախ Աստվածային իմաստությունը և մարդկային հանճարի գործերը, գիրք, որ սկիզբն է գիտության, առաջադիմության: Ս. Մեսրոպ Մաշտոց աստվածային այդ իմաստության և հանճարի մեջ էր գտնում հայ ժողովրդի կենսունակությունը, ուժը, երիտասարդությունն ու ապագան:

Մեսրոպյան երկաթագրի խորհրդի մեջ, հայ ժողովուրդը վերահասու եղավ, Կոչումի պատկերավոր բացատրությամբ, «ԱՍՏՈՒՍ-

ՄԱԴՈՐՍ ՍՔԱՆԶԵԼԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ» և խորամտ եղավ «ԱՌ ԺԱՄԱՅՆ ՎԱՂՎԱՂԱԿԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ԻՐԱՅ»:

Ահա այս է Մեսրոպ Մաշտոցի գործի հավերժական նշանակությունը:

Եվ ԱՎԵԼԻՆ ՏԱԿԱՎԻՆ, — ասում է Վեհափառ Հայրապետը իր խոսքում, — ՀԱՅ ԻՄԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԹՈՒՆՔՈՎ ՈՒ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄՈՎ, ՏԱԿԱՎ ԱՐԹՆՅԱՆ ՈՒ ԱՃԵՑԱՆ ՀԱՅ ԱԶԳԻ ՀՈԳԵԿԱՆ ԲՈՂՈՐ ԹԱՔՈՒՆ ՈՒԺԵՐԸ ԵՎ ԱՅՄՊԻՍՈՎ ՀԵՏԶԵՏԵ ՄՆՈՒՆԴԱՌԻՆ, ՀԵՏԶԶԵՏԷ ՆՈՐԱՆՈՐ ԿԱՏԱՐՅԱՎ ԶԵՎԵՐ ՍՏԱՅԱՆ ՈՒ ԲԱՐՁՐ ԿԱՏԱՐՆԵՐՈՒ ՀԱՍԱՆ ՀԱՅ ԲԱՆԱՍՏԵՂՄՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՀԱՅ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՆԿԱՐԶՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՄՅՈՒՍ ԱՐՎԵՍՏԵՐԸ:

ԱՄԵՆ ԻՍԿԱԿԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՎԵՐԿԱՆ ԱՐԺԵՔ, ՄԵՐ ԱՆՅՅԱԼԻՆ ՄԵԶ, ՍԿԶՐ ԿԱՌՆԵ Ս. ՄԵՍՐՈՊԻ ՏԵՍԻԼՔԵՆ ՈՒ ՀԱՆՃԱՐՆԵՆ»:

Դարեր շարունակ Ս. Էջմիածինն է զխավորել մեր ժողովրդի հոգևոր-իմացական գործունեությունը:

«Իրաք, մեր օրերուն տպագրված գիրքն ու գրականությունը ուղիղ շարունակությունն են մշակութային այն մեծ գործին, որուն հիմքը դրին Ս. Սահակ Պարթև և Ս. Մեսրոպ Մաշտոց, — գրում է Վեհափառ Հայրապետը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի տպարանի բացման առթիվ գրած իր հոկտեմբեր 16 թվականի սրբատառ կոնդակում:

1666 թվականին, Հակոբ Զուղայեցի կաթողիկոսի օրով (1655—1680) Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնից ուղարկված օրինակի վրա, տպվում էր առաջին հայ Աստվածաշունչը Ամստերդամում:

1771 թվականին Սիմեոն Երևանցի կաթողիկոսը (1763—1780) Հայաստանում բաց էր անում առաջին տպարանը Մայր Աթոռի հովանու տակ՝ «ամենայն պարագայի», այն կոչելով հայ ժողովրդի «լուսատուրքան վերակացու» (Խորենացի) Ս. Դրիգոր Լուսավորչի անունով:

Դարերի հոլովույթի մեջ, շարունակվում էր Ս. Մեսրոպի գործը, Մայր Աթոռի հովանու տակ:

Եվ դարեր ենտո, 1961 թվականի հոկտեմբերի 15-ին, Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Հայրապետը, իր գահակալության վեցերորդ տարեդարձի բարեբաստիկ առիթով, կատարում էր Մայր Աթոռի նոր տպարանի բացումը, տպարան, որը «կոչված է լույսի նոր վառարան մը դառնալ մեր նկեղեցիի և համայն հայ ժողովուրդի կյանքին մեջ», — ինչպես նշվել է նույն կոնդակում:

Մայր Աթոռի նոր տպարանը, որը սրտառույց նվերն է բովանդակ Ամերիկայի հայու-

թյան, Վեհափառ Հայրապետի գահակալության մեծագործություններից մին պիտի մնա պատմության մեջ, որպես շարունակությունը Ս. Մեսրոպի մշակութային մեծ գործի:

Որևէ ժողովրդի մեծությունն ու արժանիքը չափվում են նրա մշակույթով, գրականությամբ, արվեստներով, ինչպես նաև նրա բարոյական, հոգևոր արժանիքներով:

Այդպիսին է նաև մեր ժողովուրդը:

«ՀԱՆԺԱՆԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ,— պատգամում է Վեհափառ Հայրապետը,— ՄՇԱԿՈՒԹԱՍԻՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ԵՂԱՍԵ Է ԱՆՑՅԱԼԻՆ ՄԵՋ, ՄՇԱԿՈՒԹԱՍԻՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ Է ՆԱԵՎ ԱՅՍՕՐ. ԱՅՍ Է ՄԵՐ ԱԶԳԻ ԱՄԵՆԱԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԻՇԸ: ԱՅՍ ԻՐՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ Է ՄԵՐ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ԳՈՅՈՒԹՅԱՆ ԻՄԱՍՏԸ: ԱՅՍ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ Է ՆԱԵՎ ՄԵՐ ԱԶԳԻ ԱՊՐԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ»:

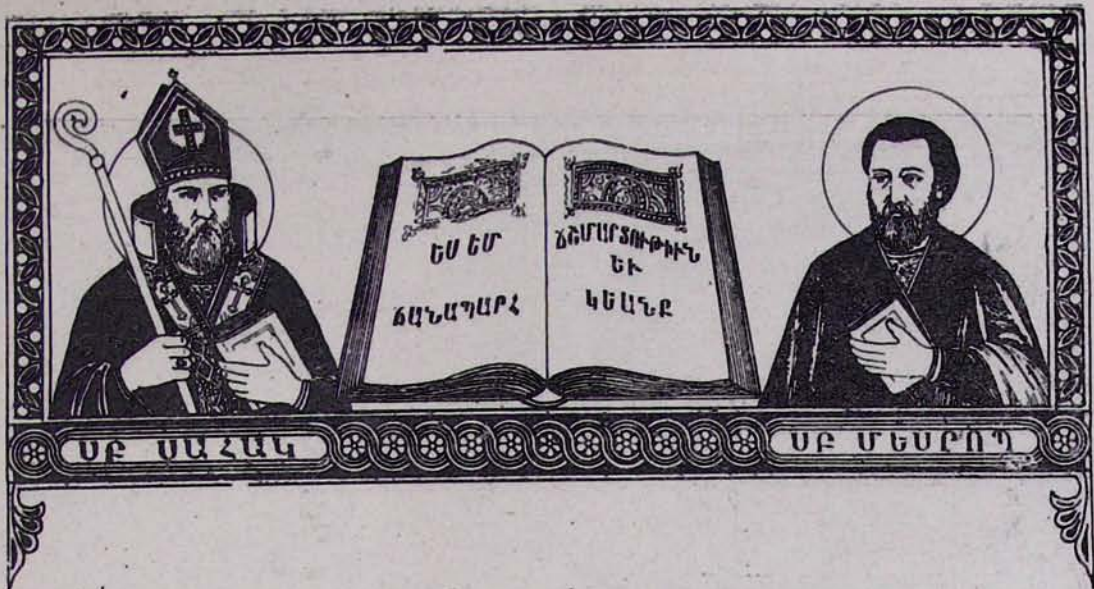
Այսօր, երբ նշում ենք Վեհափառ Հայրապետի գահակալության վեցերորդ տարեդարձը, ոգեկոչում ենք հիշատակը հայ ժողովրդի մեծ լուսավորիչ Ս. Մեսրոպի և ուրախանում ենք ազգովին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հովանու տակ բացված լույսի նոր վառարանով, որ տպարանն է, ուխտենք հավատարիմ մնալ մեր նախնիքներից մեզ ժառանգ մնացած հոգևոր, բարոյական, իմացական մեր արժեքներին և ապրեցնել մեր կյանքի մեջ այն մեծ ԳՈՐԾԸ, որի համար գիշեր-ցերեկ աշխատեցին, փրկեցին, ու հանախ նահատակվեցին մեր լուսաբնակ նախնիքները:

Թող միշտ պայծառ մնա հայ ժողովրդի սրտի մեջ՝ ԼՈՒՅՍԻ ԽՈՐԱՆԸ, ՀԱՎԱՏԻ ՀՈՒՐԸ, ՆԱԽՆՑԱՑ ԱՌԱՔՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՍԵՐԸ, ՀԱՅՐԵՆՑԱՑ ՈՂԻՆ, որպեսզի արժանավոր ժառանգները լինենք մեծ լուսավորչի՝ Ս. Մեսրոպի ՏԵՍԻԼՔԻ ԵՎ ԳՈՐԾԻ:

ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ

**ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ԾՆՆԴՅԱՆ
ՀԱԶԱՐՎԵՑՀԱՐՑՈՒՐԱՄՅԱԿԻ ՀՈԲԵԼՅԱՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՄԱՅՐ ԱԹԱՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՍՏՆՈՒՄ**

**ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍԱՎՈՐ ՍՈՒՐԲ ՊԱՏԱՐԱԳ
ՕՇԱԿԱՆԻ ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒՄ**

Հոկտեմբերի 14-ին, շաբաթ օրը, Սրբոց Թարգմանչաց վարդապետաց տոնի առթիվ, Վեհափառ Հայրապետի գլխավորությամբ, Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամները, Մայր Աթոռի միաբանությունը, Հոգևոր Ժեմարանի դասախոսական կազմը և ուսանողությունը, վանքի պաշտոնեությունը, արտասահմանյան մի շարք երկրներից ժամանած ուխտավորներ, հայ մտավորականության ներկայացուցիչներ ուխտի գնացին Օշական, Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի դամբարանին:

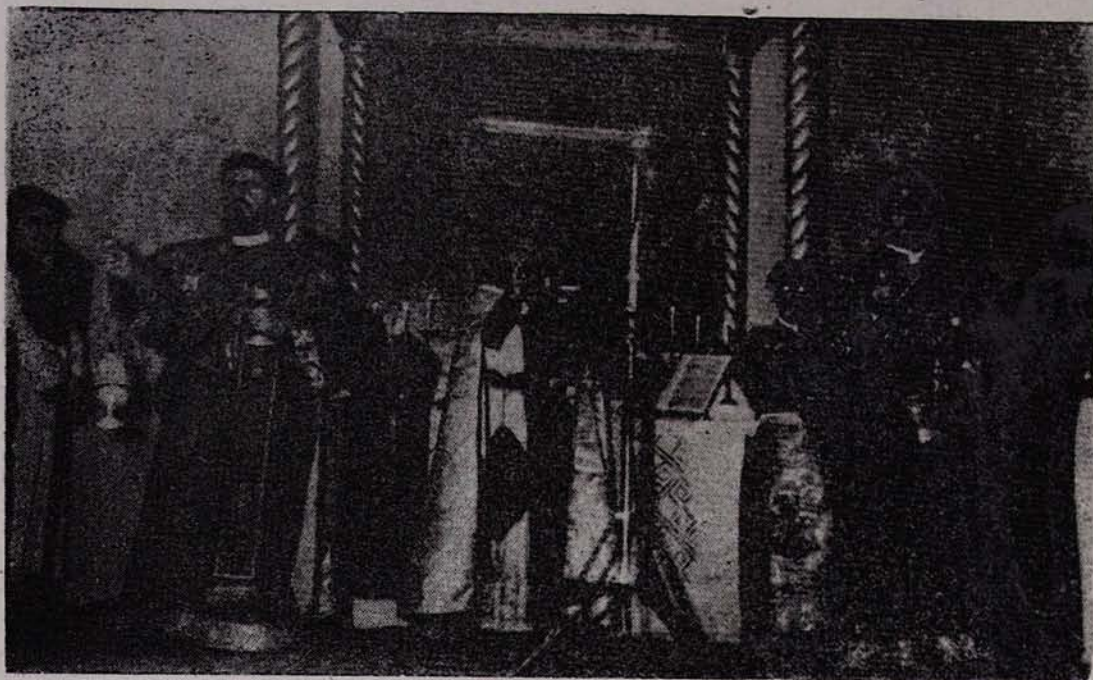
Առավոտյան ժամը 11-ին, Վեհափառ Հայրապետը, Մեծ Սրբի ծննդյան 1600-ամյակի առթիվ, հայրապետական հանդիսավոր սուրբ պատարագ մատուցեց Օշականի Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցում: Սուրբ Սեղանին սպասարկում էին գերաշնորհ Տ. Հայկազուն և Տ. Կոմիտաս սրբազանները, վար-

դապետներ, քահանա հայրեր և Մայր Աթոռի սարկավազների խումբը:

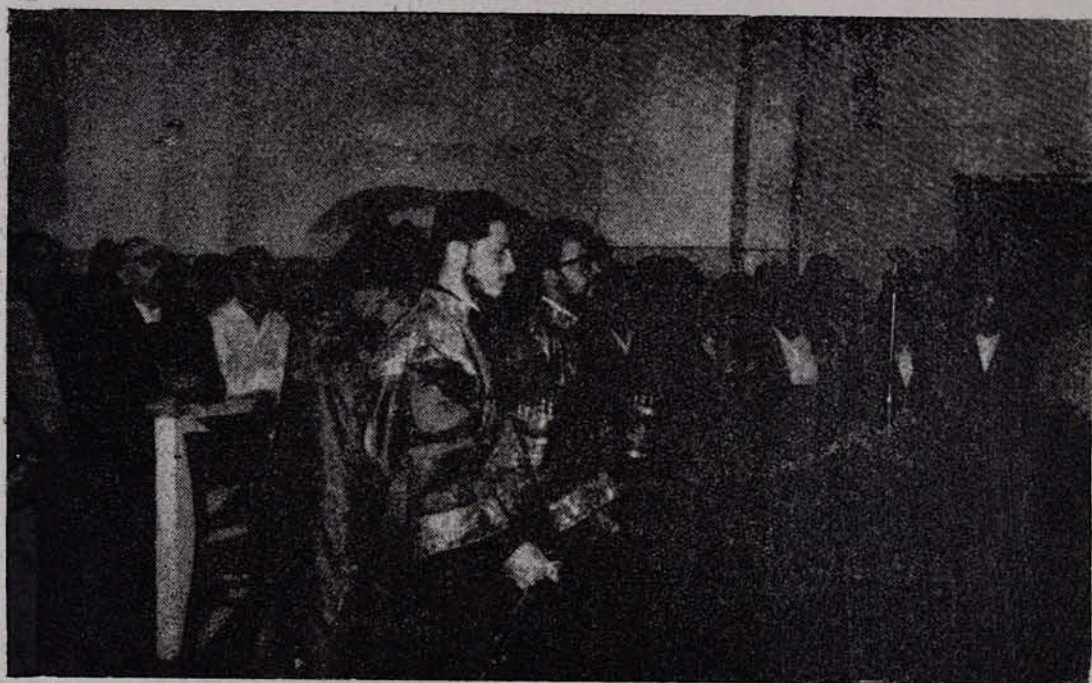
Օրվա ազգային-եկեղեցական մեծ տոնի առթիվ Օշականում հավաքվել էր ուխտավորների խումբն բաղմունքով:

Սուրբ պատարագի երգեցողությունը կատարում էին Հոգևոր Ժեմարանի սաները: «Հայր մեր»-ից առաջ, հոգեշնորհ Տ. Գրիգոր արեղա եղիայանը, ի լուր ժողովրդյան, կարդաց Վեհափառ Հայրապետի օգոստոս 25 թվակիր սրբատառ կոնդակը՝ հոկտեմբերի 14-ին Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամյակը տոնելու կապակցությամբ:

Հավարտ սուրբ պատարագի, Վեհափառ Հայրապետը, եկեղեցական թափորով, իջավ Մեծ Սրբի դամբարանը, աղոթեց, համբուրեց և ապա բակում, Վահան Ամատունու գերեզմանի վրա «Հոգւոց» արտասանելուց հետո, հանդիսավոր երթով վերադարձավ Մայր Աթոռ:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԸ ՊԱՏԱՐԱԳՈՒՄ Է ՕՇԱԿԱՆԻ Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒՄ

ՄԻ ՊԱՀ ՊԱՏԱՐԱԳՈՒՄ

ԳՐԱԿԱՆ-ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈ ՆՈԳԵՎՈՐ ԺԵՄԱՐԱՆԻ ՀԱՆԴԻՍԱՍՐԱՀՈՒՄ

Ժամը 2-ին, Հոգևոր Ճեմարանի հանդիսասրահում, Վեհափառ Հայրապետի բարձր նախագահության տակ, կազմակերպվել էր գրական-գեղարվեստական երեկո՝ նվիրված ընդհանրապես մեր թարգմանիչ վարդապետների հիշատակին և ի մասնավոր թարգմանիչ վարդապետների զուգուր Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամյակին:

Հանդիսությանը ներկա էին Ս. Սիրոն, Ս. Սահակ, Ս. Հայկազուն, Ս. Եզնիկ, Ս. Վարդան, Ս. Կոմիտաս սրբազանները, Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամները, Մայր Աթոռի ողջ միաբանությունը, Հոգևոր Ճեմարանի դասախոսական կազմն ու ուսանողությունը, արտասահմանյան ուխտավորներ և մասնավոր հրավիրյալներ:

Հանդիսության ներկա էր նաև Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետին առընթեր Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահի տեղակալ Ս. Հովհաննիսյանը:

Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամյակին նվիրված գրական-գեղարվեստական երեկոն բացվեց Հայկական ՍՍՌ Պետական Հիմնի նվազով և Ճեմարանի երգչախմբի կողմից երգված Թարգմանչաց վարդապետներին հատուկ «Որք զարդարեցին» շարականով:

Այնուհետև Հոգևոր Ճեմարանի վերատեսուչ գերաշնորհ Ս. Հայկազուն արքեպիսկոպոս Աբրահամյանը հանդես եկավ թարգմանիչ վարդապետներին՝ Ս. Մեսրոպի, Եղիշեի, Մովսես Քերթովի, Դավիթ Անհաղթ փիլիսոփայի, Դրիգոր Նարեկացու և Ներսես Կլայեցու խնկելի հիշատակին նվիրված բացման խոսքով:

Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ պրոֆ. Ա. Ղարիբյանը խոսեց «Մեսրոպ Մաշտոցը որպես գիտնական» թեմայի շուրջ,

իսկ «Էջմիածին» ամսագրի խմբագիր Ա. Հատիտյանը Ս. Մեսրոպին ներկայացրեց որպես ազգային-եկեղեցական գործչի:

Հոգևոր Ճեմարանի ուսանողությունը իր սրտագին մասնակցությունը բերեց Ս. Մեսրոպի խնկելի հիշատակին խմբերգերով և արտասանություններով: Երգչախումբը հաջողությամբ կատարեց Կոմիտասյան «Ով մեծաքանչ դու լեզու», «Լո լո, սևե Սիփանա սարին վրա» խմբերգերը, «Նմանեալ Մովսիսի» և «Էջ Միածինն ի Հօրէ» շարականները: Բնարանի ուսանող Հակոբ Պարոնյանը արտասանեց «Գյուտին փառքը» (Սիամանթո), նույն լսարանի ուսանող Վռամշապուհ Ջիհանյանը՝ «Ա Բ Գ-ի դասը» (Եղիշե արքեպիսկոպոս Դուրյան), Նաիրի Զարյանի «Հայոց լեզուն» արտասանեց Բ լսարանցի Կարապետ Քիրեջյանը, Գ լսարանից Կարպիս Սերայտարյանը արտասանեց «Այս քարին վրա» (Ժ. Ավետիսյան), իսկ Բ դասարանցի Ղևոնդ Վարդանյանը՝ «Յշական»-ը (Եղիշե արքեպիսկոպոս Դուրյան):

Հոգևոր Ճեմարանի ուսանողների մանդոլինիստների խմբակը կատարեց մի շարք կոմիտասյան և ժողովրդական երգեր:

Հանդիսության ժամանակ, ուխտավորաբար Մայր Աթոռում գտնվող հոգեշնորհ Ս. Վազգեն արքեպիսկոպոս Քեղիշյանը կարդաց Ս. Մեսրոպին նվիրված իր քերթվածը:

Հանդիսության վերջում Վեհափառ Հայրապետը հանդես եկավ Մեծ Սրբի և օրվա մշակութային մեծ տոնի հիշատակին նվիրված օրհնության և երախտագիտության խոսքով:

Ս. Մեսրոպի ծննդյան 1600-ամյակին նվիրված հանդիսությունը վերջացավ Վեհափառ Հայրապետի «Պահպանիչ»-ով և խմբովին երգված «Հայր մեր»-ով:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆ Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ԾՆՆԴՅԱՆ 1600-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

Ժամը 4-ին, Հոգևոր Ճեմարանի սերտողության սրահում, վերատեսուչությունը կազմակերպել էր ընդունելություն Ս. Մեսրոպի հիշատակին:

Սեղանը օրհնեց Վեհափառ Հայրապետը: Ժաշկերությին մասնակցում էին բազմաթիվ հրավիրյալներ Մայր Հայրենիքից և արտասահմանից:

Ընդունելության ընթացքում մի անգամ
ևս ոգեկոշվեց անմահ հիշատակը Ս. Մես-
րոպի մեծ անվան և գործի:

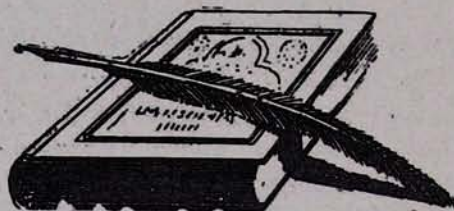
Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի գործին և հայ մշա-
կույթին նվիրված ջերմ, հայրենասիրական
ճառերով հանդես եկան Ամերիկայի Միաց-
յալ Նահանգների հայոց Արևելյան թեմի ա-
ռաջնորդ գերաշնորհ Տ. Սիրոն արքեպիսկո-
պոս Մանուկյանը, Գերագույն Հոգևոր հոր-
հորդի անդամ Ա. Տիրացյանը, պրոֆ. Արշա-
րուհին, ճարտարապետ Ռ. Իսրայելյանը,
բանաստեղծ Պարույր Սևակը և Հոգևոր ձե-
մարանի հայ ժողովրդի պատմության դա-
սաաու Գրիգոր Գյուլյանը:

Հոգևոր ձեմարանի դասախոսներ՝ հայոց
լեզվի և գրականության դասաաու Պարգև
Շահբազը և գրաբար լեզվի դասաաու Սամ-
վել Անթոսյանը հանդես եկան Մեծ Մաշտո-
ցին նվիրված գրաբար և աշխարհաբար ար-
տասանություններով:

Մայր Աթոռի սարկավագների խումբը,
հոգեշնորհ Տ. Ներսես արեղա Պողապալյա-
նի ղեկավարությամբ, երգերով իր մասնակ-
ցությունը բերեց ընդունելության:

Ներկաները հյուրասիրվեցին հայկական
թանապուրտով և ավանդական հերիսայով:

Սեղանը փակվեց Վհափառ Հայրապետի
աղոթքով և խմբովին երգված «Հայր մեր»-ով:

ՀԱՆԴԻՍԱՎՈՐ ՍՈՒՐԲ ՊԱՏԱՐԱԳԵՎ ՔԱՐՈՉ ՄԱՅՐԷՏԱՃԱՐՈՒՄ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ԱՌԹՅՎ

Հոկտեմբերի 8-ին, կիրակի օրը, Մայր Աթոռում հանդիսավոր իրադրության մեջ նշվեց Վեհափառ Հայրապետի գահակալության վեցերորդ տարեդարձը:

Հայրենի աշխարհի ոսկե աշնան գեղեցիկ, պայծառ և ջերմ օրերից մեկն է, սրտերը լիքը հրճվանքով, կենսունակությամբ:

Առավոտ կանուխ, հավատացյալների խմբեր ուխտի են գալիս Հայրենի աշխարհի մոտիկ և հեռավոր շրջաններից Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին:

Վանքի շրջափակում տոնական օրերի հանդիսություն և ուրախություն է տիրում:

Մայր Տաճարը զարդարվել է տոնականորեն: Զանգերը հնչում են հանդիսավոր և վեհ:

Առավոտյան ժամը 11-ին Մայր Տաճարում սկսվել է հանդիսավոր սուրբ պատարագը: Օրվա տոնի բարեբաստիկ առթիվ պատարագ է մատուցում Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների հայոց Արևելյան թեմի առաջնորդ գերաշնորհ Տ. Սիոն արքեպիսկոպոս Մանուկյանը, որը եկել է հանուն իր թեմի ժողովրդի և ազգային-եկեղեցական իշխանությանը մասնակցելու Վեհափառ Հայրապետի գահակալության վեցերորդ տարեդարձի հանդիսություններին, իր հետ բերելով նաև իր ժողովրդի հավատարմության, սիրո և երախտագիտության տուրքը առ ոտս Հայրապետական Գահի:

Մայր Տաճարի աջակողմյան և ձախակողմյան դասերում տեղ են գրավել պաշտոնա-

կան անձնավորություններ, հյուրեր, ուխտավորներ, հրավիրյալներ Հայաստանից, ԱՄՆ-ից, Սիրիայից, Ռումինիայից, Բուլղարիայից և Ֆրանսիայից: Մայր Տաճարը լիքն է նաև հավատավոր, աղոթանվեր ուխտավորներով:

Ժամը 12-ին Վեհափառ Հայրապետը, ամպհովանու տակ, եկեղեցական թափոռով առաջնորդվում է Մայր Տաճար, ուր Մայր Աթոռի երգչախումբը, երիտասարդ խմբավար Խորեն Հակոբյանի ղեկավարությամբ, կատարում է պատարագի երգեցողությունը:

Պատարագիչ սրբազանը, Վեհափառ Հայրապետի գահակալության վեցերորդ տարեդարձի առթիվ, «Հայր Մեր»-ից առաջ խոսում է հետևյալ բարոգր.

«Քանզի ի վերայ Առոյն և էջմիածնի ավենայն Ազգն Հայոց կապեալ կայ»:

Սիրեցյալ և բարեպաշտ ժողովուրդ հայոց: Այսօր հոգեկան մեծ հրճվանքով կտոնախմբենք Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի՝ Նորին Ս. Թեմություն Տ. Տ. Վազգեն Ա Սրբազնագույն Կաթողիկոսի հայրապետական օծման և գահակալության երջանիկ տարեդարձը:

Անցյալ վեց տարիներու ընթացքին, շնորհիվ Նորին Ս. Թեմության, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը վերադարձավ իր հին և մեծ փառքը, և հաշս հայ ժողովուրդին վերագտավ իր հմայքը և իր վեհությունը, և բովանդակ հայ ժողովուրդը, ցրված ի սփյուռս աշխարհի, սիրով, հույսով և հավատքով իր աչքը դարձուց դեպի Հայրենի Երկիրը և

դեպի Ս. էջմիածնի Մայր Աթոռը: Ենթահիվ նորին Ս. Օծուխյան, Մայր Տաճարը վերանորոգվեցավ շքեղորեն: Վերակառուցվեցան միաբանական թաղերը և այսօր հիմնովին վերանորոգության մեջ է նոր Վեհաբանը: Վեհափառ Հայրապետի ջանքերով աշխարհի ամեն կողմեն բարեպաշտ հայեր, սիրով և առատաձեռնությամբ, մասնակցեցան Հայրենի Երկրի մեր պատմական վանքերու և սրբատեղիներու վերանորոգության նվիրական աշխատանքին:

Ս. էջմիածինը այսօր վերագտած է իր վաղեմի հմայքը և փառքը: Ու մենք երջանիկ ենք տեսնելով հոգևոր այն վերածնունդը, որ ստեղծված է Մայր Աթոռեն ներս, շնորհիվ նորին Ս. Օծուխյան ու մասնավորաբար Հոգևոր Ճեմարանի սաներուն ու աշակերտներուն, որոնք կվայելեն Վեհափառ Հայրապետի հայրական հոգածությունը, սերը և խնամքը:

Արդարև, Ս. էջմիածին դարերով եղած է հայ ժողովուրդի հավատքի, լույսի փարոս: Եվ պանդուխտ հայ ժողովուրդը ցրված է ի սփյուռս աշխարհի, իր ակնարկը դարձուցած է դեպի Հայրենի Երկիր, դեպի սեզ Մասիս, Վեհափառ Արարատը ու Ս. էջմիածին: Ինչպես որ արևածաղիկը իր դեմքը կդարձնե արևին, անկե ստանալու համար կենսատու ճառագայթներ ապրելու և աճելու համար, նույնպես և Սփյուռքի հայ ժողովուրդը իր աչքն ու ակնարկը դարձուց դեպի Հայրենի Երկիր, դեպի Ս. էջմիածին և անկե ստացավ վերանորոգության և կենսունակության ներշնչում և հավատք: Եվ այսօր, դարեր վերջ, Աստուծո ողորմությամբ, Հայրենի Երկրին մեջ սկսած է վերածնունդի և վերածնության, ծաղկումի նոր շրջան մը: Այսօր Հայրենի Երկրին մեջ կծաղկի հայ մշակույթը, այսօր Հայրենի Երկրին մեջ մեծ նվաճումներ կատարված են ոչ միայն գեղարվեստի և գրականության մարզերուն մեջ, այլ նաև ճարտարարվեստի և շինարարական մարզերուն մեջ: Եվ այսօր նույնպես Ս. էջմիածին, Մայր Աթոռը, հոգևոր վերածնունդի նոր շրջան մը կապրի շնորհիվ մեր առաքինազարդ Վեհափառ Հայրապետին:

Արտասահմանի հայ ժողովուրդը ակնարկը դարձուցած է դեպի Մայր Հայրենիք և Ս. էջմիածին, որովհետև պատմական ճշմարտություն է, թե հայ ժողովուրդի արմատները զորավոր տնկված են Հայրենի Հողին մեջ, ինչպես որ ծառ մը չի կրնար ապրիլ առանց արմատներու, նույնպես նաև ժողովուրդը մը չի կրնար ապրիլ առանց Հայրենի Երկրի, առանց իր արմատներուն, որոնք տնկված են Հայրենի Հողին մեջ:

Հայկական ծառը, «Միրանի ծառ»-ը միայն Հայկական Հողի վրա կրունի և համեղաճաշակ պտուղներ կուտա: Հայ ժողովուրդը ցրված է ի սփյուռս աշխարհի, ամեն կողմեն ակնկառույց կնայի Հայրենի Երկրին և Մայր Աթոռ Ս. էջմիածին: Կնայի, անկե ստանալու համար հոգեկան սնունդ, ներշնչում և հոգևոր առաջնորդություն:

Մեր ժամանակները այլևս նոր դարերու ժամանակներն են: Նոր շրջաններու մեջ կապրի բովանդակ մարդկությունը և աշխարհքը, պետք է ըսել, որ հակառակ իր գիտական հառաջդիմության, հոգևոր-բարոյական տագնապի մեջ կապրի, որովհետև գիտությունը մեծ նվաճումներ կատարած է գիտական մարզերուն մեջ, և աստմական ուժի ահեղ զորություններու տիրացած է, որոնք կրնան աշխարհքը կործանել: Եթե մարդկությունը չկրնա հակակշռել բնական այդ ուժերը:

Սակայն մենք կհավատանք, թե մարդկությունը բոլոր ուժերը պիտի գործածե խաղաղության և ժողովուրդներու հառաջդիմության և երջանկության համար: Նոր ժամանակները նոր պահանջներ և պարտադրություններ կդնեն նաև Եկեղեցիին վրա: Մարտահրավեր կա նաև Հայ Եկեղեցիին: Արտասահմանի հայությունը հոգևոր առաջնորդություն, ներշնչում և դեկավարություն կակնկալե Մայր Աթոռ Ս. էջմիածին: Եվ մենք ուրախ ենք, որ առաքինազարդ Հայրապետը, գիտակից իր սրբազան և վսեմ պաշտոնին, հայրապետական ցուպը իր ձեռքը առած, այցի ելավ իր պանդուխտ զավակներուն, մինչև հեռավոր Ամերիկաները, առաջին անգամ ըլլալով, և տարավ Ս. էջմիածին լույսը և հավատքը, իր հայրապետական օրհնությունները, և հմայեց ոչ միայն մեր պանդուխտ ժողովուրդը ցրված ի սփյուռս աշխարհի, այլ նաև տեղացի ժողովուրդները, որոնք Անոր մեջ տեսան Քրիստոնեական Եկեղեցվո մեծ առաջնորդներն և մեծ հայրապետներն մինչև Եվ Ան իր անձին հմայքովը, իր խոսքի ազդեցությամբ, իր կարի հայրական նկարագրով, առինքնեց և հմայեց բովանդակ գաղութահայ ժողովուրդը և ահավաստիկ այսօր, վից տարիներ վերջ, թե՛ Հայրենի Երկրին մեջ և թե՛ արտասահմանի մեջ, բովանդակ հայ ժողովուրդը ցնծությամբ և ուրախությամբ կտոնախմբե նորին Ս. Օծուխյան գահակալության վեցերորդ տարեդարձը:

Եվ կաղոթենք ամենքս միասին բարերարին Աստուծո, որպեսզի երկա՛ր, շատ երկար տարիներ պարգևե նորին Ս. Օծուխյան: Կաղոթենք ամենքս միասին, որպես-

զի Տեր Աստված անշարժ և անսասան և հաստատուն պահե Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը: Կաղոթենք, որպեսզի Աստված պաշտուկ և բարեկարգ պահե Հայ եկեղեցին: Կաղոթենք ամենքս միասին, որպեսզի Աստված երկար կյանք պարգևե մեր Վեհափառ Հայրապետին, որպեսզի Ան երկար տարիներ հայրապետական Իր իմաստությամբ առաջնորդե Հայ եկեղեցվո բանավոր հոտը, ցրված ի սփյուռս աշխարհի: Կաղոթենք ամենքս միասին, որպեսզի Աստված բովանդակ աշխարհին, բոլոր ժողովուրդներուն պարգևե տևական և մնայուն խաղաղություն:

«Շնորհք, սէր և խաղաղութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ ընդ ամենեւեմներ»: Ամեն»:

Սուրբ պատարագի վերջավորության, Վեհափառ Հայրապետը, շրջապատված Մայր Աթոռի ողջ միաբանությամբ, Իշման Ս. Սեդանի առաջ նախագահում է Հայրապետական մաղթանքին:

Հավարտ սուրբ պատարագի, Նորին Ս. Օծովութունը, ամպշովանու տակ, եկեղեցական թափորով առաջնորդվում է Մաղկյա դահլիճ, Իր զահակալության վեցերորդ տարեդարձի առթիվ, ընդունելու Իրեն ուղղված սրտագին և ջերմ շնորհավորություններն ու բարեմաղթությունները:

Մաղկյա դահլիճում, հանդիսության ժամանակ, Մայր Աթոռի լուսարարապետ գերաշնորհ Ս. Սահակ արքեպիսկոպոս Տեր-Հովհաննիսյանը, Մայր Աթոռի միաբանության և գերաշնորհ Տ. Հայկազուն արքեպիսկոպոսը՝ հանուն Հոգևոր Զեմարանի, պրոֆ. դոկտ. Ա. Առաքելյանը հանուն Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի և հոգեշնորհ Տ. Տիրայր վարդապետ Մարտիկյանը՝ Ռումինիայի և Բուլղարիայի հայոց երիտասարդ առաջնորդը, հանուն իր թեմի ու ժողովրդի, ջերմ և սրտագին խոսքերով շնորհավորում են Վեհափառ Հայրապետի զահակալության վեցերորդ տարեդարձը:

Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետին առընթեր Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահի տեղակալ պր. Ս. Հովհաննիսյանը, Խորհրդի նախագահ պր. Ս. Գասպարյանի և իր անունից, անկեղծ արտահայտություններով շնորհավորում է Վեհափառ Հայրապետի տոնը:

Այնուհետև Վեհափառ Հայրապետը, Մաղկյա դահլիճի հայրապետական Իր Գահի վրայից, տալիս է Իր օրհնություններն ու պատգամը Իր զահակալության վեցերորդ տարեդարձի առթիվ: Նույն օրը, երեկոյան, Վեհափառ Հայրապետի պատգամը ձայնասփռվում է Երևանի ռադիոկայանից.

«Ահա արդեն վեց տարիներ անցան այն օրեն, երբ ծուկի եկած Փրկչի Իշման Ս. Սեդանի առաջ, ծառայության Մեր ուխար կատարեցին և աղոթեցին, որ Տեր Մեր տկար ուժերը անցեն, և առաջնորդե Մեր ֆայլերը՝ ի շինություն մեր Ս. եկեղեցվո և ի մխիթարություն մեր հավատացյալ ժողովուրդին:

Մենք երջանիկ ենք, որ այս վեց տարիներու ընթացքին, նպաստավոր պայմաններ ստեղծվեցան Մեր շուրջ, և Մենք, Մեր գործակիցներու հետ միասին, կարողացանք կենսագործել Մեր ծագիրները հոգևոր, ազգային և շինարարական աշխատանքներու ուղղությամբ:

Այս առթիվ, առաջին հերթին Մեր երախտագիտությունը պետք է հայտնենք մեր Մայր Հայրենիքի պետական իշխանությանը, որոնց լայն բարյացակամությունը վայելեցին միշտ, Մեր գործունեության ընթացքին: Մեր սրտն քիսած ամենաջերմ աղոթքն է, որ շեն ու բարօր մնան մեր վեհածնած երկիրը և մեր հարազատ ժողովուրդը, որ անոնք գորանան ու ծաղկին, մեր հայրենի կառավարության ազգանվեր դեկավարության ներքև, խաղաղության մեջ:

Արդարև խաղաղությունը կենսական պայման է նաև Հայ Հայրենիքի և հայ ժողովուրդի կյանքին և երջանկության համար: Այս տարի հունիսին, երբ Պրագայի Համաֆրիստոնեական համաշխարհային համաժողովին Մեր խոսքը ըսինք հօգուտ աշխարհի խաղաղության և ընդհանուր զինաթափման, Մենք ավելի քան երեք խոր զգացումը ապրեցանք, թե ի՞նչ որ Մեր խոսքը կբխե համայն հայ ժողովուրդի սրտն:

Մենք, մեր եկեղեցին, մեր ժողովուրդը միշտ և անդադար պիտի աղոթենք և պիտի աշխատենք, որ ամեն տեղ բարձր և հզոր հեղինակալության երկնառաք պատգամը:

Մեր շնորհակալությունը նաև Մայր Աթոռիս Կերագույն Հոգևոր Խորհուրդին, միաբանության և պաշտոնության, որոնք տվի և գիշեր, իրենց նվիրված աշխատանքով, թե ու քիկումք կհանդիսանան Մեզի, Մեր ծագիրներու և առաջադրանքներու իրականացման ճանապարհին վրա:

Կոնունակության և երախտագիտության անկեղծ խոսք կուղղենք նաև մեր նվիրապետական բոլոր Աթոռներուն, մեր բոլոր թեմակալ առաջնորդներուն, արտասահմանի մեր ազգային-եկեղեցական իշխանությանը, Մայր Աթոռիս նվիրատուներուն և համայն մեր հավատացյալ ժողովուրդին, որ ի Հայաստան և ի սփյուռս աշխարհի, որոնք բոլոր իրենց սիրով և հավատարմությամբ դեպի Ս. Էջմիածին, անվերապահորեն Մեր կողմին են և իրենց կենդանի խոսքով և

գործով, և իրենց լուսաներով կսատարեն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի և Հայաստանի սրբավայրերում վերաշինության սուրբ գործին:

Ստեղծված այս բարի պայմանները և իրողությունները և այս վեց տարիներում ընթացին ձեռք բերված արդյունքները զՄեզ խորապես կմխիթարեն և Մեզ նոր եռանդ ու նոր հույս կենեղենք դեպի մեր Եկեղեցիին ու Ազգին ապագան:

Մեր Ազգի և Մեր Ս. Եկեղեցիի ապագան, այս՝ Մենք կտեսնենք ապագով և լուսավոր: Եվ ինչո՞ւ այդպես պիտի չըլլար, քանի որ այստեղ Մենք կանգնած ենք Մեր Մայր Եկեղեցիի հողին վրա, երկնազարմյա աստվածապառույց այս կամարներում ներքև, մեր միակամ ու ինքնավար ժողովուրդի հետ միատեղ, որ կապրի, կանի ու կհառաքդիմե հայոց վառ ու կենսատու արևին տակ, խաղաղ ու երջանիկ:

Մենք ամենաբախտավոր հայրապետներ են մեկն ենք, որ մեր օրերում կտեսնենք հիացումի արժանի նվաճումները մեր ժողովուրդին և զմայլելի վերելքը մեր վերածնած Հայրենիքին, որում քառասունամյակը այնքան փառավոր կերպով, այնքան արդար հպարտաբերված և այնքան վառ հույսերով տունեց հայ ժողովուրդը անցյալ մայիսին:

Մեր լավատեսությունը կրիսի մեր օրերում այս նշմարիտ իրողություններ, որ ոչ պատահա՞ն է, ոչ երազ, և ոչ ալ լոկ կարծիք:

Եվ տակավին ավելին, իրենց սուրբ հավատով և իրենց սիրով Մեր կողքին են նաև մեր Եկեղեցվա բոլոր ուխտապան սպասավորները և բոլոր Մեր հոգևոր զավակները ամբողջ աշխարհի մեջ, Ս. Էջմիածնի օրհնության ներքև:

Հայ ժողովուրդի գանգվածները, ուր որ ալ գտնվին անոնք աշխարհի վրա, իրենց հալացր հառած կպանեն դեպի քրիստոսակերտ Մայր Աթոռը ամենայն հայոց, դեպի հրաշագործ Աթոռը Ս. Լուսավորչի: Եվ այս՝ ավելի քան հազար և վեց հարյուր տարիներն ի վեր:

Ժամանակները կփոխվին, կփոխվին կյանքի պայմանները, մարդիկ և սերունդներ շարան-շարան կուգան ու կերթան, սակայն հայ կյանքի մեջ կմնա մեկ, անսասանելի և փրկարար ոգեկան նշմարություն, որ իբրև լուսատու ջան կփոխանցվի սերունդն սերունդ:

Մեր կյանքի այդ մեծ նշմարությունը՝ հայ հավատացյալ ժողովուրդի սուրբ հավատքն է և հավատարմությունը դեպի ամենայն հայոց Ս. Էջմիածին: Այս նշմարության լույսին տակ է որ ապրած է, կապրի և պիտի ապրի Հայաստանյայց Ս. Եկեղեցին:

Այս ոգեկան նշմարությունը անգամ մը ևս խորապես զգացինք և Մեր աշխարհում տեսանք և կարծեմք Մեր ձեռքերով իսկ շուրջակեցինք, իբրև նշուրականագած իրականություն, անցյալ հուլիս ամսին, Ստամբուլի Հայ Եկեղեցվա և հայ հավատացյալ ժողովուրդի ծոցին մեջ, ուր կգտնվեցին, ինչպես գիտեմք, շատ տխուր առիթով մը:

Միայն անոնք, որ այդ օրերում այնտեղ գտնվեցան, գիտեն, քե ինչ պատանեցյալ Ռաֆորի ասիերում, հայոց սրտերում աշխարհեն ենք: Գուցե ավելի քան երբեք հայտնվեցավ, իր հրաշալի ձևերում մեջ, հայ հավատքին նշմարությունը, հայոց հավատարմության նշմարությունը դեպի Ս. Էջմիածին:

Այդ նշմարության գործության և տևականության մեջ է հայ ժողովուրդի կյանքի գաղտնիքը, և ապագայի բոլոր մեր հույսերում իրականացման գրավակներ: Հետևաբար, անա քե ինչու արդարացի է Մեր լավատեսությունը, անա քե ինչու իզուր չեն Մեր նիգերը՝ վերաշինելու և ծաղկեցնելու մեր Սրբություն Սրբոց Էջմիածինը, և իզուր չէ Մեր աշխատանքը՝ Ս. Էջմիածնի լույսը տանելու և բաշխելու բոլոր հայերում:

Միեւի՛ր հավատացյալներ Մեր, ուր որ ալ գտնվիք, բացե՛ք Ձեր հոգիները այդ լույսին առջև, Ս. Էջմիածնի աստվածային լույսին առջև, և քաջ գիտեմք, քե ա՛յդպես և միայն ա՛յդպես է, որ պիտի գործնա՞նք և պիտի ապրի՞ք, մանավանդ հեռավոր աստղերում տակ:

Ինչպես Մեր երջանկանիշատակ նախորդները, այնպես և Մենք կրդձանք և պատվիր կուտանք Ձեզի բոլորիդ, սիրեցյալ զավակներ Մեր որ ի սփյուռս աշխարհի, որ ամուր փարած մե՞նք Ձեր նախնայց սուրբ հավատքին, և հավատարիմ՝ այդ սուրբ հավատքի աղբյուր, աստվածապարզ, սրբազնասուրբ և հավերժական Ս. Էջմիածնին:

Մենք կրդձանք և նույն ջերմությամբ պատվիր կուտանք նաև Ձեզի բոլորիդ, որ մե՞նք պարկեշտ, օրհնապան և շինարար քաղաքները Ձեր երկրներում, առանց երբեք առիթ տալու, որ ձեր Եկեղեցիին և ձեր համայնեֆային ազգային կյանքին վրա որե՛է ստվեր իջնե այդ տեսակետեն:

Մեր սիրտը վշտով կլեցվի, երբ արտասահմանյան մամուլեն կտեղեկանանք, քե նման երևույթներ կդրսևորվին երբեմն, երբ մեր Ազգին զավակներ են ոմանք, այս կամ այն հյուրընկալ երկրին մեջ, անհեռատես և անպատասխանատու արարքներ կգործեն, Հայ Եկեղեցիին և հայ համայնքին վրա հրավիրելով տվյալ երկրի ժողովուրդի և իշխանության դժգոհությունը:

Արտասահմանի մեջ Հայ Եկեղեցին և հայ ժողովուրդը պետք է հեռու մնան միջազգա-

յին ֆաղափական կյանքի ոլորտներեն և ապրին իբրև կրոնական համայնքներ և զբաղին իրենց հոգևոր և մշակութային ներքին հարցերով միայն:

Մնացածը ուժերու զուր վատնում է, ինքնախաբեություն և մանավանդ վտանգավոր և վնասաբեր, քե՛ մեր Եկեղեցիին և քե՛ մեր Ազգին համար:

Անցյալի դառն փորձությունները կխորհինք քե քավական են այլևս, որպեսզի մեր ժողովուրդի զավակները ըլլան ավելի իմաստուն, ավելի շրջահայաց և ավելի հեռատես:

Ցավով պետք է հաստատենք, քե սփյուռֆանայ կյանքի և Եկեղեցվա ծոցին մեջ բացված փոքրիկ նեղվածքը ևս, առիթ տվավ որոշ անկարգություններու և վատառողջ երեվույթներու, որոշ հայ գաղութներու մեջ: Մեզ և բոլորին ծանօթ են այն միջոցները, որոնցմով Անթիլիասի շուրջ խմբված ուղեկորույսներ փորձեցին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնեն բաժնել Հունաստանի և Պարսկաստանի Մեր հավատացյալ և Մեզի հավատարիմ ժողովուրդը:

Մեզ ծանօթ է նաև տխուր և վտանգավոր գործունեությունը մանավանդ Պարսկաստանի մեջ գործող Անթիլիասեն ուղարկված ինքնակոշ ֆանի մը հոգևորականներու:

Տանն Կիլիկիո անուճով գործող՝ Անթիլիասի Աթոռին պարտադրված է տխուր դեր մը, գաղութահայ Եկեղեցական կյանքին մեջ, այն է՝ հայ հավատացյալ ժողովուրդը արվեստական և բռնի կերպով հեռու պահել իր հավատքի կեդրոն Ս. Էջմիածնեն և նույնիսկ ատել գայն:

Այս բոլոր վատառողջ ու Եկեղեցաֆանդ երևույթները արդյունք են միևնույն մոլորություններուն, անպատասխանատու կերպով միջազգային ֆաղափական կյանքի ոլորտներուն մեջ խաղեր կատարելու միևնույն փորձերով, որոնք հայ կյանքի տեսակետեն բացարձակապես զուրկ են որևէ արժեքի և որևէ իմաստի, այլ մանավանդ վնասաբեր են և վտանգավոր:

Բարեբախտաբար այդ բոլորը մասնակի երևույթներ են, որոնք բնավ չեն համապատասխաներ բուն Հայ Եկեղեցվա և հայ ժողովուրդի նշանակալի մտածումներուն և զգացումներուն:

Հայ ժողովուրդը ամեն երկրի մեջ կարգապահ է, զնախառնված և շինարար տարր մըն է, իսկ Հայ Եկեղեցին հզոր և բարի այն ազգական է, որ կերաշխավորե այս երջանիկ իրադրությունը:

Անա քե ինչո՞ւ անհրաժեշտ է, որ վերջ գտնեն անջատումներ և հակամարտություններ սփյուռֆանայ Եկեղեցական կյանքին մեջ: Անա քե ինչո՞ւ անհրաժեշտ է, որ Անթիլիաս վերջ տա իր հերձվածողական ընթաց-

քին և դառնա Հայոց Ս. Եկեղեցվա միություն մեջ, իր պատմական բոլոր իրավասություններով: Ուրիշ ճանապարհ չկա նշանակալի հայ հոգևորականի համար, նշանակալի մարդու համար:

Մեր գահակալության վեցերորդ տարեդարձը Մենք կողջունենք լավատեսությամբ և հավատով լեցուն դեսպի մեր ապագան, և անգամ մը ևս կոշ կրենք համայն մեր հավատացյալներուն, որ մեան հավատարիմ մեր սուրբ հավատքին և ավանդություններուն, մեան հավատարիմ ամենայն հայոց լուսո խորան Ս. Էջմիածնին, մեան հավատարիմ Հայ Եկեղեցվա միության կանոնին:

Այս է նշանակալի ճանապարհը, այս է Եկեղեցաշեն ճանապարհը: Այս է մեր ճանապարհը:

Սիրելիներ և հարազատներ Մեր, այս պատմական ծաղկյա դահլիճի կամարներուն ներքև, մեր սրտերը ֆաղցրորեն հուզված են բացառիկ խոր ուրախությամբ մը, վասնզի անա ֆանի մը օրեն կատարաստվի՞նք տոնելու Ս. Մեսրոպ Մեծ Վարդապետի ծննդյան 1600-ամյակը, իսկ հաջորդ օրը հանդիսավոր բացումը պիտի կատարենք Մայր Աթոռիս նորաշեն տալարանին: Պատմական բացառիկ հանդիսություններ, որոնք նախատեսակր հանդիսացավ մեր այսօրվան հավաքույթը, մեր գործունեության վեցերորդ տարեդարձի առթիվ: Առանձնապես Մենք շատ երջանիկ ենք և գոհություն կուտանք Աստուծո այս գուգադիպության համար:

Գոտեպնդված այս մտածումներով և զգացումներով, այսօր, Մեր գահակալության օրեն վեց տարի հետո, Մենք հավատացյալ մեր ժողովուրդին կխոստանանք առավել եռանդով և առավել նվիրումով աշխատիլ ու տփնիլ մեր Ս. Եկեղեցվա զորացման, միության և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի ամբողջական վերաշինության և փառավորման համար:

Թող Աստված իր օրհնությամբ անփորձ և ծաղկյալ պահե պահպանե Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին և մեր հավատացյալ ժողովուրդը:

Թող Աստված շեն և անսասան պահե մեր Եկեղեցվա աստվածադիր գլուխ Մայր Աթոռը, Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսական Աթոռը, ինչպես և Պատրիարքական Աթոռները հայոց ի Ս. Նուսահեմ և ի Կոստանդնուպոլիս:

«ԵՒ ԻՆՔՆ ՏԷՐ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՏԱՅԷ ՁԵԶ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ ՅԱՄԵՆԱՅՆ ԺԱՄ ՅԱՄԵՆԱՅՆ ԻՐՍ» և «ՄԽԹԱՐԵՍՅԷ ԶՍԻՐՏՍ ՁԵՐ, ԵՒ ՀԱՍՏԱՏԵՍՅԷ ՅԱՄԵՆԱՅՆ ԲԱՆՍ ԵՒ ԳՈՐԾՍ ԲԱՐՈՒԹԵԱՆ» (Բ Թեսաղ. Բ 16, Գ 16):

«ՇՆՈՐՀՔ ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՆԴՈՅԻՆ ԸՆԴ ՁԵԶ, ԱՅԺՄ ԵՒ ՄԻՇՏ»:

Ամեն:

Վեհափառ Հայրապետի պատգամը ունկնդրվեց խորին հարգանքով և ջերմորեն: Երեկոյան ժամը 4-ին, Հոգևոր Ճեմարանի վերանորոգված շքեղ հանդիսասրահում, Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը կազմակերպել էր ընդունելություն, որին ներկա եղան մոտ 120 հրավիրյալներ:

Ընդունելության ներկա էին Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետին առընթեր Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահի տեղակալ Ս. Հովհաննիսյանը, Վարպետ Մարտիրոս Սարյանը, բազմաթիվ մտավորականներ և այլ հրավիրյալներ:

Ընդունելության ներկա էին նաև բազմաթիվ ուխտավորներ արտասահմանյան մի շարք երկրներից:

Սեղանը օրհնեց Վեհափառ Հայրապետը: Մայր Հողի բարիքներով բեռնավորված սեղանների շուրջ ստեղծվեց խանդավառ, հայրենասիրական մթնոլորտ:

Վեհափառ Հայրապետի գահակալության տոնը մի անգամ ևս վերածվեց հայ հավատավոր ժողովրդի դեպի իր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը և դեպի Հայրենիքը ունեցած սիրո, հրախտագիտության և դեպի Ս. Էջմիածնի արժանավոր Գահակալը ունեցած հավատարմության և որդիական հարգանքի արտահայտության վառ ապացույցի: Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը, Ամենայն Հայոց Հայրապետության Աթոռն ու Աթոռակալը, Գահը և Գա-

հակալը միշտ հայ ժողովրդի զգացմունքների առաջ միաձուլվել ու կազմել են մի սրբաշունչ ամբողջություն, մի անսպառ աղբյուր ազգային-եկեղեցական արժանապատվության, հայրենասիրության, ներշնչման ու կորույթի: Վերջինս պարծի ալսօր Ս. Եկեղեցին: Ս. Էջմիածնով է հպարտանում ամեն մի հայ մարդ:

Սեղանի շուրջ հավուր պատշաճի խոսքերով հանդես եկան դեղաշնորհ Տ. Սիոն, Տ. Սահակ, Տ. Հայկազուն արքեպիսկոպոսները, Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետին առընթեր Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահի տեղակալ պր. Սուրեն Հովհաննիսյանը, պր. Վարդան Բարակյանը (Արգենտինայից), պր. Ա. Գալստյանը (Լոս-Անջելոսից) և ուրիշներ:

Հոգևոր Ճեմարանի ուսանողները, իրենց արտասանություններով և խմբերգերով, ջերմ, խանդավառ մթնոլորտ ստեղծեցին:

Վերջում խոսք առավ Վեհափառ Հայրապետը, շնորհակալություն հայտնեց իր գահակալության առթիվ արտահայտված համազգային անկեղծ և ջերմագին զգացմունքների համար, օրհնեց Հայաստանյայց Եկեղեցին, Հայրենի պետությունն ու հայ ժողովրդին:

Վեհափառ Հայրապետի «Պահպանիչ»-ով և խմբովին երգված Տերունական աղոթքով վերջ գտավ ընդունելությունը:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ ՆՈՐԱՇԵՆ ՏՊԱՐԱՆԻ ԲԱՑՄԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հոկտեմբերի 15-ին, կիրակի օրը, Վեհափառ Հայրապետի նախագահությամբ, հանդիսավոր իրադրության մեջ, կատարվեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի նորաշեն տպարանի պաշտոնական բացումը:

Օրվա հանդիսության առիթով, առավոտյան ժամը 11-ին, Մայր Տաճարում եպիսկոպոսական սուրբ պատարագ մատուցեց Վրաստանի հայոց առաջնորդ գերաշնորհ Տ. Կոմիտաս սրբազանը:

«Հայր մեր»-ից առաջ պատարագիչ սրբազանը ընթերցեց Վեհափառ Հայրապետի հոկտեմբերի 16 թվակիր սրբատառ կոնդակը, որը տպագրվել է «Էջմիածին» ամսագրի առաջին էջում, ի լուր ժողովրդյան:

Սուրբ պատարագին ներկա էին Սփյուռքի մի շարք երկրներից ուխտավորներ:

Հավարտ սուրբ պատարագի, Վեհափառ Հայրապետը առաջնորդվեց նոր տպարանի շենքը, որը գտնվում է վանքի արևելյան դարբասի ձախակողմում:

Վեհափառ Հայրապետը հանդիսավորությամբ կտրում է տպարանի մուտքի ժապավենը և խանդավառ ծափերի մեջ առաջնորդվում է տպարանի հարկաբաժինները:

Վեհափառ Հայրապետին ընկերակցում են գերաշնորհ Տ. Սիրուն, Տ. Հայկազուն, Տ. Սահակ, Տ. Եղնիկ, Տ. Վարդան, Տ. Կոմիտաս սրբազանները, Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի և Վերատուգիչ հանձնաժողովի անդամները, Մայր Աթոռի միաբանությունը, Ճեմարանի դասախոսները և ուսանողները, ուխտավորներ և խոտն րազմություն:

Հանդիսության ներկա են նաև Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետին առընթեր Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ տեղակալ Ս. Հովհաննիսյանը, Հայաստանի Պոլիգրաֆ վարչության պետի տեղակալ Զ. Մարությանը, Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի տպարանի ղեկավար Մ. Մինասյանը:

Տպարանի երկրորդ հարկում, հանդիսասրահում, տեղի է ունենում տպարանի բացման նվիրված հանդիսավոր նիստը:

Հոգևոր Ճեմարանի ուսանողական երգչախումբը կատարում է «Այսօր երկնայինքն ուրախացան» և «Էջ Միածինն ի Հօրէ» շարականները:

Գերաշնորհ Տ. Կոմիտաս սրբազանը կարդում է Սերմնացանի առակը Մատթեոսի Ավետարանից:

«Օրհնեսցի և նախախնամեալ պահեսցի նոր տպարան Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի» տյառնագրում է և օրհնում Վեհափառ Հայրապետը այն պատմական ոսկյա խաչով, որով 1771 թվականին Սիմեոն Երևանցի կաթողիկոսը օրհնել է Մայր Աթոռի առաջին տպարանը:

Ի՞նչ երջանիկ զուգադիպություն:

Վեհափառ Հայրապետը նույն խաչով 1961 թվականի հոկտեմբերի 15-ին օրհնում է Մայր Աթոռի նոր տպարանը:

Այնուհետև գերաշնորհ Տ. Սիրուն արքեպիսկոպոսը, հանուն իր թեմի ժողովրդի և ազգային-եկեղեցական իշխանության, հանդես է գալիս հետևյալ հուզիչ և ջերմ ճառով:

«Այսօր հրճվանքի օր մըն է ոչ միայն Մայր Աթոռ միաբանության ու Վեհափառ Հայրապետին, այլ նաև մեզի ու ամերիկահայության համար: Այսօր մեր սիրեցյալ ու շնորհազարդ Հայրապետը բացումը կկատարե Ս. Էջմիածնի տպարանի նոր շրջանի գործունեության: Հետ այսօրիկ Մայր Աթոռ տպագրական մամուլը պիտի գործն անդու, մեքենաները պիտի ճռնեն ու մեսրոպատառ գիրերով պիտի տպագրեն մեր դասական մատենագիրները, Աստվածաշունչ Ս. Մատյանը ու մեր կրոնական-եկեղեցական ճոխ գրականության գանձերը:

մատչելի եղան հասարակ ժողովուրդին, երբ գրոց համամարդկային սիրո և եղբայրության զաղափարներով ներշնչված գրականությունը մուտք գործեց ժողովուրդի խավերեն ներս՝ իրեն լուսավորության և դաստիարակության մեծագույն միջոցներեն մին:

Տպագրության գյուտեն առաջ Ե—ԺԵ դար, հայ վանականներ, մեր մեծ ու նշանավոր վանքերու մութ ու խոնավ խուցերուն մեջ, աչքի լույս սպառելով, ընդօրինակած են Ս. Գիրքն ու մեր դասական մատենագիրները, կորուստե փրկելով մեր հոգևոր ու իմացական գանձերը և զանոնք փոխանցելով ապա-

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒ, ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀՅՈՒՐԵՐԸ ՏՊԱՐԱՆԻ ՄՈՒՏՔԻ ԱՌԱՋ

Տպագրական մամուլը քաղաքակրթության մեծագույն ազդակներեն մին եղած է այն օրեն ի վեր, երբ Գյութենբերգի հրաշալի գյուտով, մարդկության իմացական գանձերը՝ գրական գլուխ-գործոցները, որոնք ձեռագիր և հազվագյուտ ըլլալով փոքրամասնության մը՝ բարձր դասուն ու պաշտոնական անձնավորությանը՝ մատչելի էին միայն, սեփականություն դարձան ժողովրդյան մեծ զանգվածներու, երբ դասական մեծ գործեր, կրոնական, գրական, գեղարվեստական ու գիտական մարդերու մեջ,

գա սերունդներուն, հակառակ ասպատակող ազդերու կողմե կորուստի մատնված բազում ձեռագիր մատյաններու անհետացումին:

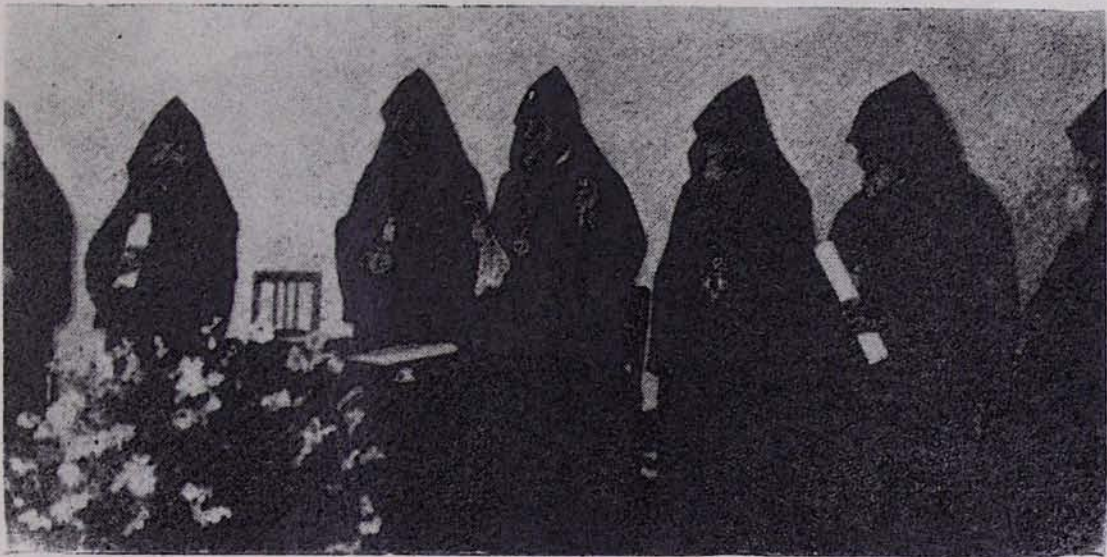
Տպագրության գյուտեն վերջ, հայ ժողովուրդը առաջիններեն եղավ զայն որդեգրելու և Վենետիկի մեջ տպագրվեցալ առաջին հայ գիրքը՝ «Պարզատումար», 1512-ին: Հետ այնորիկ Մեղավոր Հակոբի և ուրիշ հայ տպագրիչներու շնորհիվ հայ տպարաններ հիմնվեցան Ամստերդամի մեջ, ուր Ոսկան վարդապետ առաջին անգամ տպագրեց Աստվածաշունչ մատյանը՝ պատկերազարդ, 1666

թվականին, ապա Մարսել, Կոստանդնուպոլիս, Իզմիր, Ս. Երուսաղեմ, իսկ Ս. Էջմիածնի տպարանը հաստատվեցավ 1771 թվականին, Սիմեոն Երևանցի կաթողիկոսի ձեռքով:

Մայր Աթոռը, իբրև Հայ Եկեղեցվո թարգմանչություն ու նվիրական կեդրոն, պետք է ըլլա նաև մեր կրոնական մշակույթի վառարանը, մեր հոգևոր գրականության կեդրոնը և դեկավարն մեր եկեղեցական մշակույթը:

Տարակույս չկա, թե ամենուս փափագն է, որ Ս. Էջմիածնի տպարանի առաջին հրատարակությունը պետք է ըլլա մեր ոսկեդեն դարու գրականության մայրն ու գլուխ-գործոցը՝

նացի, Մանդակունի, Հովհաննես Իմաստասեր Օձնեցի, Նարեկացի, Շնորհալի և ուրիշներ իրենց ամբողջական գործերով: Նույնպես տպագրության կարոտ են մեր ժամապաշտական ու եկեղեցագիտական մատյանները: Վեհափա՛ռ Տեր, Ամերիկայի մեր թեմի ժողովուրդը, գիտակից Մայր Աթոռ կատարած ու կատարելիք մեծ դերին, պահելու համար աշխարհի հայության ազգային-եկեղեցական գոյությունը և ազգային ոգին ու հայատիպ նկարագիրը, սիրով հանձն առած էր հոգալ նյութական միջոցները, Ս. Էջմիածինը օժտելու համար արդիական տպագրական

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԸ ԽՈՍՈՒՄ Է ՏՊԱՐԱՆԻ ԲԱՅՄԱՆ ԱՌԹԻՎ

Աստվածաշունչ Ս. Մատյանը, մեր դասական գրականության անդուզական դանձր, Սահակ-Մեսրոպյան ոսկի թարգմանության հարազատ բնագրի բուն օրինակին վրայեն: Իրավամբ ան օտարներին իսկ կոչված է «Թագուհի թարգմանության»։ Այս առաջին տպագրությունը պետք է ըլլա լրիվ և ամբողջական, վասնզի անպաշտոն հրատարակությանց մեջ կպակսին կարևոր գրքեր, որոնք Ս. Գրոց կանոնին համաձայն, միշտ մաս կազմած են Աստվածաշունչին: Ապա Ոսկեդարու մեր դասական գրականության գլուխ-գործոցները՝ Կորյուն, Եղնիկ, Եղիշև, Խորե-

մեքենաներով ու մամուլով: Այս մեր թեմի էջմիածնասեր ու հավատարիմ ժողովուրդի որդիական սրտագին նվերն է Մայր Աթոռին: Ու մենք հանձունս կհրճվինք, որ մեզի կվիճակի, հանուն մեր թեմի պաշտոնական մարմիններու, թեմական խորհուրդին, Տպարանի հանգանակիչ հանձնախումբին՝ ատենապետությամբ պր. Ծ. Աղաճանյանի, թեմական խորհուրդի նախկին ատենապետին, ու մեր բովանդակ ժողովուրդին, խոնարհաբար ու սիրով ընծայել Ջեղո Ս. Օծուկյան իբրև տրիտուր որդիական սիրո և հարգանաց, իբրև նշան հավատարմության ու մե-

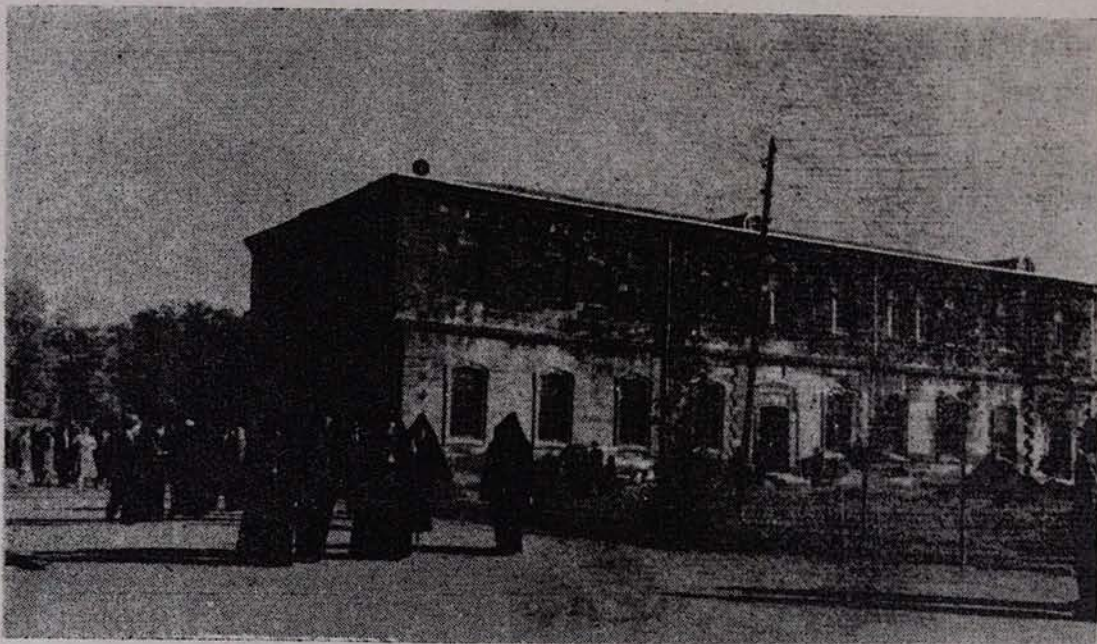
ծարանաց՝ հանդեպ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի և Զերդ Սրբության:

Կմաղթենք, որ տպագրական այս արդիական մամուլը իր օֆսետ մեքենաներով, ֆոտո-փորագրող-ցինկոգրաֆ գործիքներով, ծալիչ, կտրիչ և կարիչ մեքենաներով՝ կրոնական գրականության նոր շրջան մը բանա Մայր Աթոռեն ներս մասնավորաբար և Հայ Եկեղեցվո կյանքին մեջ ընդհանարպես»:

Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետին առընթեր Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահի տեղակալ Ս. Հովհաննիսյանը, հանուն Խորհրդի, շնորհավորում է Վեհափառ

Հայրապետի և հայ ժողովրդի երախտագիտական զգացմունքների թարգմանը հանդիսանալ հայրենի կառավարության վարչապետ, շատ հարգելի պր. Քոչինյանի մոտ:

Այնուհետև Վեհափառ Հայրապետը հայրական իր ողջույնն ու օրհնությունն է հաղորդում ԱՄՆ-ի հայ ժողովրդին Սիրոն արքեպիսկոպոսի միջոցով, օրհնելով տպարանի հանգանակիչ մարմնի անդամներին և նրա անխոնջ նախագահ պր. Երվանդ Աղաճանյանի եկեղեցյանվեր աշխատանքը: Վեհափառ Հայրապետը, առանձին ջերմությամբ, իր գոհունակությունն է հայտնում տպարանի կազ-

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ ՏՊԱՐԱՆԻ ՇՆՆՔԸ

Հայրապետին Մայր Աթոռի նոր տպարանի բացման ուրախ առիթով:

Այնուհետև խոսք է առնում Վեհափառ Հայրապետը, հայտնելով իր սրտագին երախտագիտությունն ու շնորհակալությունը հայրենի բարեխնամ կառավարության, որի բարոյական աջակցության շնորհիվ կարելի եղավ տպարանի նոր շենքի կառուցումը, տպագրական մեքենաների առանց մաքսի ներածումը և Մայր Աթոռի նոր տպարանի բացումը: Վեհափառ Հայրապետը խնդրում է հայրենի կառավարության ներկայացուցիչ պր. Ս. Հովհաննիսյանին՝ Ամենայն Հայոց

մակերպիչներին, շենքի կառուցողներին, բանվորներին և վարպետներին:

Վեհափառ Հայրապետի «Պահպանիչ»-ով վերջանում է տպարանի բացման արարողությունը:

Այնուհետև Վեհափառ Հայրապետը այցելում է տպարանի բոլոր բաժինները, որտեղ մեքենաների մասին բացատրություններ է տալիս Մայր Աթոռի տպարանի կազմակերպիչ ինժեներ Աշոտ Մատինյանը:

Որպես առաջին նախափորձ և տպարանի բացման ակտ, տպագրվում է հետևյալ պատմական փաստաթուղթը.

ԱԶԳԻՍ ՎԵՂԱՓՈՒ ՀԱՅԲԱՊԵՏ ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՄԾՈՒԹՅՈՒՆ,
Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՆԻ ԲԱՐՁՐ
ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՄԲ, ԱՅՍՈՐ, ԿԵՐԱԿԻ, 1961 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈՎ-
ՏԵՄԲԵՐԻ 15-ԻՆ, ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՅԻ ՄՆԵԳՅԱՆ 1600-
ԱՄՅԱԿԻ ՏՈՆԻՆ, ՀԱՆԴԻՍԱՎՈՐ ԻՐԱԴԻՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ ԿԱ-
ՏԱՐՎԵՅ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԲԱՅՈՒՄԷ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԹ ՍՈՒՐԲ
ԷԶՄԻԱՍՆԻ ՆՈՐԱՇԵՆ ՏՊԱՐԱՆԻ, Ի ՎԱՅՆԼՈՒՄՆ ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՅ

ՍՈՒՅՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱ ԵՂԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԻ-
ՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ ՀԱՅ ԵՆԵՂԵՅՈՒ ԳՈՐԾԵՐԻ
ԽՈՐՀՐԻՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՏԵՂԱԿԱՆ ՍՈՒՐԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԷ,
ՏՊԱՐԱՆԻ ՆՎԻՐԱՏՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԻՄԻ ԱՌԱՋՆՈՒԹ
ԴԵՐԱՇՆՈՐԷ Տ. ՍՈՒՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆԷ, ԿԵՐԱ-
ԳՈՒՅՆ ՀՈՒՆԵՎՈՐ ԽՈՐՀՐԻՆ ԵՎ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԹ ՈՒՍԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՆԿԱՄԵՆԵՐԷ, ՀԱՅ ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒԹԷ-
ՆԵՐ ԵՎ ԲԱԶՄԱՆԹՎ ՈՒՆՏԱՎՈՐՆԵՐ ՄԱՅՐ ՀԱՅԲԵՆԵՔԻՅ ԵՎ
ՍՓՅՈՒԹԷՐԵՅ:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԹ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՍՆԻ

15 հոկտեմբեր 1961 թ.

Ժամը 5-ին, Վեհարանի սեղանատանը,
տրվում է ընդունելություն Մայր Աթոռի
տպարանի բացման առթիվ:

Հոկտեմբերի 14 և 15 օրերը Մայր Աթոռի
համար եղան հոգևոր ուրախության և մխի-
թարության անմոռանալի օրեր՝ հոբելյանա-
կան այս հանդիսությունների առթիվ:

Թող Տեր Աստված հաստատուն պահի
Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը և Վեհափառ Հայ-
րապետին շնորհի երկար, քաջառողջ տարի-
ներ՝ իրականացած տեսնելու Իր ազգաշեն,
հայրենաշեն, եկեղեցաշեն բոլոր նման ծրա-
գրերի կենսագործումը ի մխիթարություն հայ
ժողովրդի:

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ Ո Ւ Մ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 17-ին, ԽԱՉՎԵՐԱՅԻ ԿԻՐԱ-
ԿԻՆ, Մայր Տաճարում պատարագեց և քարո-
ղեց հոգեշնորհ Տ. Մեսրոպ արքեպ Պալյանը,
բնաբան ունենալով խաչի շարականի հետե-
լալ խոսքերը. «Այսօր և մեք տօնենցուք զնա-
ւակատիս սուրբ խաչին»:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 26-ին, ԵՐԵՎԱՆԻ, Մայր
Աթոռ ժամանեց Ռոմանիայի և Բուլղարիայի
թեմերի առաջնորդ հոգեշնորհ Տ. Տիրար
վարդապետ Մարտիկյանը, մասնակցելու
Վեհափառ Հայրապետի գահակալության
վեցերորդ տարեդարձի հանդիսություններին:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 30-ին, ՇԱՐԱԹ, «տօն
Սրբոյն Գէորգայ քաջամարտիկ զօրավարին,
Աղոկտոսի և Ռոմանոսի երգեղոցին»: Մայր
Տաճարում պատարագեց հոգեշնորհ Տ. Նղիշե
արքեպ Գարաշյանը:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 1-ին, ԿԻՐԱԿԻ, «տօն
Վարդայ Սրբոյ խաչին»: Մայր Տաճարում
պատարագեց հոգեշնորհ Տ. Ներսիս արքեպ
Պողապալյանը:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 3-ին, ԵՐԵՎԱՆԻ, հոգե-
շնորհ Տ. Մեսրոպ արքեպ Պալյանը ժամանա-
կավորապես գործուղվեց Թբիլիսի, թեմակալ
առաջնորդ սրբազանի հրավերով:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 4-ին, ՉՈՐԵՎՏԱՐԹԻ, Մայր
Աթոռ ժամանեց Հյուսիսային Ամերիկայի
հայոց Արևելյան թեմի առաջնորդ քերաշնորհ
Տ. Սիոն արքեպիսկոպոս Մանուկյանը, մաս-
նակցելու համար Վեհափառ Հայրապետի
գահակալության վեցերորդ տարեդարձի և
Մայր Աթոռի նոր տպարանի բացման հան-
դիսություններին, հանուն իր թեմի: Սրբա-
զանը օղանավակայանում դիմավորվեց Մայր

Աթոռի միաբանների կողմից: Նույն օրը
Տ. Սիոն սրբազանը ներկայացավ Վեհափառ
Հայրապետին և ջերմ զրույց ունեցավ նորին
Ս. Օծուխյան հետ:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 6-ին, ՈՒՐԱԹ, գե-
րաշնորհ Տ. Սիոն արքեպիսկոպոս Մանուկ-
յանի գլխավորությամբ, մեծ թվով ամե-
րիկահայ ուխտավորներ Մայր Տաճարում
իրենց ուխտը կատարելուց հետո, ներկայա-
ցան Վեհափառ Հայրապետին և ստացան
Նրա օրհնությունը:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 7-ին, ՇԱՐԱԹ, որպես
ուխտավոր և Վեհափառ Հայրապետի հյուր,
Արգենտինայից Մայր Աթոռ ժամանեցին
տեղի և տիկին Վարդան և Զինա Բարակյան-
ները: Հյուրերը Մայր Տաճարում իրենց
ուխտը և աղոթքը կատարելուց հետո, ներ-
կայացան Վեհափառ Հայրապետին:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 10-ին, ԵՐԵՎԱՆԻ, Մայր
Աթոռում, Վեհափառ Հայրապետի նախա-
գահության տակ և ներկայությամբ
գերաշնորհ Տ. Սիոն արքեպիսկոպոս Մա-
նուկյանի, գումարվեց Մայր Աթոռին կից
ճարտարապետական համաձայնագրով հեր-
թական ժողովը, քննության առնելու համար
Նյու-Յորքի հայոց Մայր Տաճարի շինության
նախագիծը, որը Սիոն սրբազանի կողմից
ներկայացվել էր Վեհափառ Հայրապետին,
Հայաստանի ճարտարապետների կարծիքն
առնելու համար:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 11-ին, ՉՈՐԵՎՏԱՐԹԻ, Մայր
Աթոռ ժամանեց Եթովպիայի հոգևոր հովիվ
հոգեշնորհ Տ. Վազգեն արքեպ Քեշիշյանը:
Օղանավակայանում դիմավորվեց հոգեշնորհ
Տ. Ներսիս արքեպ Պողապալյանի և բարե-

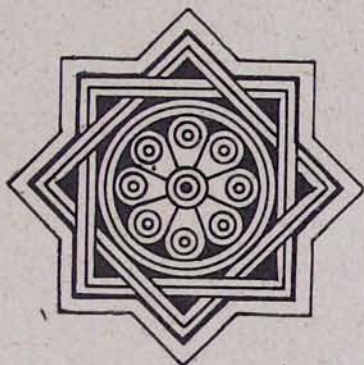
շնորհ Պետրոս սարկավագ Բերբերյանի կողմից: Հայր սուրբը առաջնորդվեց Մայր Տաճար, ուր իր աղոթքը և ուխտը կատարելուց հետո, ներկայացավ Վեհափառ Հայրապետին:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 13-ին, ՈՒՐԱԱԹ, Վրաստանի հայոց առաջնորդ գերաշնորհ Տ. Կոմիտաս եպիսկոպոս Տեր-Ստեփանյանը, թեմական խորհրդի անդամների ընկերակցությամբ, ժամանեց Մայր Աթոռ, մասնակցելու համար Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամյակի հոբելյանական հանդիսության:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 16-ին, ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, Հյուսիսային Ամերիկայի հայոց Արևելյան թեմի առաջնորդ գերաշնորհ Տ. Սիոն

արքեպիսկոպոս Մանուկյանի մեկնման առթիվ, նորին Սրբության նախագահությամբ, օղջերթի ընդունելությամբ կազմակերպվեց Վեհարանի սեղանատանը, որին ներկա էին Մայր Աթոռի բոլոր միաբանները, տեր և տիկին Վարդան և Զինա Բարակյանները: Ներկաներից շատերը ջերմ խոսքերով բարի ճանապարհ մաղթեցին սրբազանին:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 17-ին, ԵՐԵՎԱՆԻ, գերաշնորհ Տ. Սիոն արքեպիսկոպոս Մանուկյանը, առավոտյան ժամը 9-ին, «ԻՂ—18» ինքնաթիռով թռավ Մոսկվա, իր թեմը վերադառնալու համար: Սրբազան հորը ճանապարհեցին գերաշնորհ Տ. Սահակ և հայկազուն արքեպիսկոպոսները, հոգեշնորհ Տ. Ներսես արեղա Պոգոսյանը և բարեշնորհ Պետրոս սարկավագ Բերբերյանը:

ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋԵՆՈՐԴ ԳԵՐԱՇԵՆՈՐԸ Տ. ՍԻՈՆ ԱՐՔԵՂԻՍԿՈՂՈՍ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆԸ ՍԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ

Հոկտեմբերի 4-ին, չորեքշաբթի, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին ժամանեց Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների հայոց Արևելյան թեմի առաջնորդ գերաշնորհ Տ. Սիոն արքեպիսկոպոս Մանուկյանը, մասնակցելու Վեհափառ Հայրապետի գահակալության 6-րդ տարեգարծի հանդիսություններին, հանուն իր թեմի ժողովրդի, և ներկա լինելու Մայր Աթոռի տպարանի բացման տոնակատարությանը։

Ամսագրիս խմբագիրը ամսի 10-ին, երեքշաբթի, պաշտոնական այցելություն տալով, բարի գալուստ մաղթեց նորին Սրբազնության և խնդրեց նոր և սրտապնդիչ լուրեր հաղորդել ԱՄՆ-ի հայություն Արևելյան թեմի ազգային-եկեղեցական կյանքի մասին։

Ամերիկահայ թեմը Հայ Եկեղեցու նորագույն թեմերից մեկն է։ Շատ հին չէ այդ թեմի և գաղութի պատմությունը։ Ամերիկահայ գաղութի հաստատման թվականը բարձրանում է մինչև 1830-ական թվականները։

Ամերիկահայ գաղութը, որպես հոգևոր հովվություն, առաջին անգամ կազմակերպվել է 1889 թվականին, Կոստանդնուպոլսի Պատրիարքության կարգադրությամբ, և 1898 թվականին, իրիմյան Հայրիկի հուլիս 2 թվակիր սրբատառ կոնդակով, հուլիս 2-ին առաջնորդական վիճակ՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հոգևոր իշխանության ներքո։

Ամերիկյան ասպնջական հողի վրա, երկրից և Մայր Հայրենիքից գաղթած հայության բեկորներ, ապաստան գտան ու հաստատվեցին մանավանդ 1915 թվականի համաշխարհային պատերազմի օրերից հետո և իրենց օրինապահությամբ, աշխատասիրությամբ, ձեռնհրեցությամբ, ոչ միայն շուտով տուն ու տեղ ստեղծեցին, այլ նաև տնտեսական մեծ հաջողությունների հասնելով, շինեցին հայկական եկեղեցիներ, դպրոցներ բաց արին, հրատարակեցին մամուլ, կազմակերպեցին բարեգործական, մշակութային, հայրենակցական միություններ և օտարության մեջ ապրեցին նոր կյանքով, բայց

միշտ Մայր Հայրենիքի կարոտով, Ս. Էջմիածնի սիրով և հիշատակով, բոլորված տեղական հայ եկեղեցիների շուրջ։

Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների հայ գաղութը համախմբվել է երկու թեմերի շուրջ՝ Արևելյան թեմ, կենտրոն ունենալով Նյու-Յորքը, և Արևմտյան կամ Կալիֆոռնիայի թեմ, կենտրոն ունենալով Լոս-Անջելոսը։

ԱՄՆ-ի հայոց Արևելյան թեմը, կազմակերպչական տեսակետից, գտնվում է օրինակելի բարձրության վրա և թեմի ազգային-եկեղեցական կյանքը իր ամբողջությամբ մեջ դրվել է ամուր, առողջ եկեղեցասիրական, հայրենասիրական հիմքերի վրա, շնորհիվ թեմի նախկին առաջնորդների և այժմյան առաջնորդ գերաշնորհ Տ. Սիոն արքեպիսկոպոսի, թեմական-եկեղեցական խորհուրդների, հոգևորականության, ազգային-եկեղեցական մարմինների խմաստուն, շրջահայաց ղեկավարության և մանավանդ թեմական կենտրոնական իշխանության ողջամիտ և համերաշխ գործունեության։

Արևելյան թեմում, որտեղ ապրում է ավելի քան 180 000 հայություն, գործում են շուրջ 45 կրոնական համայնքներ, իրենց եկեղեցիներով և հոգևորականներով։

Մեր տեսակցության ընթացքում, առաջնորդ սրբազան հայրը մխիթարական լուրեր հաղորդեց իր թեմի գործունեության մասին։ Առաջնորդ սրբազան հորից իմացանք հետևյալ շինարարական, մշակութային ձեռնարկների մասին, որոնք ուրախությամբ են լցնում յուրաքանչյուր հայ մարդու սիրտը։

1. ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՏՆՆ ԲԱՅՈՒՄԸ ԴԻՏ-ՐՈՅՏՈՒՄ.— Սեպտեմբերի 10-ին, առաջնորդ սրբազան հոր նախագահության տակ, կատարվել է ԱՄՆ-ի հայոց Արևելյան թեմի երկրորդ մեծ համայնքի Դիտրոյտի նորակերտ Մշակութային տան բացման հանդիսությունը, խոսն րազմության ներկայությամբ։

Մշակութային տունը գտնվում է քաղաքի նոր շրջանում և շինվել է Դիտրոյտի հայ համայնքին պատկանող 17 աքր ընդհանուր տարածությունը դրավող ազգային հողամասի մեկ բաժնի վրա: Շենքը բաղկանում է մի մեծ, շքեղ հանդիսասրահից, մոտ 1 200 հոգի ընդգրկող, կիրակնօրյա դպրոցի հատուկ 22 դասարաններից, կիրակնօրյա պաշտամունքների հատուկ մի մատուռից և այլ գրասենյակներից:

Մշակութային տան հանդիսավոր բացումից հետո, կազմակերպվել է ընդունելություն-ճաշերույթ 1 000 հոգու մասնակցությամբ և հանգանակվել է 120 000 դոլար, Մշակութային տան կահավորման համար:

2. ԲՈՍՏՈՆԻ ՀԱՅՈՑ ՆՈՐԱԿԱՌՈՒՅՑ Ս. ԵՐՐՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՆԱՎԱԿԱՏԻՔԸ ԵՎ ՕԾՈՒՄԸ.— Սեպտեմբերի 16—17-ին, առաջնորդ սրբազան հայրը կատարել է Բոստոնի հայոց նորակառույց Ս. Երրորդություն եկեղեցու նավակատիքի և օծման կարգը, ի ներկայության բազմահազար հայ հավատացյալների և օտար հյուրերի:

Բոստոնի հայոց նորակառույց եկեղեցին գտնվում է Քեյմբրիջի թաղամասում, համանուն համալսարանի և սեմինարիայի մոտ: Եկեղեցին կառուցվել է հայկական ոճով, կաթողիկե սլացիկ գմբեթով, և իր ճարտարապետական կառույցով հիացմունք է պատճառում դիտողին: Քեյմբրիջի համա-

ԲՈՍՏՈՆԻ ՀԱՅՈՑ ՆՈՐԱԿԱՌՈՒՅՑ Ս. ԵՐՐՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ

Դիտրոյտի հայոց Մշակութային տան շինության հանձնաժողովի ղեկավար և ժրջան անդամներն են հանդիսացել պր. պր. Ալեք Մանուկյանը և Եղվարդ Մարտիկյանը, որոնք ոչինչ չեն խնայել օր առաջ կառուցված տեսնելու համար ազգային այդ նոր օջախը, որ իր շուրջը կբոլորի Դիտրոյտի հայրենասեր հայությունը:

Որոշվել է հաջորդ մեկ-երկու տարիների ընթացքում, նույն ազգապատկան հողի վրա, մշակութային տան առընթեր, կառուցել հայկական ոճով գեղեցիկ մի նոր եկեղեցի, որպես աղոթքի տուն:

լսարանական թաղում գտնվող հայ ճարտարապետության այս նոր գոհարը օտարներին պատմում է հայ ժողովրդի կառուցողական մեծ ճաշակի և արժանիքների մասին և պատիվ է բերում այն կառուցողներին:

Եկեղեցու ճարտարապետն է Զավեն Պայ-բարը: Եկեղեցու մարմարները բերվել են Իտալիայից, իսկ վեմքարը՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնից: Եկեղեցին կարող է ընդգրկել շուրջ 1 000 աղոթավորների:

Եկեղեցու օծման արարողությունից հետո, կազմակերպվել է մեծ ընդունելություն 800 հոգու մասնակցությամբ:

3. ՀԱՐՎՈՐԴԻ Ս. ԳԵՎՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՆԱ-
ՎԱԿԱՏԻՔԸ ԵՎ ՕՍՈՒՄԸ.— Հարվորդի հայ
համայնքը փոքր է, մոտ 200 ընտանիքից
բաղկացած, բայց մեծ է իր ազգասիրու-
թյամբ և եկեղեցասիրությամբ, իր սրտով և
գոհողության ոգով:

Առաջնորդ սրբազան հայրը սեպտեմբերի
24-ին կատարել է նախկին գեոմահարկ
մատուան վրա շինված Ս. Գևորգ եկեղեցու
նավակատիքն ու օծումը: Համայնքը կանգ
չի առել նյութական ու բարոյական ոչ մի
գոհողության առաջ՝ ունենալու համար իր
աղոթքի տունը:

Հարվորդի հայոց հոգևոր հովիվն է հոգե-
շնորհ Տ. Մեսրոպ վարդապետ Սեմերճյանը:

4. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՍՏՎԱՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ՆՈՐ
ԴՊՐՈՑ ԷՎԵՆՍՏՈՆՈՒՄ.— Առաջնորդ սրբա-
զան հայրը գոհունակությամբ հաղորդեց, որ
արդեն զնվել է Զիկագոյի մոտ, էվենստո-
նում հայկական Աստվածաբանական դպրո-
ցի շենքը և ընթացիկ տարվա վերջերին կամ
1962 թվականի առաջին ամիսներին բացվե-
լու է այն, Ամերիկայի հայոց երկու թեմերի
համար ապագա հոգևոր հովիվներ պատ-
րաստելու առաջադրությամբ:

Էվենստոնի Աստվածաբանական հայկա-
կան դպրոցը կոչվելու է Ս. Ներսես Շնոր-
հալու անվամբ: Գպրոցի վարիչ մարմնի նա-
խագահն է հանդիսանում, ըստ կանոնադրու-
թյան, ԱՄՆ-ի հայոց Արևելյան թեմի առաջ-
նորդը, իսկ փոխ վարիչը՝ Կալիֆոռնիայի թե-
մի առաջնորդը:

Նոր բացվելիք հոգևոր դպրոցի տեսուչ է
նշանակվել գերաշնորհ Տ. Տիրան արքեպիս-
կոպոս Ներսոյանը, որը բոլոր տվյալներն
ունի արժանավորությամբ և արդյունավետ
կերպով ղեկավարելու Աստվածաբանական
նոր դպրոցը: Դպրոցը պահվելու է ծանոթ ազ-
գայինների սրտաբուխ նվիրատվություննե-
րով:

Աստվածաբանական դպրոցի բացման հետ
կապված մանրամասնությունները կհա-
ղորդվեն ավելի ուշ, երբ գոյության կկոչվի
դպրոցը: Նախատեսված է, որ առ այժմ
էվենստոնի Աստվածաբանական նոր դպրո-
ցը ունենա 10 աշակերտ: Աշակերտները ըն-
դունվում են և՛ ԱՄՆ-ից և՛ արտասահմանից
և՛ Հայաստանից: Մրազրված է հետագա-
յում ուսանողության թիվը բարձրացնել 25-ի:

Ուսանողները անգլերեն լեզվի իրենց գի-
տելիքները խորացնելու և դիպլոմ ստա-
նալու համար կհաճախեն մերձակա եպիս-
կոպոսական Սիբյոյի սեմինարիան:

5. ՆՅՈՒՑՈՐՔԻ ՀԱՅՈՑ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ
ՇԻՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.— Գերաշնորհ Տ. Սիոն սըր-
բազանը հաղորդեց նաև, որ շուտով կկա-
տարվի հիմնարկներ նյու-Յորքի առաջնոր-
դանիստ Մայր Տաճարի շինության:

«Մայր Տաճարը խորհրդանշել է փաստը
պիտի հանդիսանա թեմին մի և անբաժանե-
լի եկեղեցական միություն»,— հայտարա-
րեց սրբազանը և շարունակեց:

«Բոլոր ծուխերը, սևեռելով իրենց ակ-
նարկները դեպի Մայր Տաճարը, ավելի ևս
պիտի գիտակցին, որ տեղական հոգևոր և
հոգեբանություններն վեր, մեկ մասը կկազ-
մեն հոգևոր ու վարչական ամբողջության
մը:

Ազգային առաջնորդարանին կողքին և
այդ առաջնորդարանի հեղինակության հմա-
քին իբր վահան պիտի կանգնի Մայր
Տաճարը, որով ամուր և անխախտ պիտի
մնա նաև, ու պիտի զարգանա վարչական
միասնականությունը թեմին:

Հայաստանյայց եկեղեցին ճանչցված է
իրբև մին արևելյան ուղղափառ դարավոր
եկեղեցիներեն, ու իր այդ հանգամանքով
իսկ անդամ է Ամերիկայի եկեղեցիներու
Ազգային խորհրդին՝ ՆԵՇՆԸԼ ԳԱՌՆՍԻԼ
ԱՎ ԶՐԻՉՍ:

Ամերիկյան այդ մեծ կազմակերպության
ծոցին մեջ, ինչպես նաև դեմ հանդիման
մեզ շրջապատող բոլոր ազգերուն և եկեղե-
ցիներուն, որոնք այս երկրին մեջ ունին
իրենց առաջնորդանիստ Մայր եկեղեցին,
Ամերիկայի Հայաստանյայց եկեղեցին ալ
պիտի կարենա, Մայր Տաճարով, իր դիրքին
համապատասխան հեղինակություն, վարկ
ու հարգանք ստանալ:

Հոյակապ կոթողներ լավագույնս կհիշեց-
նեն Ազգի մը քաղաքակրթական բարձր շա-
փանիշը ու եկեղեցիի մը մեծությունը:

Գեղեցիկ Մայր Տաճար մը, պատվարեր
նմուշ մը հայ ճարտարապետական հանճա-
րին, արժանապատվության և ազգային ար-
դար հպարտության հարց է միանգամայն:

Ան մշտականաբար վկայությունը պիտի
հանդիսանա մեր ազգային ու եկեղեցական
դարավոր արժեքին:

Ու պիտի տա փաստը, որ մեր ներկան կզըտ-
նելի մեր անցյալի բարձրության վրա, որով
մեր նպաստը կբերենք այս նոր երկրին վրա
կերտումի մեջ եղող հառաջդեմ ու ապա-
գային նայող քրիստոնեական քաղաքակը-
թության մը:

Մայր Տաճարի և մշակութային տան
կենտրոնական հանձնաժողովը ծրագրել է
1962 թվականի աշնան սկսել Տաճարի կա-
ռուցումը:

Տաճարի շինության համար 1 000 000 դո-
լարի նոր հանգանակությունը, ասաց սրբա-
զանը, ընթանում է շատ հաջող:

1959 թվականին շինվել է և օգտագործ-
վում է Ամերիկայի հայոց թեմի առաջնոր-
դանիստ գեղեցիկ վարչական կենտրոնը,

երեքհարկանի, կառուցված Տիարպեթիլյան եղբայրների նվիրատվությամբ.

Սիոն սրբազանը հայտարարեց, որ «Մայր Տաճարի վերջնական հատակագիծները պիտի պատրաստվին համաձայն Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին թելադրությանց և Հայաստանի հայ ճարտարապետական ոճի մասնագետ ճարտարապետներու խորհուրդներուն»:

Արդարև, հոկտեմբերի 10-ին, երեքշաբթի օրը, Վեհարանում տեղի ունեցավ, Վեհափառ Հայրապետի նախագահությամբ, ճարտարապետների խորհրդակցություն, որին մասնակցեց նաև գերապատիվ Տ. Սիոն արքեպիսկոպոսը: Ծարտարապետների խորհրդակցությունում քննության առնվեց Նյու-Յորքում կառուցվելիք հայկական եկեղեցու հատակագիծը:

Առաջնորդ սրբազան հայրը հաղորդեց նաև, որ Նյու-Յորքի մոտ, ազգապատկան նույն հողի վրա, շուտով կառուցվելու է նաև

Հայ մշակութային տունը, որի համար Կյուլլապի Կյուլպենկյան կտակից հատկացվել է 500 000 դոլար:

«Հայ մշակութային տունը, — հայտարարեց սրբազանը, — արդեն իսկ կազմ ու պատրաստ է կառուցման համար, իր ամեն դյուրութուններով օժտված հանդիսասրահով, գրադարանով ու զանազան գրասենյակներով և պիտի դառնա մեծագույն Նյու-Յորքի հայ համայնքի և ամբողջ թեմի կրոնական, կրթական, ընկերային և մշակութային կյանքի կեդրոնը»:

Ավելի քան կես ժամ տևող տեսակցությունից հետո, ամսագրիս խմբագիրը հրաժեշտ է առնում ԱՄՆ-ի Արևելյան թեմի առաջնորդ գերապատիվ Տ. Սիոն արքեպիսկոպոսից, սրտագին շնորհակալություն հայտնելով ամերիկահայ ազգային-եկեղեցական կյանքի մասին նրա տված շատ շահեկան և սրտապնդիչ լուրերի համար:

Ա. Հ.

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ ՆՈՐ ՏՊԱՐԱՆԸ

Հոկտեմբերի 15-ին կատարվեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի նոր տպարանի պաշտոնական բացումը:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի առաջին տպարանը կառուցվել է 1771 թվականին, Սիմեոն կաթողիկոս Նրեանցու օրով: Այդ տպարանը պատմականորեն առաջինն է եղել Հայաստանում և մեր ժողովրդի մշակութային պատմության մեջ գրավում է իր ուրույն տեղը: Տպարանին առընթեր, Սիմեոն կաթողիկոսը կառուցել էր նաև տպագրական թղթի մշակման իր արհեստանոցը: Սիմեոն Նրեանցու կառուցած տպարանը եղել է միահարկ և մեկ մուտքով, ներկա տպարանի հյուսիսային և միջին մասերում:

Ազգիս Վեհափառ Հայրապետը՝ Վազգեն Ա, իր գահակալության առաջին իսկ օրերից, իր ուշադրությունը կենտրոնացրել է Մայր Աթոռը նոր տպարանով օժտելու անհրաժեշտության վրա: 1955 թվականի հոկտեմբերին, Ազգային-եկեղեցական ժողովի Դ նիստում, Վեհափառ Հայրապետը, բոլոր պատգամավորների ներկայության, շեշտում էր այն միտքը, որ «Մայր Աթոռը անհրաժեշտաբար պետք ունի տպարանի»:

Ամերիկահայ պատգամավորությունը, ընդառաջելով նորընտիր Կաթողիկոսի ազգաշին

ցանկության, խոստացավ Մայր Աթոռը օժտել արդիական նոր տպարանով:

Վեհափառ Վազգեն Հայրապետը, իր անդրանիկ կոնդակում, նորից անդրադարձավ տպարանի հարցին, իսկ 1958 թվականին, իր 50-ամյա հոբելյանի և գահակալության երրորդ տարեդարձի առթիվ կարդացած իր ղեկուցման մեջ, հոկտեմբերի 16-ին, խոսելով ընթացիկ և հաջորդ տարիների շինարարական աշխատանքների վրա, կոնկրետ կերպով դնում էր «վերակառուցում տպարանի շենքի երկրորդ հարկի» հարցը:

Այնուհետև, Վեհափառ Հայրապետի բարձր նախագահության տակ, Մայր Աթոռին առընթեր ճարտարապետական հանձնաժողովը, հաճախ զբաղվեց տպարանի շենքի կառուցման հարցերով: Վեհափառ Հայրապետը ճարտարապետական հանձնաժողովի առաջ խնդիր էր դրել ստեղծել Մայր Աթոռի համար ժամանակակից ավտոմատ սարքավորումներով հագեցած օրինակելի մի տպարան:

Հանձնաժողովը հանգամանորեն քննության առավ Վեհափառ Հայրապետի ցանկությունները և ձեռնհասորեն զբաղվեց Մայր Աթոռի նոր տպարանի և շենքի կառուցման և այն նոր տիպի մեքենաներով օժտելու հարցով:

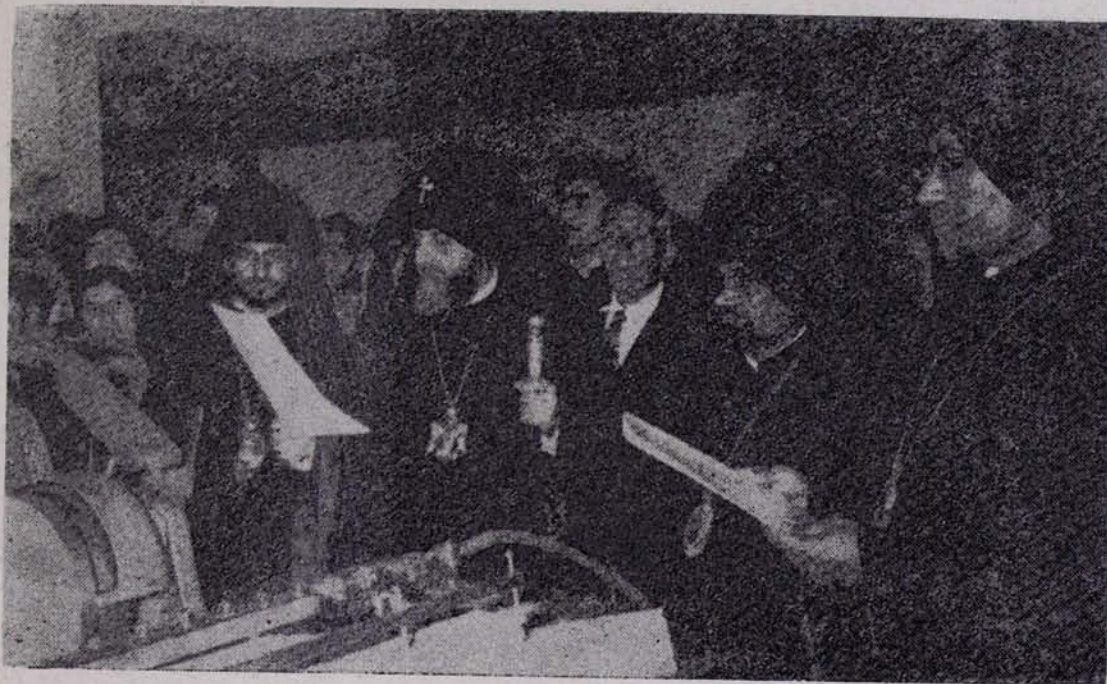
Տպարանի շենքի նորոգման և երկրորդ հարկի կառուցման աշխատանքները սկսվեցին 1958 թվականին: Առաջին հարկը ենթարկվեց մասնակի վերանորոգման: Քանդվեցին մեծ սրահների մեջ կառուցված փոքր խցիկները, ամբողջ շենքը ծեփվեց և հարմարեցվեց տպարանի պահանջմունքներին:

Համաձայն նոր նախագծի, ամբողջովին քանդվեց երկրորդ հարկը, ուր տարվեցին շինարարական ավելի մեծ և լուրջ աշխատանքներ: Շենքի ծածկը և առաստաղը ամբողջովին վերացվեցին, առաստաղը ավելի քան մեկ մետր բարձրացվեց և ծածկվեց

գեղեցկությամբ: Ամբողջապես փոխված են շենքի առաջին և երկրորդ հարկի դռներն ու պատուհանները:

Տպարանն ունի երկու մուտք արևելյան կողմի բակից և երկու մուտք Մայր Տաճարի կողմից:

Ամբողջ տպարանով անց է կացված ջեռուցման սիստեմ, առաջին և երկրորդ հարկերում ստեղծված են կաֆեյապատ սանիտարական հանգույցներ և ջրի ծորակներ, աշխատանքից հետո մաքրվելու համար ցրնցուղներ՝ տաք ջրի կենտրոնական մատակարարումով:

ՎԵՆԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏՐ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄ Է ՏՊԱԳՐՎԱԾ ԱՌԱՋԻՆ ՓԱՐՁԸ

մոնոլիտ երկաթ-բետոնյա ծածկով, ըստ որում զգալապես բարձրացվեցին և ավելացվեցին պատուհանները:

Տպարանի աշխատանքի համար քնական լուսավորությունը ապահովելու նպատակով, շենքի Մայր Տաճարին նայող ճակատին երեք տեղ բացվեցին նոր լուսամուտներ, բոլոր հողապատ միջնորմերը քանդվեցին և դարձվեցին արտադրության հարմար, բարձր առաստաղ ունեցող մեծ սրահներ: Լայն աստիճանավանդակները, մարմարի խիճով պատրաստված աստիճանները տալիս են

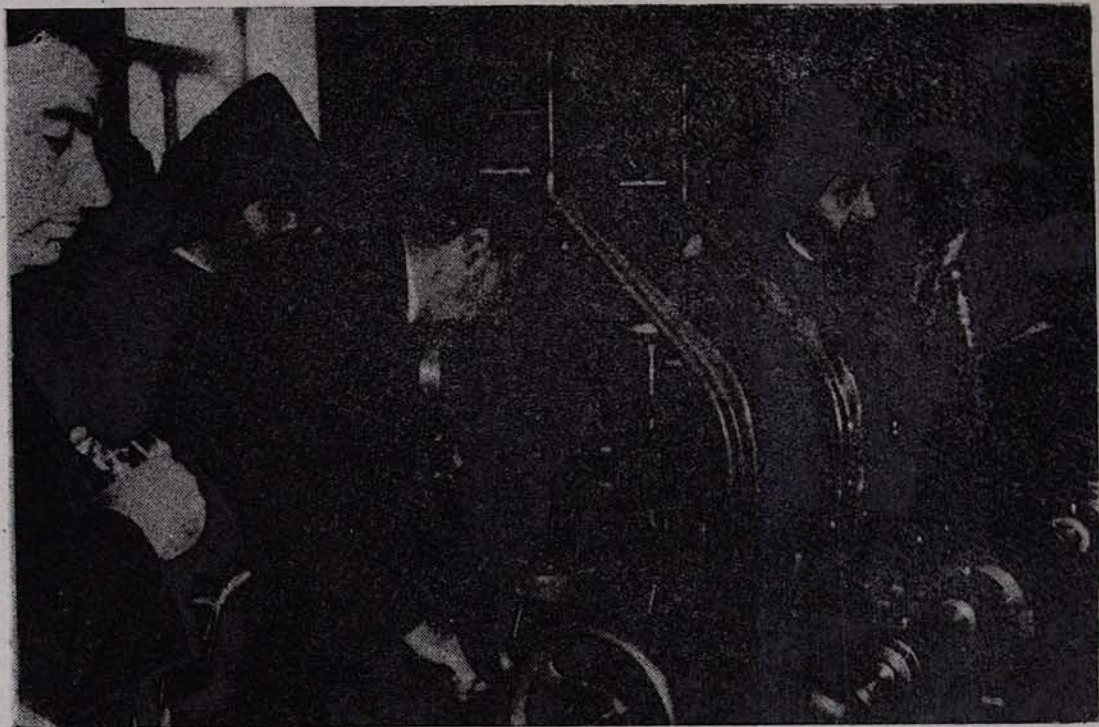
երկհարկանի վերաշինված և վերակառուցված շենքում տպարանի արտադրական բաժինները առանձին-առանձին զասավորված են ըստ տեխնոլոգիական պրոցեսների: Երկրորդ հարկում գտնվում են ֆորմա պատրաստող, իսկ առաջին հարկում՝ տպագրող և տպագրածը մշակող բաժինները:

Երկրորդ հարկի հյուսիսային կողմի լուսավոր երկու սրահներից արևելյանում տեղավորված են շարող երկու լինոտիպ մեքենաները, որոնցից մեկը 4, իսկ մյուսը 8 մայրատուփով, և սրբադրության օտիսկ հանող

ձեռքի մեքենաները: Այս սրահին կից է մետաղ հալելու և գլաններ ձուլելու սենյակը: Այստեղ է նաև էլեկտրական հոսանքով մետաղ ձուլող կաթսան, որն աշխատում է անխափան: Արևմտյան սրահում գտնվում են ձեռքի գրաշարական բաժնի տառապահարանները, տառարկղները, սրբագրության օտիսկ հանող «VORAN» մեքենան: Այս սրահին կից է մեխանիկական արհեստանոցը:

Հարավային կողմի երկու արևոտ սրահները նախատեսված են ցինկոգրաֆիական բաժնի համար: Այս բաժնի մեքենաներից ստացված և տեղադրված են:

կաթածնի հյուսիսային կողմի երկու սրահներից մեկը հատկացված է օֆսետ տպագրության բաժնին, իսկ արևելյան սրահում տեղավորվելու են ֆորմա պատրաստող սարքավորումները՝ պատճենահան շրջանակը, մոնտաժի սեղանը, փորձնական օտիսկ հանող, կենտրոնախազ մեքենաները: Արևմտյան սրահում տեղադրված են օֆսետ տպագրության միագույն երկու մեքենաներ, թուղթ կախելու սարքավորումը: Այս բաժնի սարքավորումներից մի քանիսը դեռ նոր են պատվիրված: Դրանք շուտով կստացվեն ու կտեղադրվեն:

ՏՊԱՐԱՆԻ ԿԱՐՈՂ ՄԵՔԵՆԱՅԻ ՄՈՏ

մինչև այժմ էլեկտրափորագրող (կլիշե պատրաստող) «KLISCHOCRAPH K 150», պատճենահանող, ցինկ կտրող, ֆրեզող մեքենաները: Մոտ ապագայում կստացվեն ֆոտո ապարատը, խաժատման, պատճենահանող, օդաճնշական ապարատը և այլ սարքեր, որոնց ստացումով այս բաժինը լրիվ կերպով պատրաստ կլինի:

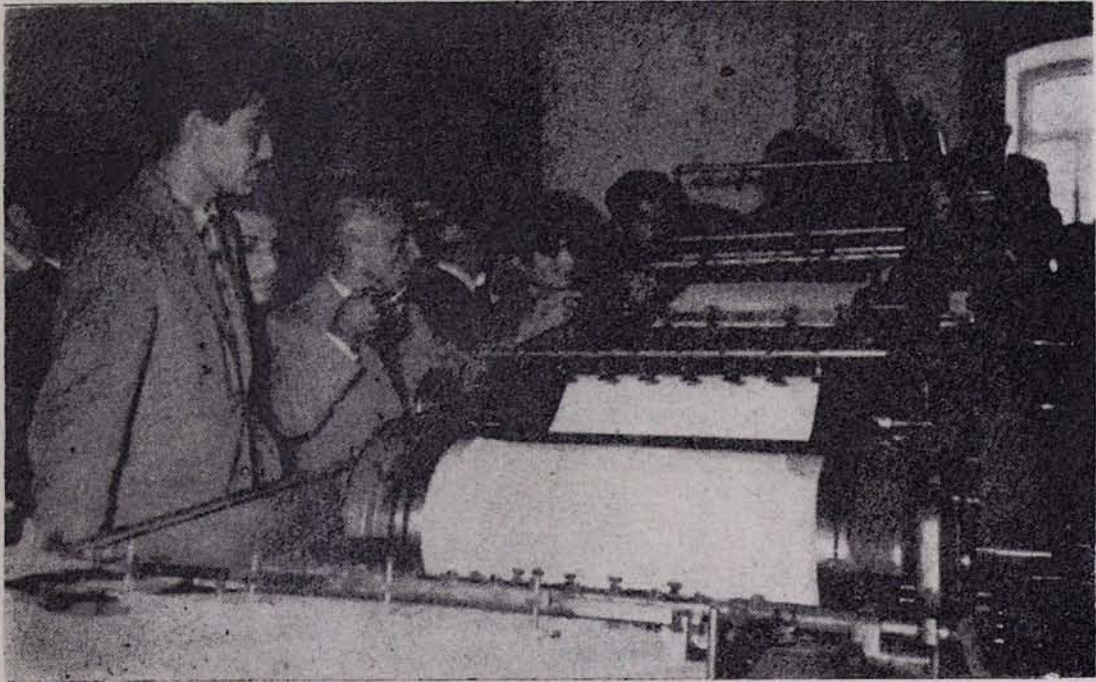
Շենքի առաջին հարկի հատակը պատած է մարմարախառն խճանկարով: Առաջին հար-

Առաջին հարկի միջին մասը հատկացված է տպագրական բաժնին: Արևմտյան սրահում տեղադրված են տպագրական երկպտուղյա «Պլանետա ZT 2b» և մեկ կողմից կտրող «A 112 H10» մոդելի մեքենաները: Արևելյան սրահում տեղադրված են տպագրական միջակ ավտոմատ «M2», տիգելնի և կտրիչ մեքենայի դանակը սրող մեքենաները և հատուկ սեղաններ՝ տպագրված ֆորման մեքենայից հանելու համար: Առաջին հար-

կի կաֆիլապատ սանիտարական հանգույցը և ցնցուղը գտնվում են այս սրահին կից:

Այդ բաժնի հարավային կողմի արևոտ և լուսավոր երկու սրահների մեջ է տեղավորված կազմարարական բաժինը, հալող ավտոմատը, հրեք կողմից կտրող «PERFECT», հրկաթլար կարող «RAPID N 103¹/₄», թելակար կիսավտոմատ «N 38³/₄H2», ոսկեզօծ տպող և ճնշող «BV», պապշեր «DE» մեքենաները, ինչպես նաև կտրացնող և սեղմող հաստոցները: Յուրաքանչյուր բաժին ապահովված է արտադրանքը մի բաժնից մի այլ բաժին փոխադրող տարբեր տեսակի սայլակներով:

կատարեց օգտակար թելադրություններ: Պետք է նշել, որ պր. Աղաճանյանը տպարանի կազմակերպման նյութական միջոցները հավաքելուց բացի, մեքենաների և սարքավորումների համար Մայր Աթոռի ճարտարապետական հանձնաժողովի ուղարկած պատվերները ըստ ֆիրմաների պատվիրել էր արդեն և գիտեի մեքենաների տեսակներն ու անունները, նրանց չափերը: Պր. Աղաճանյանի տված լուսաբանությունների հիման վրա, տեղում իսկ ծանոթացանք տպարանի տեխնոլոգիական նախագծին: Պր. Աղաճանյանը մամուլում հրապարակած իր հուշերի մեջ հետազայում նշում էր. «... Խոսելիս վերջ

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ «ՄԵՐՍԵՆԻՍ» ՄԵՔԵՆԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Տպարանի բոլոր բաժիններում անց են կացված օդափոխիչ սարքավորումներ:

Ինչպես հայտնի է, Մայր Աթոռի տպագրական մեքենաները սրտագին նվերն են ամերիկահայ մեր եղբայրներին:

1958 թվականին, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում Մայր Աթոռի տպարանի հանգանակիչ հանձնաժողովի եռանդուն նախագահ պր. Երվանդ Աղաճանյանը անձամբ տեսավ Մայր Աթոռում տարված աշխատանքները տպարանի կապակցությամբ, և

կարծես հասկացանք, որ տպագրական մեքենաները գործածության դնելու համար ոչ Ամերիկային և ոչ ալ Գերմանիային մասնաձեռքներ չդրվելու հարկ կար: Մեր միտքը բոլորովին խաղաղեցավ...»:

Երբ մեքենաները ստացվեցին, մեր պոլիգրաֆիական մասնագետները սիրով ձեռնամուխ եղան նրանց հավաքման և տեղադրման աշխատանքներին:

Մի քանի ամսում մեր հայրենի մասնագետները մեծ հաջողությամբ և վարպետու-

Թյամբ ավարտեցին մեքենաների տեղադրուման, կարգավորման գործը: Այստեղ հիշենք անուները լավագույն վարպետ մեխանիկներ Սիմոն Գրիգորյանի և Հայկազ Ավետիսյանի ու նրանց օգնականներ Դերենիկ Սիրեկանյանի և Շավարշ Աշուրյանի, որոնք Հոգևոր Ծեմարանի նախկին սաներ են և 2—3 տարի պատրաստվել են որպես մայր Աթոռի տպարանի սաներ: Տպարանի էլեկ-

տրական մոնտաժային աշխատանքները կատարել են էլեկտրիկ ինժեներ Պարույր Մկրտչյանը և Մացո Միքայելյանը:

Մայր Աթոռի նոր տպարանի մեքենաների տեղադրման աշխատանքները արդեն ավարտված են: Մայր Աթոռի տպարանի բացումը մի տեսակ հիշատակի հավերժացումը հանդիսացավ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամյակի:

Օ Շ Ա Կ Ա Ն

Օջակա՛ն,

Քանինե՛ր այսօր քեզ ուխտի եկան...
Ու դեռ քանինե՛ր պիտի գան նորեն
Համբուրել այն քարն որ անշըջորեն
Կը ծածկե Տիրի փառքն հափշտակող
Հայ Գիրի Հսկան իբրև լուռ կոթող:

Օջակա՛ն,

Բերդիդ բեկորներն՝ որ վաղուց ինկան՝
Եթե իրար գան՝ չեն կրնար մրցիլ
Այն սուրբ քարին հետ՝ որ իբր երփնածիլ
Անուրջի խորան՝ կայք մ'է Բեթելի,
Սրբված՝ հայ Մտքի օծումովն առլի:

Օջակա՛ն,

Հողերդ՝ ուր ոսկրեր փրտած են այնքան՝
Թե ի կշիռ գան հոծութեամբ ժայռի՝
Չեն վորեր շարժել մետ մը նըժարի
Դեմ այն աճյունին՝ ուր հայ հոգվույն պերճ
Կրակն է անթեղված դարերով անվերջ:

Օջակա՛ն,

Թե քու անուշակ հուլվերդ այգեկան
Մեկ հնձանի մեջ ճմլվին առատ՝
Չեն կրնար բորել կաթիլ մ'անարատ
Դեպի խառնարանը մեծ Մըշակին՝
Ուր խանդ ու խորհուրդ կը պղպըջակին:

Օջակա՛ն,

Քեզ ձոնված խունկերն այն կայսերական՝
Որ երկար ատեն ծղխեցան քու մեջ՝
Չեն կրնար պահել բույրի մ'ելեջ.
Մինչ ծոցդ թափված լուր անուն մը հեզ
Դեռ նարդի հոտով կը խնկե ըզքեզ:

Օջակա՛ն,

Շողի ու սովերի նախանձ մը կզգան
Ցերեկներդ նախկին՝ գիշերներդ հետին
Լուսավորության մեր Շահապետին
Անմուտ արևեն; և իր ջիրմին սանձ
Սընարթը պճնող աստղերեն պայծառ:

Օջակա՛ն,

Իրմով սրբավայր մ'ես նըվիրական...
Եթե Մորիկ մ'իսկ ցանկա մականի՝
Հող չըկա դափնի մ'իրեն արժանի.
Գըրիչը միայն նիշերովն անմաշ՝
Հող իր վեմն ունի ջինջ ու սրբատաշ:

Օջակա՛ն,

Օր մ'ալ ես եկա իբրև ուխտական...
Ու այն Զարին մոտ՝ որուն ներքև Նա
Կը հսկե արթուն քան թե կը քնանա,
Ըսի. Հողին տակ Գիրը՝ երկաթե
Շունչով մը կ'ապրի... իսկ Զա՛րը.— Միթե
Չէ՞ երապին խորքն՝ ուր դեռ կը հաճին
Իր միտքն աղամանդ, մատներն ոսկեծին:

Օջակա՛ն,

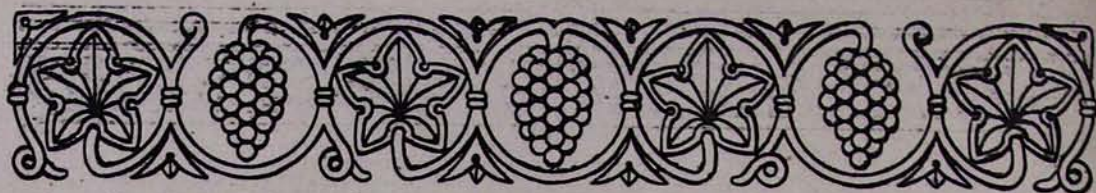
Ով Սուրբ Մեսրոպի հանգիստ սիրական,
Եթե օր մ'երբեք նոր հովիվ նոր հոտ
Պաշտամունքի նոր ծեսով գան քեզ մոտ՝
Ու իրենց համար նոր Աստված մ'ուզեն,
Արթընցո՛ւր Հըսկան Գիրի երազեն...:

Գ Յ Ո Ւ Տ Ի Ն Փ Ա Ռ Ք Ը

Մեսրոպ, հայ դարերուն դիմաց կեցող
 Դուն աղամանդյա ապառաժ,
 Դուն մանուկներու մերկ ուղեղեն
 Մինչև հանճարը ցուքեր ցանող,
 Գիտակցությանց անստգլուտ փարոս...
 Դուն, որուն կոփյուռը կռանին,
 Ժամերուն պես, րոպեին պես անդադար,
 Իմացական թանգարանին արձանները մեզ կը ձուլե...
 Դուն աննինջ հսկող, դուն տիտանյան Տեսանող,
 Դուն օրորոցեն մինչ գերեզման,
 Մեր մեն մի խոսքին, մեն մի շունչին,
 Գեղեցկաձան բացատրիչ...
 Դուն բարբառի արարիչ, Բանի իշխան,
 Դուն անբավ բավիղ տևողության,
 Դուն գոյացության արգավանդ հայր,
 Դուն լույսի անիվ, դուն հավատքի հրավեր,
 Դուն հայրենի-հողին վրա մորկին պես բարձրացող
 Անտաճ անհուն, անտաճ սրտի,
 Որուն մեն մի հաստատաբուն ծառերն հսկա,
 Մեկ-մեկ քնար, մեկ-մեկ փանդիռ են մեր շունչին...
 Մեկ-մեկ շեփոր մեր հագագին ռազմական,
 Մեկ-մեկ պատնեշ ճակատագիր պատուհասին...
 Դուն անվատնելի ցորյանի դաշտ, դուն ծրի՛ հաց,
 Դուն հունձք հարուստ, և դուն հնձան հրաշեկ,
 Դուն արբեցությանց և զինիի ավազան,
 Որուն մեջ ե՛ս ալ ոսկի սափորս եմ մխրճեր...
 Արևներու ծարավես խենթ...

Եվ այսօր, քու սրբութամբդ սնած՝
 Ես ապաժաման քնարահար,
 Եվ անվճար ու անարժան երախտագետ,
 Ես՝ քու ցեղիդ հոգիին հայելին թեզ կը բերեմ...
 Աչքերուս մեջ անոր աչքեն հուր առի...
 Ու իմ խոսքերս անոր սրտեն եմ քաղեր,
 Եվ ի՛նչ որ կարդաս ճակտիս վրան,
 Ինչ որ կարդաս ժպտիս մեջ,
 Անոր Հույսո՛վն եմ ես գրած...
 Եվ թույլ տուր այսօր, ո՛վ Մեսրոպ,
 Որ Հայոց հողեն մինչև աստղերը հասնող
 Զու ոսկե սանդուխեդ վե՛ր բարձրանամ,
 Եվ հաստատաքայլ, աստիճանե աստիճան
 Ու պսակե ի պսակ և լույսե ի լույս,
 Իբր վավակ մը մտածումիդ,
 Ես ի թե՛զ գամ, իմ այս երգս երգելու...

ՆԱԻՐԻ ԶԱՐԳԱՆ

Հ Ա Յ Ո Ց Լ Ե Զ Ո Ւ Ն

Արի, եղբայր, փառաբանենք մեր քաղցրաբառ հայոց լեզուն,
Մեր սրտի ջուր, մեր ձեռքի թուր, մեր հոգու լար հայոց լեզուն:

Հոսել է նա մեր դարերից, մեր սարերից ու մեր սրտից,
Արաքսի պես միշտ կենդանի, միշտ անսպառ՝ հայոց լեզուն:

Նա առաջին կանչն է եղել դուցազնական մեր նախահոր,
Օրորոցից մեզ փայփայել է մայրաբար հայոց լեզուն:

Քերթողահայր Խորենացուց մինչև Քուչակն ու ձեր ծառան
Տվել է մեզ երազ ու երգ ու ճանապարհ՝ հայոց լեզուն:

Կըմոլորվեր մեր քարավանն ամպրոպաշունչ գիշերներին,
Կըկորչեինք, եթե ճամբին չըբոցկտար հայոց լեզուն:

Քանի՜ ցեղեր ցամաքեցին ինչպես հեղեղն ավազի մեջ,
Բայց լենինյան ծովին հասավ մեսրոպատառ հայոց լեզուն:

Նրան իր ձեռքն է վերցրել մեր պետությունն աշխարհաշեն,
Այդ վեհ ձեռքով է բարձրանում դեպի կատար՝ հայոց լեզուն:

Այսօր էլ նա բռնության դեմ փայլատակում է բարկացալոտ,
Հերոսական լեզուների հերոս եղբայր հայոց լեզուն:

Ուրեմն ե՛կ փառաբանենք, փալեցընենք թըրի նման,
Որ զըրնգա արևի տակ հավետ պայծառ հայոց լեզուն:

Հունիս, 1943 թ., Երևան:

Պ Ա Տ Մ Ա — Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՊՐՈՖ. Զ. ԱՃԱՌՅԱՆ

Մ Ե Ս Ր Ո Պ Մ Ա Շ Տ Ո Ց*

Գ Լ ՈՒ Խ ՈՒԹ ԵՐՈՐԴ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՔԱՐՈՋԶԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

(Լուսավորություն Աղվանից, Բաղասականի, Կարդմանի, Վրաց և Տաշրաց)

§ 1

Հինգերորդ ճամբարդությունը շորորդից շատ կարճ ժամանակով միայն բաժանվում է: Մեսրոպ վերադառնալով Հունահայաստանից, նպատակ ուներ ոչ թե հանգստանալ, այլ ուղղակի անցնիլ Աղվանից երկիրը, որոնց համար արդեն այբուբեն հնարել էր Բենիամինի միջոցով: Ուստի մի քանի օրից («աւուրս ինչ») դադարից հետո վաղարշապատում, ճանապարհ ընկավ դեպի Աղվանք:

Մեսրոպ իջավ Աղվանից մայրաքաղաքը, որ այն ժամանակ դեռ Չողա քաղաքն էր և ոչ Պարտավը (տե՛ս Մովսես Կաղանկատվացի, Բ դ): Այստեղ նա ներկայացավ Աղվանից Երեմիա եպիսկոպոսապետին և թագավորին, որի անունը Կորյունի մի ձեռագիրում

գրում գրված է Արսվաղ, մյուսում՝ Արսվաղէ, Խորենացու մոտ Արսվաղէն, Կաղանկատվացու մոտ նույնպես Արսվաղէն, Կիրակոսի (էջ 97) և Օրբելյանի մոտ՝ Նսվաղէն:

Երկուսն էլ սիրով ընդունեցին Մեսրոպին. «Առավել հպատակութեամբ ընկալեալ վասն անուանն Քրիստոսի»: Հետո հարցրին իր գալստյան նպատակը: Մեսրոպը բացատրեց, թե իր նպատակն էր նորագյուտ աղվաններն գրերը տարածել ժողովրդի մեջ և նրանց վարժեցնել զրականության և քրիստոնեական կրթության մեջ: Արսվաղեն և Երեմիա ուրախությամբ ընդունեցին Մեսրոպի առաջարկը և շուտով հրաման հանեցին իրենց իշխանության տակ գտնված գավառներից հավաքել մանուկների բազմությունը, որպեսզի հանձնեն Մեսրոպին դպրության համար: Այսպես հիմնվեցին Աղվանից առաջին դպրոցները, որոնց ծախսը նշանակվեց արքունիքից:

Աղանդվում է, թե Մեսրոպ իր այս քարոզության ժամանակ հիմնել է Շամախի մոտ Ս. Ստեփանոս վանքը, որի համար հետևյալ ծանոթությունն է տալիս «Նորդար» լրագիրը (1887, № 202). «Շամախից 18 վերստ հեռավորությամբ դեպի հարավ, Թիֆլիս և Երևան զնացող ճանապարհի մոտ գտնվում է Սաղիանի Ս. Ստեփանոս վանքը մի վայելուչ բարձրահայաց դիրքի վրա, որ,

* Հայ գրերի անմահ ստեղծող Ս. Մեսրոպ Մաշտոց վարդապետի ծննդյան 1600-ամյակի կապակցությամբ, վերսկսում ենք ընդհատված հրատարակությունը մեծանուն հայագետ, ակադեմիկոս պրոֆ. Զ. Աճառյանի «Մեսրոպ Մաշտոց» աշխատության:

Աշխատության Ա—Է գլուխները տպագրված են «Էջմիածին» ամսագրի 1954 թվականի XI, XII, 1955 թվականի I, II, III, IV, IX և 1956 թվականի I, II, IV—V, VII—IX և XI—XII համարներում:—ԽՄԲ.

ըստ ավանդույթյան տեղաբնակներին, հիմնված է Ս. Մեսրոպ Թարգմանչից՝ նրա այս կողմերը եկած ժամանակը:

Դպրոցների հաստատությունից հետո, Երեմիա եպիսկոպոսը ձեռնարկեց Թարգմանելու Աստվածաշունչը աղվաններին լեզվի, որով ասում է Կորյուն, «անդէն յական Թոթափել, վայրենամիտ և դատարկասուն և անասնաբարոյ աշխարհն Աղուանից, մարգարէագէտք և առաքելածանօթք և անտարանաժառանգք լինէին, և ամենայն Աւանդելոցն Աստուծոյ, ոչ իւրք անտեղեակք» (էջ 19): Այս խոսքերից երևում է, որ Ս. Գրքի ամենամեծ մասը (հատկապես հիշում է Կորյուն Մարգարեությունները, Գործք Առաքելոց և Ավետարան) Թարգմանվեցին աղվաններին, անշուշտ հայ Թարգմանություն վրայից: Իսկ Արավադեն Թագավորը հրաման հանեց հետ կենալ բոլոր այն կռապաշտական սովորություններից, որոնք դեռ մնում էին այդ քրիստոնյա ժողովրդի մեջ. «Դարձեալ առաւել ևս երկիւղածն յԱստուծոյ արքայն Աղուանից՝ միամիտ փութով հրաման տայր սատանայակիր և դիւմով ազգին սաստիւ՝ Թափել զերծանել յունայնավար հնացելոցն, և հնազանդ լինել ամենահեշտ լծոյն Քրիստոսի»:

§ 2

Աղվանից աշխարհի քարոզությունից անմիջապես հետո տեղի ունեցավ Բաղասական աշխարհի քարոզությունը: Բայց այս քարոզության մասին տրված տեղեկությունը այնքան հակիրճ, այնքան համառոտ է Կորյունի մեջ, որ կարող է անցողակի հիշատակություն համարվել: Ի լրումն դժբախտության, խոսքի իմաստը նույնպես շատ մութ է և պարզելու համար այն՝ պետք կամի քանի քերականական դիտողություններ:

Ահավասիկ Կորյունի հիշյալ հատվածը. «Եւ յորժամ զայն արարեալ հաւասարութեամբ, և լցեալ զպիտոյն իւրեանց, և զկամացն յօժարութիւն, ձեռնատու ևս եղեալ նմա սրբամատոյց վարդապետութեանն ի Բաղասական կողմանս սրբոյ եպիսկոպոսին՝ որում Մուշեղ կոչէին» (Կորյուն, էջ 19): Հատվածիս առաջին երկու անցյալ դերբայները (արարեալ, լցեալ) պետք է որ

1 Ղ. Աղայան («Անահիտ», Ա տպ., Թիֆլիս, 1886, էջ 75 ծանոթ.) ասում է, թե այս «սատանայական» աղանդը, որ ըստ Կորյունի ջնջեց Մեսրոպը Աղվանում, Կաղանկատվացու մատնահատության և այլ տնտններով նկարագրած աղանդն է: Այս առթիվ Աղայանը տալիս է նաև Կաղանկատվացու այս գրչի աշխարհաբար Թարգմանությունը՝ «Անահիտ»-ի մյուս տպագրությանց մեջ այս հավելվածը չկա:

պատկանին Արավադենին ու Երեմիային, նմա դերանունը դրված է Մեսրոպի համար. ինչ՝ հղում է սրբոյ եպիսկոպոսին, սեռական թե տրական: Եթե համարենք տրական, այնպես կհետևի, որ Մեսրոպ օգնել է Մուշեղին և Բաղասական աշխարհի քարոզիչը կլինի Մուշեղ: Բայց այս պարագային նմա բառի գործածությունը իդուր եղած պիտի լինի, ուստի չի կարող եպիսկոպոսին տրական լինել: Եթե սեռական է, կարող է լինել հատկացուցիչ վարդապետության բառի, որով դարձյալ Մուշեղ կլինի քարոզիչը, և կամ սեռական հղում ենթակա եղեալ դերբայի: Չի կարող հատկացուցիչ լինել, որովհետև նախ որ այս պարագային պետք պիտի լինի ասել «սրբամատոյց վարդապետութեանն սրբոյ եպիսկոպոսին», և երկրորդ, որ խոսքը ամենևին իմաստ չի ունենա: Մնում է ընդունել սեռական ենթական: Այս ժամանակ խոսքի իմաստը պարզվում է հետևյալ ձևով. «Երբ Արավադեն և Երեմիա՝ երկուսը միասին կատարեցին այդ բանը, լրացրին իրենց պետքերը և իրենց կամքի փափագածը, երբ Մուշեղ անուն սուրբ եպիսկոպոսը օգնեց Մեսրոպին Բաղասականի քարոզության մեջ, այնուհետև...»:

Այս մեկնությունից այն է ստացվում, որ Մեսրոպ Աղվանից քարոզությունը լրացնելուց հետո, ժամանակավորապես թողնելով այդ երկիրը, անցավ Բաղասականի կողմերը (Հուսիսային Կովկաս): Այստեղ էլ տարածեց քրիստոնեական վարդապետությունը: Իրեն օգնական եղավ Մուշեղ եպիսկոպոսը, որ թերևս Բաղասականի առաջնորդն էր կամ եղավ: Քարոզությունից հետո, Մեսրոպ իր աշակերտներից մի քանիսին նշանակեց Աղվանից վերակացու, որոնց մեջ հատկապես հիշվում է պալատական քահանա Հովնաթան անուն անձը, և նրանց բոլորին հանձնելով աստվածային շնորհներին, հրաժեշտ տվավ Թագավորին, եպիսկոպոսներին ու ժողովրդին և դիմեց նորից Վրաստան:

Թեև մյուս պատմագիրները չունեն բնավ տեղեկություն Բաղասականի քարոզության մասին, բայց խորենացին տալիս է մի քանի նոր մանրամասնություններ: Ըստ խորենացու (Գ Կ) Գողթն գավառի երկրորդ քարոզության ժամանակ, Մեսրոպ, որ զբաղված էր ջնջելու հեթանոսական մնացորդները այդ գավառում, տեղեկություն ստացավ, թե կռապաշտական աղանդի քարոզիչներն ու գլխավորները գտնվում են Բաղասական երկրի կողմերում. ուստի դիմելով այնտեղ. սկսեց քարոզություն և այդ գլխավորներից շատերին ուղղության բերավ. իսկ մնացած մի քանիսին, որոնք

համառում էին իրենց կարծիքների մեջ, հալածական վտարեց դեպի Հոնաց երկիրը: Հետո Բաղասականի քարոզչական գործին վերակացու նշանակեց Մուշե եպիսկոպոսին, իսկ ինքը դարձավ Գարդմանի ձորով:

Խորենացու այս հատվածը կարևոր է մեզ համար այն պատճառով, որ հաստատում է մեր տված բացատրությունը Կորյունի մութ հատվածին, որ տեսանք քիչ առաջ: Միայն այստեղ Մուշեղը դառնում է Մուշե:

§ 3

Նախքան Մեսրոպի ճանապարհորդության ընթացքը շարունակելը, հիշենք այն տարբերությունները, որ հետին պատմագիրները (Խորենացի, Կաղանկատվացի, Օրբելյան) ընծայում են Աղվանից ու Բաղասականի քարոզության մեջ:

Խորենացին Աղվանից քարոզությունը դնում է Վրաց լուսավորությունից անմիջապես հետո. Մեսրոպ իջնում է Աղվանք, Արսվաղենի և Երեմիայի մոտ, որոնք աշակերտներ են հավաքում և նրան հանձնում: Հետո Մեսրոպ արքունիքից կանչում է Բենիամին թարգմանին, նրանց օգնությամբ հնարում է գրերը և Հովնաթանին վերակացու թողնելով՝ Հայաստան՝ է դառնում: Ահավասիկ ամբողջ բնագիրը. «Եւ եկն յԱղուանս իջեալ Արսվաղէն թագաւոր նոցա և առ եպիսկոպոսապետն Երեմիայ, որոց կամաւ յանձն առեալ զվարդապետութիւն նորա, ետուն մանկունս ընտիրս: Եւ կոչեալ զԲենիամիէն ոմն շնորհաւոր թարգման, զոր անդանդաղ արձակեաց մանուկն Կասակ Սիւնեաց Տէր՝ ի ձեռն Անանիայի եպիսկոպոսի իւրոյ. որովք ստեղծ զնշանագիրս կոկորդախօս աղխալուր խժական խեցեկագունին այնորիկ գարգարացոց լեզուին: Եւ վերակացու թողեալ զաշակերտ իւր զՅովնաթան, միանգամայն և քահանայս կացուցեալ դրանն արքունի, ինքն դառնայ ի Հայս» (Խորենացի Գ ծղ):

Ասանք անմիջապես, թե Կորյունի այս պարզ ու բնական պատմությունը այնպես է խաթարված այստեղ, որ բոլոր դեպքերը խանգարված ու անբնական են դարձած: Ի՞նչ միտք կար աշակերտներ հավաքելու և կրթության համար Մեսրոպին հանձնելու, երբ տակավին Մեսրոպ չէր հնարած աղվաններն գրերը և դեռ նոր պիտի կանչեր շնորհավոր թարգմանին նույն գրերի գյուտի համար: Եվ ինչո՞ւ Մեսրոպ ստիպված պիտի լիներ Սյունիքից կանչելու թարգման, մանավանդ եթե այդ շնորհավոր թարգմանը աննշան մեկն էր (ռմն): Մի՞թե չկար ամբողջ Աղվանքում գտնել մեկ անձ, որ կարենար հայերեն լեզուն հասկանալ: Կարելի՞ է

ենթադրել, թե Աղվանից Երեմիա եպիսկոպոսը, որ կրոնապես կապված էր Հայոց հայրապետության հետ, հայերեն չիմանար և չկարողանար Մեսրոպի փափագը լրացնել: Ո՞վ էր Բենիամին թարգմանի ընկերը, որոնց (որովք) միջոցով կարողացավ Մեսրոպ հնարել աղվաններն գրերը. արդյոք Անանիա եպիսկոպոսն էր, ինչպես ընդունում է Օրբելյան. և եթե այո, այդ ի՞նչ զարմանալի օգնություն է, որ օտար սյունեցի մի եպիսկոպոս պիտի կարողանար տալ, բայց բուն աղվան Երեմիա եպիսկոպոսը չպիտի կարողանար մատուցանել՝ աղվաններն գրերը հնարելու համար:

Բոլոր այս տարօրինակությունները կվերանան, եթե ընդունենք, որ Կորյունի պատմության համաձայն Բենիամին քահանան աղվան էր, որին պատահեց Մեսրոպ Հունահայաստանում և որին հարցաքննելով կաղմեց աղվաններն այբուբենը: Այնուհետև գալով Աղվանք, բաց արեց դպրոցներ և կրթությունը տարածեց առանց մի Բենիամինի կամ Անանիայի օգնության: Խորենացին այս բոլորը ձևափոխել է հայրենասիրությամբ: Ինչո՞ւ աղվան լինի Մեսրոպին օգնողը. ավելի լավ չէ՞, որ հայ լինի. և եթե հայ է լինելու, անշուշտ պետք է որ աղվաններն իմանա, այսինքն դառնա «շնորհաւոր թարգման»: Եվ ո՞ւր կարելի էր գտնել այդպիսի աղվանագետ շնորհալի մի հայ թարգման, անշուշտ Աղվանից ամենամոտիկ նահանգում, այն է Սյունյաց մեջ: Այսպիսով աղվան Բենիամինը դառնում է հայ և աչքպիսի մեկը, ինչպես ներկայացնում է Խորենացին:

§ 4

Կաղանկատվացին (Բ գ) բառացի հետևվում է Խորենացուն. ուստի ամենևին հետաքրքրություն չի ներկայացնում, հետևաբար և առանձին քննության արժանի չէ:

Բայց Օրբելյան, որ բացի Խորենացուց, օգտվել է նաև Պետրոս Սյունյաց եպիսկոպոսից, շատ ավելի է մեծացնում խնդիրը: Ըստ Օրբելյանի՝ Բենիամին, ինչպես և Անանիա, Մեսրոպի ընտրելագույն աշակերտներից են. Սյունյաց երկրի առաջին քարոզության ժամանակ (տե՛ս գլ. վեցերորդ, § 3), Մեսրոպ այս երկուսին նշանակեց թարգման և ուսուցիչ. իսկ երկրորդ քարոզության ժամանակ (տե՛ս նույն տեղը) Անանիա եպիսկոպոս ձեռնադրվեց և Բենիամին նշանակվեց Սյունյաց ընդհանուր դպրոցական տեսուչ: Սյունյաց աշխարհի երկրորդ լուսավորությունից՝ հետո, Մեսրոպ Աղվանք գնացած լինելով, խնդրեց Անանիայից, որ իր մոտ գա: Անանիա իր հետ վերցրեց Բենիամինին,

գնաց Աղվանք և երեքով միասին հնարեցին աղվաններին գրեթե, դպրոցներ բաց արին, կռապաշտութիւն մնացորդները սրբեցին: Այնուհետև Անանիան (ոչ թե Մեսրոպ) դպրոցների և թարգմանչական գործի վրա վերակացու թողեց Բենիամինին և ինքը Աղվանից թագավորից ստանալով շքանշան, դարձավ Սյունիք: Ահա վասիկ այս հետաքրքրական պատմութեան հարազատ բնագիրը. «Եւ յետ զայս յարդարելոյ (այն է՝ Անանիայի դպրոցներ բանալուց հետո) առեալ ընդ ինքեան զԲենիամին՝ գնաց յաշխարհն Աղուանից առ թագաւորն Եսվաղէն ի խնդրոյ Մեսրոպայ, և արարին ի միասին գիր աղգին այն ընդ խեցրեկագոյն լեզուի նոցա, զմնացեալ կռապաշտութիւնն սրբեցին, և աստուածային վարդապետութեամբն լուսաւորեաց զաշխարհն կրկին անգամ, և եթող զԲենիամին անդ ի վերայ թարգմանութեան դպրոցաց մանկաւոյն, և ինքն Անանիա կամեցաւ անդրէն դառնալ: Իսկ թագաւորն Աղուանից Եսվաղէն, որ էր առաջին Շապհոյ Արտաշէսեան Պարսից թագաւորի թոռն քեռ, պատիւ արարեալ նմա՝ երախտացոյց լինի և պարգևէ զիր նշանակն թագաւորական ոսկէտուտն վառիւ և ի գլուխն գունտ ձսկի և ի վերայ խաչ պատուական: Եւ հրամայէ զայն հանապազ շրջեցուցանել ընդ իւրեանս եպիսկոպոսացն Սիւնեաց ի յիշատակ թագաւորացն Աղուանից:— Զայս ցուցանէ մեզ սուղ ինչ Մովսէս քերթողահայրն և զբովանդակն ճշգրիտ աշակերտ նորին՝ Պետրոս Սիւնեաց եպիսկոպոս» (Օրբելյան, ԺԵ):

Ընթերցողը նկատում է, թե ինչպիսի՞ ցավալի դրութեան է հասցված Մեսրոպի գործունեությունը, որի բովանդակ արժանիքը տրվում է Սյունյաց Անանիա եպիսկոպոսին: Ստիպվում է մարդ մտածելու, թե այսպիսի հանգամանքներում ավելի լավ չէ՞ր, որ Մեսրոպ ամենևին չշարժվեր Վաղարշապատից, և Անանիային հրաման ուղարկեր զալ Աղվանք, գրեթե հնարել ու ժողովրդին լուսավորել: Այս բոլորը արել է Օրբելյան՝ տեղական հայրենասիրությամբ, բարձրացնելու համար Սյունիքի պատիվը, Սյունեցուն տալով մի ամբողջ երկրի լուսավորությունը, որին իբրև գնահատություն թագավորն էլ իր թագավորական նշաններն է շնորհում: Գուցե Օրբելյան Աղվանից դահն էլ տար Անանիային, եթե եպիսկոպոսը կարողանար թագավոր դառնալ: Դժբախտաբար կորած է Պետրոս Սյունյաց եպիսկոպոսի պատմությունը, որ միջոց պիտի տար մեզ գտնելու այն միջին աստիճաններից մեկը, որից հետզհետե բարձրանալով, Օրբելյանը հասել է այնպիսի ալլախերով չափազանցության: Խորհնացին այս աստիճանների մեջ դեռ շատ ցածր

տեղ է գրավում. սրա մոտ Անանիայի դերը շատ երկրորդական է, և ամեն ինչ ընկնում է Բենիամինի վրա: Մինչև իսկ կասկածելի է, թե արդյոք ըստ Խորենացու Անանիա մասնակցե՞ց գրերի գյուտին, գնաց Աղվանք Մեսրոպի մոտ, թե միայն Բենիամին գնաց: Անանիայի մասնակցության համար Խորենացուց հանվելիք ապացույցը միմիայն մի տառ է (Բ), որ ջնջելով՝ կարող է Անանիան հանդիստ նստել իր եպիսկոպոսական աթոռի վրա և բավականանալ միայն Բենիամինին ուղարկելով. «Եւ կոչեալ զԲենիամին ոմն շնորհաւոր թարգման, զոր անդանդաղ արձակեաց մանուկն Վասակ Սիւնեաց Տէր՝ ի ձեռն Անանիայի եպիսկոպոսի իւրոյ, որովք ստեղծ զնշանագիրս...»: Շեղագիր բառի Բ ձայնը պահանջում է, որ Բենիամինի հետ գտն ուրիշ մեկն էլ օժանդակած լինի Մեսրոպին: Չի էլ կարելի կարծել, թե այստեղ Բ գրչադրական վրիպակ լինի, որովհետև նույնը հաստատում է նաև Խորենացուն ստրկորեն հետևող Կաղանկայտվացին, ասելով. «Ընթոք ստեղծ զնշանագիրս կոկորդախոս... լեզուին Գարգարացոց»: Բայց հաստատ է թվում, թե Խորենացին այս Բ-ով չէր ուզում ակնարկել Անանիային, քանի որ հակառակ պարագային պետք պիտի լինի առնել «զոր անդանդաղ արձակեաց... Ընթեռն Անանիայի եպիսկոպոսաւ իւրով» և ոչ թե ի ձեռն, այն է «միջոցով»: Եթե Անանիայի միջոցով է ուղարկում, նշանակում է, թե Անանիան չի գնում: Որովք ձեռ արդարացնելու համար մնում է ընդունել, թե Մեսրոպի ու Բենիամինի գործակիցը Աղվանից Երեմիա եպիսկոպոսն էր. որովք հարաբերականը թեև շատ հեռու, բայց կարող է նաև այս անձը հարաբերել: Եվ անշուշտ այսպես է հասկացած նաև Կաղանկայտվացին, որի բառերը հետևյալներն են. «Եկեալ երանելին Մեսրոպ յԱղուանս՝ մեծավաստակ ընտիր անօթ Հոգւոյն Սրբոյ, առ հայրապետն մեր Երեմիա և թագաւորն Արաւիղէն, որոց կամաւ առեալ յանձն զվարդապետութիւն նորա որ ըստ շնորհելոյ նմա յաստուածուստ պարգևին՝ Հայոց և Վրաց ետ նշանագիր ի ձեռն նորա հովիւ սուրբ, հաճեցան և ետուն զմանկունս ընտիրս յուսումն, և զԲենիամին թարգման կոչեալ ի Սիւնեաց, զոր Վասակ մանուկ ի ձեռն Անանիի եպիսկոպոսի արձակեաց: Եւ նորա եկեալ առ Մեսրոպ, Ընթոք ստեղծ զնշանագիրս» (Կաղանկայտվացի, Բ գ): Գրեթե այսպես է նաև Վարդան, որ իբրև Մեսրոպի ընկեր՝ միայն Բենիամինին է ձանաչում. «Եւ անցեալ յԱղուանս, ստեղծու և նոցա գիր ըստ նոցա լեզուին, ձեռօք Բենիամինի՝ որ՝ անտի աշակերտացաւ նմա» (Վարդան, էջ 51):

Ուրեմն Օրբելյանի ամբողջ պատմության հիմնաքարը հորենացու խոսքի մեջ հարաբերվալը լավ չորոշելն է. և այդ հիմնաքարի վրա է բարձրանում Անանիայի ամբողջ անգո գործունեությունը, որ գուցե Մեսրոպի ստվերին էլ արժանի չէ:

Մեզ նման չի մտածում ղոբախտաբար վենետիկի Մխիթարյան բանասեր Զ. Բ. Սարգիսյանը, որ, իբրև բացարձակ ճշմարտություն ընդունելով Օրբելյանի խոսքերը, չափազանց պակասեցնում է Մեսրոպի դերը և ընդհակառակը մեծացնում Անանիայի դերը Աղվանից լուսավորության գործում:

Մեսրոպը, ինչպես տեսանք, աղվաներեն տառերը հնարել էր Հունահայաստանում, էլ ուրեմն ի՞նչ պետք կար նորից հնարելու Աղվանքում: Այդ տառերը հնարելու համար իր օգնության էր կանչել աղվան Բենիամին քահանային, էլ ի՞նչ պետք ունի Սյունիցի Անանիային: Եվ ինչ դատարկ ու անբովանդակ խոսքեր են «տառերը... անոնց կենդանի բարբառներուն հարմարցնելու մասին Անանիայի պետք ունեցալ»:

Հիմնական մեծ պակասությունը, որ զբաղում ենք Սարգիսյանի մոտ, այն է, որ նա Անանիային համարելով ոսկեդարյան հեղինակ և երեց թարգմանիչների կարգից, նրան է վերագրում երկու գրվածք, որոնք ոսկեդարյան հայերեն չեն: Ահավասիկ մի քանի օրինակ հետոսկեդարյան հայերենի.

Հենց սկզբից (էջ 1) «Յաղապս Յովհաննու... բացահայտելով... վասն որո՞յ պատճառի» ոսկեդարյան չեն:

էջ 2, տող 5 (ներքևից) փարթամութեամբ. էջ 3, տող 14 (ներքևից) ապացոյց և տող 12 բացառել.

էջ 4, տող 3 և 9 հրաշս.

» 7 անբաւանդակելի.

» 8 անգեղեցիկ.

» 10 անփախելի.

» 9 (ներքևից) պարապնդեալ.

» 6 (ներքևից) արտափչել.

և այսպես բազմաթիվ բառեր: Չեմ խոսում ոճերի, դարձվածքների և քերականական սխալների մասին:

§ 5

Մեսրոպ Աղվանիցից հեռանալով, միտք ունի անցնել Վրաստան, իր հիմնած զբաղողներին և իր հոտին այցելություն տալու համար: Աղվանքից Վրաստան երթալու կարճ ճանապարհը, եթե պետք էր Աղվանից երկրի հարավային սահմաններից անցնել, էր իհարկե Կուր գետի մյուս երեսը, որ ուղղակի հասնում էր Տփղիս. կամ եթե պետք կար երկրի ավելի հյուսիսային սահմաններից անցնել, պետք էր Շաքե Ոստանից (Նուխի) անցնել դեպի Կապիճան (Ջաբաթալա), այստեղից էլ դեպի Սղնախ ու Տփղիս: Բայց

Մեսրոպ ոչ առաջին ճանապարհը բռնեց և ոչ վերջինը, այլ կարոտ ժողովրդին ավելի հոգ տանելու համար, իջավ դեպի հարավ, և երևի Ուտի նահանգից անցնելով՝ դիմեց դեպի Գարդման: Գարդմանաձոր հասնելու վրա էր, և ահա Գարդման գավառի հուբս իշխանը դիմավորեց նրան, և աստվածասեր երկյուղածությամբ հյուրընկալություն ընծայելով Մեսրոպին, ինչպես և իր կառավարած երկիրը (Գարդման), նրա տրամադրության տակ դրավ: Կորյունի խոսքերից հայտնի չէ, թե Մեսրոպ հապաղե՞ց Գարդմանում և այս հապաղման ժամանակ ի՞նչ արավ: Բայց ի նկատի ունենալով իր գործունեության անսահման թափն ու եռանդը, անկարելի է չընդունել, թե Մեսրոպ Գարդմանում էլ մնաց զոնե մի փոքր ժամանակ, նույն երկրի կրոնական ու կրթական պահանջները լրացնելու համար: Խորհնացիին Գարդմանի քարոզությունը դնելով Բաղասականի քարոզությունից անմիջապես հետո (Կաղանկայտվացին էլ Սյունյաց քարոզությունից հետո՝ հտ. Բ գ), հետևյալ պատճառներն ու գործունեությունն է ընծայում Մեսրոպին: Երբ Մեսրոպ Բաղասականում զբաղված էր կուսակառուցական աղանդի մնացորդները ջնջելով, լսում է, թե նույն աղանդի վարդապետները ընկերներից մի քանիսը անցել են Գարդման. ուստի Գարդմանաձորով անցնելով, գալիս գտնում է նրանց և ուղիղ հավատին դարձնում. «Ինքն դառնայ (ի Բաղասական կողմանց) զԳարդմանայ ձորովն. զի և ի նմա լուա լինել յընկերաց նոցին աղանդոյն: Ձորս գտեալ, ածէ և զնոսա ի գիտութիւն ճշմարտութեան, հանդերձ վերստին ուղղութեամբ իշխանին Գարդմանայ, որում անուն էր Խուրս» (Խորենացի Գ Կ): Վերջին «հանդերձ վերստին ուղղութեամբ» ձևը մութ է, բայց ենթադրել է տալիս, թե Գարդմանի Խուրս իշխանն էլ հակված էր նույն կուսակառուցական աղանդին և Մեսրոպ իր քարոզությամբ վերադարձրեց ուղիղ հավատին: Վերջապես Խուրս իշխանը վայելելով Մեսրոպի քարոզության օգուտները, ուղեղի բեղավ նրան դեպի Վրաստան. «Առաւելագոյն իսկ վայելեալ ի հիւթ և ի պարարտութիւն վարդապետութեանն, յուղարկէ զերանելին ուր և երթալոցն էր» (Կորյուն, էջ 20):

§ 6

Նույն ժամանակ Վրաստանում դեռ նոր թագավոր էր նստել Արձիլ. «Առ որով ժամանակաւ Արձիլ անուն թագաւորեալ Վրաց» (Կորյուն, էջ 20). «Առ որով ժամանակաւ Արձիլ ոմն էր կացեալ թագաւոր Վրաց» (Խորենացի Գ Կ): Ինչպես տեսնում ենք, թագավորի անունը մի քիչ շփոթ է. Կորյուն դնում է Արձիլ, Խորենացին Արձիլ, ուրիշ ձևագիր՝ Արշիլ: Սա նույն անձն է, որ Վրաց

պատմության մեջ կոչվում է Արշիլ և որի մասին խոսեցինք վերևում: Անունների տարբեր ձևի համար հետևյալ դիտողությունն եմ արել «Արարատ» հանդեսի 1898 թվականի էջ 314-ի ծանոթագրության մեջ. «Վրացերեն բառից երևում է, որ մեր ձևը սխալ է և այս սխալը առաջացել է մեր երկաթագիր 2 և 2 տառերի նմանությունից»: Կորյունի հնագույն բնագրում գրված էր ԱՐՁԻՂ, որ հորենացու մի ձեռագրում դարձավ ԱՐՁԻՂ, հետո ԱՐՁԻԼ, Կորյունի մի ուրիշ ձեռագրում ԱՐՁԻՂ, վերջապես հորենացու բոլորգիր ձեռագրում Արշիղ ձևն ստանալուց հետո, չ և շ բոլորգիր տառերի նմանության շփոթությամբ դարձավ Արշիղ:

Արշիլ թագավորը ջերմեռանդ և ուսումնասեր մարդ էր. հոգ տարավ ավելի ծաղկեցնելու Մեսրոպի ձեռքով վերանորոգված քարոզությունն ու նրա միջոցով հիմնված կրթական գործը. «որոշ առաւելապէս պայծառացուցեալ ծաղկեցուցանէր զվարդապետութիւնն» (Կորյուն, էջ 20): Երբ Մեսրոպ եկավ Վրաստան, նորանոր քարոզություններ անելու նպատակ չունեի, այլ այցելություն տալ իր հիմնած դպրոցներին և աշակերտներին, հորդոր կարդալ նրանց ու քաջալերել ուսման մեջ: Այս պատճառով ման եկավ ամբողջ երկիրը, ուր որ դպրոցներ ու աշակերտներ էր կարգել. «Եւ նորա շրջեալ զամենայն աշակերտօք, պատուիրեալ կալ ի ճշմարտութեանն»:

§ 7

Մեսրոպ դեռ բուն Վրաստանում էր, երբ Գուգարաց նահանգի Տաշրաց գավառի իշխանը՝ Աշուշա, հրավեր ուղարկեց Մեսրոպին՝ գալ նաև իր իշխանության տակ գտնված բաժինը վարդապետելու: Այս իշխանը, որի անունը Կաղանկայտվացին (Բ գ) դնում է Հաշտուշտ և որին «այր պատուական և աստուածասէր» ածականներն է տալիս Կորյուն, Հայոց չորս նշանավոր իշխաններից մեկն էր և կոչվում էր «բղեաշխ Գուգարացուց» կամ «բղեաշխ Վրաց»: Մեսրոպ, միշտ պատրաստ դիմելու այնտեղ, ուր աշ-

խատանքն է կանչում, ընդունեց հրավերը, անցավ Գուգարաց նահանգը՝ Տաշիր Աշուշա թե՛ իր անձը և թե՛ իր ամբողջ գավառը Մեսրոպին հանձնեց. «ի ձեռն տայր նմա զանձն ամենայն զաւառովն իւրով»: Իսկ Մեսրոպ այստեղ էլ ընդարձակ շափով ուսում և քրիստոնեական վարդապետություն տարածելուց հետո, գավառը հանձնեց Վրաստանի Սամվել եպիսկոպոսի խնամարկության և ինքը դարձավ դեպի Մեծ Հայք: «Եւ նորա ամենասպիւռ վարդապետութիւնն, ոչինչ պակասութեամբ՝ քան զայլոցն զաւառաց անցուցեալ» (Կորյուն), կամ նույնիսկ ավելի քան բոլոր մյուսները. «ուր երթեալ լաւագոյնս վարդապետեաց, և հաստատագոյնս քան զամենայն աշակերտեալսն» (հորենացի Գ Կ):

Մեսրոպ եկավ Վաղարշապատ, ողջուն տվավ Սահակին ու ամենքին, պատմեց նրանց իր նոր գործերը, «որք իբրև լուսն, առաւել զոհանային զպարգևացն Աստուծոյ»:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Մեսրոպ Վաղարշապատում իսկույն անցնում է Աղվանքի Չոդա մայրաքաղաք. Աղվանից Արսվադեն քագավոր և Երեմիա կաթողիկոսը սիրով ընդունում են նրան. աշակերտներ հավաքեցին, դպրոցներ բաց արին և ճիմք դրին աղվաներեն գրականությանը:— 2. Մեսրոպ գնաց Բաղասական աշխարհը (Հյուսիսային Կովկաս) և Մուշեղ եպիսկոպոսի հետ նրանց մեջ էլ փառագեց:— 3. Խորենացու տված սխալ տեղեկությունները Աղվանից փառագության առթիվ:— 4. Օրբելյանի նոխարանությունները:— 5. Վրաստան այցելելու համար Աղվանքից մեկնելով, Մեսրոպ նախ մտավ Գարդման, հետո անցավ Վրաստան:— 6. Նոր էր գահ բարձրացել Արձյաղ (իսկական էր ԱՐՁԻՂ), որի օգնությամբ Մեսրոպ մահ եկավ ամբողջ երկիրը՝ կրթության գործը փառաբանելու համար:— 7. Գուգարաց Աշուշա Բղեշխի հրավերով Մեսրոպ գնաց Տաշիր, այստեղ էլ փառագեց և երկիրը հանձնեց Վրաց Սամվել եպիսկոպոսի խնամարկությանը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ

ՄԵՍՐՈՊԻ ՎԵՐՋԻՆ ՕՐԵՐԸ

§ 1

Ինչպես Մեսրոպի աշխարհական կյանքի և իր գործունեության առաջին մասի վրա եղած տեղեկությունները սակավաթիվ են, սակավաթիվ են նույնպես գրերի գլուխից և գրական շարժման սկզբնավորությունից հետո իր վերջին օրերի մասին եղած տեղեկու-

թյունները: Սրա համար պիտի բավականանանք Կորյունի տված կարճատև և ընդհանուր խոսքերով ու Մովսես Կաղանկայտվացու անվստահելի տեղեկություններով:

Կորյունը պատմում է, թե Սահակ և Մեսրոպ երկրում այն երևելի շարժումը գլուխ բերելուց հետո, իրենց անձը տվին ուսում-

նասիրության, իրենց ամբողջ ժամանակը, գիշեր ու ցերեկ, նրանք հատկացրել էին Ս. Գրեբերի ընթերցանության, և սրանով բարի օրինակ էին հանդիսանում իրենց աշակերտներին ու բոլոր մերձավորներին. «Եւ այնպէս զամենայն ժամանակս իւրեանց՝ ընթերցութեամբ Գրոց ծախէին հարբն՝ զտիւ և զգիշեր, և նովիմր ծաղկեալք և շահաւտեալք՝ օրինակ բարեաց ուսումնասէր առնութեալայից լինէին. մանաւանդ զի ունէին պատուիրանս. զգուշացուցիչս յաստուածակարգ պատգամաւորացն, յորոց առաջինն հրամայէ, թէ Յօդէնս Տեառն խորհնացիս ի տուէ և ի գիշերի. և երկրորդն հանգոյն պատուիրէ թէ Մի՛տ գիր ընթերցութեան միսթարութեան վարդապետութեան, մի՛ անփոյթ զշնորհացդ որ ի քեզ են. յայդ խորհեա՛ և ի գոյն յամենայն. զայդ եթէ առնիցես և՛ զանձն ապրեցուցես, և՛ զայնոսիկ որ քեզն լսիցես» (Կորյուն, էջ 21):

Այս ուսումնասիրությանց հետ զուգընթաց ընթանում էին նաև նորանոր թարգմանություններ, որոնցով երկուհայերը նորածիլ հայ գրականությունը ճոխացնել էին ուղում: Կորյունն ասում է Մեսրոպի համար, թե գրեց մի խումբ ճառեր, որոնց մեջ հատկապես հոգ էր տարել լեզվի պարզության, ժողովրդին ալիւի դուրամատչիլ դարձնելու համար: Այս աշխատությանց մասին ալիւի մանրամասն խոսել վերապահելով առանձին գլխի, անցնենք շարունակելու Մեսրոպի վերջին օրերի կյանքը:

Հայոց, Վրաց և Աղվանից աշխարհները լուսավորելուց հետո, Մեսրոպ իր գրական գործունեությունը վերջացած չհամարեց, այլ ալիւի եռանդով այցելություններ էր անում միշտ ժողովրդին, աշակերտներին և իր հիմնած դպրոցներին, մոտիկից հսկելու համար նրանց կացության վրա, ցույց տալու նրանց թերությունները և քաջալերելու արժանավորություններն ու առավելությունները: Ամառ և ձմեռ, գիշեր ու ցերեկ, ասում է Կորյուն, անվեհեր ու անդանդաղ քարոզությանը պարապեց, թագավորների, իշխանների, հեթանոսների և հակառակորդների առաջ Քրիստոսի անունը քարոզեց, ամենքի սիրտը հողեր եռանդով լցրեց, շատ բանտարկյալների ու կալանավորների ազատեց, շատ նեղյալների բռնավորների ձեռքից խլեց, շատ սգավորների ու հուսահատների աստվածային հույսով մխիթարեց, շատ անիրավ մուրհակներ պատռեց և առհասարակ ամենքի սրտում ճշմարիտ հավատը զորացրեց. «Եւ այնպէս զամենայն կողմանս Հայոց, Վրաց և Աղուանից, զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց, զամառն և զձմեռն, զտիւ և զգիշեր՝ անվեհեր և առանց յապաղելոյ իսկ, իւրով աւետարա-

նական և ողջապատում զնացիւքն՝ առաջի թագաւորաց և իշխանաց, և ամենայն հեթանոսաց և անընդդիմակաց ի հակառակորդաց՝ զամենափրկչին Յիսուսի անուն կրեաց յանձին: Եւ զամենայն ոգի քրիստոսազգեստ և հոգեղէն վառեաց, և բազում բանդականաց և կալանաւորաց և տագնապելոց և բռնաւորաց թողութիւն արարեալ՝ կորզեալ զնոսա ահաւոր զօրութեամբն Քրիստոսի: Եւ բազում մուրհակս անիրաւութեան պատառեաց, և բազում սգաւորաց և կարճամտելոց՝ մխիթարական վարդապետութեամբն զակնկալ յուսոյն ըստ յայտնութեան փառաց մեծին Աստուծոյ Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի նօթեաց. և զամենայն միանգամայն յաստուածապաշտութեան պայման անդ փոխեաց» (Կորյուն, էջ 22):

§ 2

Մեսրոպ հոգ տարավ նույնպես ճգնավորական կյանքը զորացնելու, որ ինչպես տեսանք վերը, անմիտ մենակեցությունից հետո՝ ուսումնական ինքնակրթական նպատակներ ունեւր այն ժամանակ: Հաստատեց վանականների բազմաթիւ խմբեր՝ գլուղներում և անապատներում, դաշտերում և լեռներում, անձալներում և քարայրներում: Ինքը շատ անգամ անձնապես օրինակ տալ ուղեւորով այս վանականներին, մենաստաններից իր հետ էր առնում մի քանի աշակերտների և նրանց հետ լեռների քարայրները քաշվելով՝ ճգնության էր տալիս իր անձը նրանց հետ. «Զորս ընդ ժամանակս ժամանակս իւրով մարմնովն իսկ օրինակ ցուցեալ, առեալ զմամնս յաշակերտաց յիւրաքանչիւր մենաստանացն, և երթեալ լեռնակեաց սորամուտ ծակախիթ եղեալ, զառօթական զկերակուրն խոտաբուտ ճաշակօքն վճարէին. այնպէս վշտակեաց տկարութեան զանձն տային: Մանաւանդ որոց հայեցեալ ի մխիթարութիւն առաքելական բանիցն, թէ Յորժամ տկար եմ վասն Քրիստոսի, յայնժամ զօրացեալ լինիմ. և թէ Լաւ ևս լիցի պարծել տկարութեամբս, զի բնակեացէ յիս զօրութիւնն Քրիստոսի» (Կորյուն, էջ 22):

Կորյունը նկարագրում է նաև այն կյանքը, որ Մեսրոպ իր աշակերտների հետ անց էր կացնում քարայրներում՝ ճգնավորության ժամանակ: Չկար այնտեղ, ասում է, գինիով արբեցություն, այլ հոգու առավելություն. նրանք իրենց սիրտը պատրաստում էին հոգեւոր երգերով՝ Աստուծոյ փառքի և գովության համար. հոգեշահ գրքեր էին կարդում այնտեղ՝ այս ընթերցումներով իրենց հոգին կրթելու համար: Մեծ ուսուցիչը քաջալերում և հորդորում էր իր աշակերտներին ալիւի և

ավելի առաջադիմության համար: Եռուև էր ամենքի հոգին աստվածային պաշտամունքով և աղերասլիք աղոթքներ էին բարձրանում միշտ առ Աստված՝ ամենքի բարօրությունը խնդրելու համար: «Անդ էր այնուհետև շարժվել գինուով, այլ առաւելու հոգւով, և պատրաստել զսիրտս երգօք հոգեւորօք, ի փառս և ի գովութիւն Աստուծոյ: Անդ աղօթք աղերսալիք, և խնդրածը հաշտեցուցիչք վասն ամենեցուն կենաց՝ առ մարդասէրն Աստուած» (Կորյուն, էջ 23):

Այսպես էին անց կացնում Մեսրոպ և իր աշակերտները իրենց ճգնական կյանքը՝ մշտական աղոթքի, ընթերցանության և ուսման մեջ. նրանք այդ անապատներում մնում էին մինչև որ այն կողմի եկեղեցիների երեցներից հրավեր էին ստանում կարևոր մի գործի համար օգնության հասնելու: Այն ժամանակ Մեսրոպ իր գործակից աշակերտների հետ անմիջապես թողնում էր անապատը և հասնելով այնտեղ՝ ուր կանչված էր, կատարում էր խնդրված գործը, և իր հորդառատ քարոզությամբ ամենքի սրտի մեջ բխում էր աստվածային վարդապետության շնորհները: Այսպես ապրեց Մեսրոպ իր ամբողջ կյանքը՝ իր երկրի և իր աշակերտների համար, իր ժողովրդի և գիտության համար, օրինակ ունենալով Հիսուսին, որ քարոզում էր և սովորեցնում, բայց իր քարոզածները առաջին անգամ իր անձամբ էր կատարում. «Քանզի սովոր իսկ են ճշմարիտ վարդապետք՝ զանձանց առաքինութիւնս՝ կանոն աշակերտելոցն դնել, մանաւանդ յուշ առնելով զտէրունականն՝ զմիոյ միայնոյ իմաստնոյն Աստուծոյ. քանզի սկսաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել...» (Կորյուն, էջ 23):

§ 3

Մովսես Կաղանկատվացի պատմագիրը (Ա ի է) պատմում է, թե Մեսրոպ Աղվանից քարոզությունից հետո, այսինքն իր գործունեության այս վերջին շրջանում, Երուսաղեմ ուխտի գնաց և վերադարձին եկավ Ուտյաց և Աղվանից կողմերը քարոզելու: Որքան էլ անվավեր լինի այս պատմությունը, այնուամենայնիվ կարող է գտնել մասամբ ճշմարտություն պարունակել, ուստի հարկավոր ենք համարում Կաղանկատվացու հիշյալ պատմությունը թարգմանությամբ դնել այստեղ: Աղվանից Գրիգորիս կաթողիկոսի նահատակությունից հետո, Արևելքի բարբարոս ցեղերը նորից ընկան կռապաշտության մեջ, և ասորուշանների ուխտ կատարելով՝ հալածանք հանեցին քրիստոնեության դեմ: Նախկին վարդապետներից մեկը, որ Սուրբ Հոգու շնորհիվ երեք ազգերի՝ Հայոց, Աղվանից և Վրաց գրեթե հնարեց, և նրանից հետո Ս.

Երուսաղեմ ուխտի գնաց, իր աշակերտների հետ այնտեղից դարձած ժամանակ, իր հետ բերավ արծաթեղեն ոսկեհյուս մի խաչ, որի մեջ ագուցված էր նաև Քրիստոսի խաչից մի մաս: Հայաստանից անցնելով՝ ճանապարհ ընկավ նա դեպի արևելյան սահմանները՝ Ուտի գավառը. եկավ բնակվեց Գիս կոչված տեղի մոտ, ճախճախուս և լոռաբույս ճահիճներում: Այնտեղ նորոգելով քրիստոնեության հավատը՝ ամուր հիմքերի վրա դրավ. Աղվանաբանի քարոզությունը տարածեց Ուտիացոց, Աղվանից, Կինաց, Կասպից աշխարհներում, Չոդա դուռը և ուրիշ բազմաթիվ ժողովուրդների մեջ, որ Ալեքսանդր Մակեդոնացին իբրև գերի բերել և բնակեցրել էր Կովկաս լեռների շուրջը. Գարգարների և Կամիճիկ ձեփթաղների հավատի բերելով՝ սովորեցրեց աստվածաշնորհության կարգը, որ վաղուց արդեն սովորած ու մոռացած էին: Եվ այս խոթադուռ լեռնականներին քարոզիչ և առաջյալ դառնալով՝ ծանոթացրեց նրանց իրենց՝ լեզվով գրականության: Այստեղից դարձավ եկավ բնակվեց ճահիճներում, դժբնդակ իշխանների սպառնալիքից ծածկվելու համար: Այնտեղ անտառներում պահվելով՝ օրեցօր զորացնում էր Աստուծո եկեղեցիները: Շուտով մոլորության ոգին գրգռեց զազանացած բռնակալների միտքը, որոնք զայրագնած աշխատում էին գտնել և սպանել նրան: Սակայն երանելին Մաշտոց՝ Սուրբ Հոգուց ազդվելով, փութաց մի փոս փորեց ինչպես հարկն էր, և այդ գետնափոր տեղը դնելով աստվածային զանձը՝ այն է տերունական խաչը, ծածկեց այնտեղ: Այնուհետև իր հավատարիմ և իրեն նման աշակերտները միասին աղոթքի և խնդրվածքի ապավինելով՝ փոխադարձ կամքով երկու խմբի բաժանվեցին. առաջին խմբի մի մասը գավառները գնաց, իսկ մյուս մասը դիմեց զանազան աշխարհներ քրիստոնեությունը քարոզելու: Իսկ մյուս խումբը խաչի գտնված տեղում քիչ ժամանակ հետո մարտիրոսական պսակ ընդունեց. նրանց նահատակության տեղի վրա լուսեղեն նշաններ և հրաշքներ տեղի ունեցան, որ շատ անգամ տեսնելով անհավատները և հասկանալով, թե մեծ Աստուծո նշանն է այն, բոլորն էլ հավատում ու մկրտվում էին: Նորահավատներից մեկը, որ շատ անգամ տեսել էր այն նշանը, խաչի գետնափոր կայանի վրա, հողե քառակուսի մի մատուռ շինեց և տախտակապատ մի տապան պատրաստելով՝ նրանց նշխարները այնտեղ ամփոփեց. ամեն տարի էլ ուխտի գնալով՝ կատարում էր նրանց հիշատակը. շատերը նույն տեղում բժշկություն էին գրտնում: Հավատացյալները հաստատվելով այս տեղերում, հետզհետե շատացան. և նախ

հիմք դնելով խաչի գտնված տեղը, եկեղեցի կանգնեցին. այդ տեղը առաջ կոչվում էր Հին եկեղեցի, իսկ այժմ Գիս է կոչվում: Շատ ժամանակ հետո, Առանշահիկ տոհմից Վարազպետի ձեռքով վեհադպի մի իշխան ուղեւնալով նորոգել Հին եկեղեցին, շկարողացավ բանդել զմբեթի աղյուսաշար պատերը, որովհետեւ այնտեղ էին բնակվում տերունական խաչն ու նահատակների նշխարները»:

§ 4

Կաղանկայովացին հաջորդ ի՞նչ, ի՞նչ և ի գլուխներով պատմում է, թե ո՞վ եղավ Մաշտոցի հաջորդը, ի՞նչպիսի Ռոսմոսոքյան թագավորը արշավեց Ուտյաց վրա և կոտորեց Մեսրոպի աշակերտներին, ի՞նչպիսի Թեոփիլոս զորավարը հավատաց և նահատակվեց: Այս բոլորը տալիս է ինչ-ինչ տեղեկություններ նրա մասին, ուստի հարմար ենք համարում ի՞նչ գլուխն էլ թարգմանել, իսկ մյուս երկու գլուխների նյութը ամփոփելով ներկայացնել այստեղ:

«Սուրբ Մաշտոցից հետո քիչ ժամանակ անցած, իր այն աշակերտները, որ գտնվում էին Աղվանից կողմերում, Սուրբ Հոգու ազդմամբ միատեղ հավաքվելով ու խորհրդողակեցելով՝ աշխատեցին մի լավ արդյունքի հասնել: «Ի՞նչ պիտի անենք մենք, ասացին, երբ նա, որ մեր լուսավորության պատճառն էր, վախճանվեց. և ահա մենք իրանից որբ մնացինք. եկե՛ք, եղբայրներ, գնանք Երուսաղեմ աստվածային քաղաքը և մեզ առաջնորդ խնդրենք, որովհետեւ այս արևելյան երկրի առաջին լուսավորությունը Սուրբ Նիկիի միջոցով՝ Երուսաղեմից է սկսած»:

Այն ժամանակ նրանք պատրաստվեցին, երեք խմբի բաժանվեցին և Աղվանից կողմերից դուրս գալով՝ դիմեցին դեպի Ասորեստանի սահմանները, և հետո Երուսաղեմ հասան, ուր մտնելով աստվածաբանակ եկեղեցին, երկրպագեցին ամենակեցույց Կենաց փայտին: Այնտեղ հանդիպեցին հոգեզվարձ աստվածազարդ հայրապետին, ողջունելով իրենց եկեղեցուն և նրանցից ընդունվեցին խոնարհ սիրով: Սուրբ Մաշտոցի ջանքն ու աշխատանքը բովանդակ պատմեցին սուրբ հայրապետին, թե ի՞նչպիսի հրաշքներով բարբարոսները դարձի եկան: Որ նրանք լսելով, մեծ ուրախությամբ ընդունեցին, շատ խնամք ու մեծարանք ցույց տվին. այնտեղ մնացին շատ օրեր և իրենց կողմը դարձրին երեք աստվածասեր քահանաների, որոնցից առաջինն էր Աթանասիոս. ազապական խոսքերով համոզեցին նրանց գալ իրենց հետ, որպեսզի իրենց երկրում առաջնորդ նստեցնեն: Նրանք երկրպագություն և ուխտ կատարելով, երանավետ համրույրով ողջունեցին սուրբ պատրիարքի

ոտները և նրա հրամանով ճանապարհ ընկելով, մշտական ուրախությամբ հետ դարձան ոսկեղեն և արծաթեղեն սպասներով և աստվածային բոլոր սրբություններից շատ նշխարներով, քահանաների հետ: Քառասներորդաց պատի յոթերորդ շաբթում, Ջատկին եկան հասան Արցախի անտառուտ երկիրը՝ Մեծ Կուենից գավառը: Ճանապարհի կիրճերում երկու խմբի բաժանվելով, մի խումբը մնաց Աստեղ բլրի հյուսիսային կողմը, իսկ երկրորդ խումբը Տրտուական (Թարթառ) գետից այն կողմ անցնելով, բնակվեց մայրապատ հովտի հարավային կողմը՝ Չղախ կոչված պուրակում, որովհետեւ ուխտ էին արել Սուրբ Ջատիկը այնտեղ տնեղու (գլուխ ի՞նչ):

Նույն ժամանակները Ռոսմոսոքյան թագավորը իր զորքերով, Թորելական գնդով և Հոնաց բանակով անցնում է Կուր գետը և հարավ է արշավում՝ Հայոց, Վրաց և Աղվանից վրա: Մի խումբ էլ գալիս է Մեծ Կուենք, կոտորում է Մեսրոպի հիշյալ աշակերտներին, որոնք Երուսաղեմից առաջնորդներ էին բերել: Ջորավարի ձեռքն է ընկնում Թագուհի անունով ուտեացի մի գեղեցկուհի, որին զորապետը ուրացնելով կին առնել էր ուզում: Բայց նա Հովսիսի մեծ նման դիմադրելով, վերջապես նահատակվում է, որի վրա լույս ծագելով, զորապետը հավատում է և մկրտվում (գլուխ ի՞նչ): Ռոսմոսոքյան թագավորը վրա է հասնում և երկար համոզելուց հետո, նահատակել է տալիս զորավարին՝ 30 զինվորներով, 2 որդիներով և նրանց հետևող գնդով (գլուխ ի՞նչ):

§ 5

Կաղանկայովացու երկրորդ հատորում (գլուխ ի՞նչ, 1, 1Ա և 1Գ) պատմվում է Իսրայել ճգնավորի տեսիլքը, որով հայտնվում են Մեսրոպի աշակերտների բերած մասունքները Չղախում. այս առթիվ եպիսկոպոսները թուղթ են գրում Աղվանից Ուխտանես կաթողիկոսին և Ջվանշիր իշխանին, սրանց հրամանով Սուրբ Խաչը Պերժապատ մայրաքաղաքն են տանում: Այնտեղ Ուխտանես և Ջվանշիր երկրպագելով նրան, թույլ են տալիս վերադարձնել իր վանքը: Մի տարի հետո, նույն Իսրայելը ցանկություն է ունենում գտնելու նաև Մեսրոպի խաչը. «զազդումն ցանկութեան յո՞ժ ունէր սուրբ երէցն խնդրել զփափագելի խաչն՝ զծածկեալն սրբոյն Մաշտոցի ի Գիս անուանեալ գիւղն, որ յՈւտի գաւառի»: Վերջապես իր հետ առնելով կրօնավոր մի եղբայր, գնում է Հին եկեղեցին և փորելով գտնում է Մեսրոպի խաչը, «որ ունէր առհասարակ հայ, հոռոմ և ասորի գիր և ցուցանէր ի նմա գոլ զմասն կենդանարմատ փայտին».

և կայր անդ նշանն Քրիստոսի արծաթաձուլ գեղազանեալ ոսկիաղօտ տեսակաւ, որ յաւստի խաչին Քրիստոսին: Լուրը հռչակվում է, լսում են Նղիազար հայրապետն ու Ջվանշիրը, հրամայում են իրենց բերել այդ խաչը՝ նրանք տանում են. Նղիազար և Ջվանշիր «աւան յայտնի զնորոգափայլ խաչն Քրիստոսի տեսանէին, որ Սրբոյ Մաշտոցի իւր իսկ ձեռացն լեալ էր, որով դարձուցանէր զաշխարհս Աղուանից ի կոոցն մուրդաբէնէ լուսածնութեամբ ասազանին շնորհաց» և երկրպագում են նրան: Հետո խմբով գնում են Գիս և օծում խաչն ու եկեղեցին: Նղիազար Մեսրոպի խաչի մեջ եղած Կենաց փայտից մի մասը հանում է և 120 դահեկանի ոսկու մեջ պատշաճելով, կանգնեցնում է Գիսի եկեղեցում:

§ 6

Գիսի խաչից հետո նշանավոր է նաև Գագա Ս. Սարգսի խաչը, որ Պարսկաստանից է բխում և Մեսրոպին վերագրվում: Ահա ինչ որ գտնում ենք այս մասին մեր հին մատենագրութեան մեջ:

Առաջին տեղեկությունը տալիս է «Յայսմաւուրք»-ը (Արաբ իԳ—հունվարի 31), հետևյալ ձևով.— Ս. Սարգիսը Պարսկաստանում Մազանդարանի մեջ նահատակվելուց հետո, թաղվել է Համիան քաղաքում. «Եւ յետոյ եկեալ մեծ վարդապետն Հայոց Ս. Մեսրոպ, և առեալ զսուրբ մարմինն Սարգսի և տարաւ ի յոտն Արագածու և եղ պատուով ի Յուշի (կամ ի յՈւշի), մօտ ի գիւղաքաղաքն Կարբի, և արար զտեղին վանք հռչակաւոր, որ է մինչև ցայսօր Եւ առեալ ատամն մի յատամանց Սրբոյն Սարգսի և տարեալ ի Վրաց տուն ի դաշտն Գագայ, եղ ի մէջ փայտեայ խաչի. և օծեալ զխաչն՝ կանգնեաց ի վերայ զազաթան բլրին Գագայ, որ կոչի մինչև ցայսօր Գագայ Սուրբ Սարգիս և առնէ մեծամեծ նշանս և սքանչելիս ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ»:— Այս Ուշիի վանքի մասին տեղեկություն է տալիս նաև Առաքել Դավրիժեցի (տպ. 1884, գլուխ ԻԶ, էջ 270—271). հետևյալ բառերով. «Այսպէս և վանքն Սրբոյն Սարգսի զօրավարին՝ որ է ի գիւղն Ուշի, շինեալն ի Սրբոյն Մեսրոպայ մեծ վարդապետէն մերոյ որ և սա մերձ է ի գիւղն Կարբի, որ ի ստորոտս Արագած լեռին...»: Այնուհետև պատմում է նույն վանքի նորոգումը Փիլիպոս կաթողիկոսի աշակերտ Ոսկան վարդապետ Երեանցու ձեռքով:

¹ Բնագիրը կազմել են Թավրիզում գտնված երեք ձեռագիր «Յայսմաւուրք»-ների և տպագրի համեմատությամբ: Ձեռագրերն են՝ № 47, էջ 279, № 48, էջ 360 և № 49, էջ 283:

Երկրորդ տեղեկությունը տալիս է Վարդան պատմիչը (Վենետիկ, 1862, գլուխ 26, էջ 145). «Գագ, անուանի բերդ և գաւառ ի Գագկայ թագաւորէ շինեալ, ուր կայ հռչակաւոր և սուրբ ուխտն խաչ և եկեղեցի յանուն Սրբոյն Սարգսի զօրավարին, օրհնեալ ի Սրբոյն Մեսրոպայ վարդապետէն և թարգմանչէն Հայոց, որ կայ ի գլուխս Գագայ, և հայի ի դաշտն լայնանիստ և երկայնատարած»:

Երրորդ տեղեկությունն ունի Կիրակոս Գանձակեցին (գլուխ ԻԲ, էջ 134). «էր ի Գագն խաչ մի սքանչելագործ առ ամենայն յեղեալս, ամանաւոր առ գերիս. զի որք ապաւինէին ի նա բոլորով սրտիւ, ինքն իսկ Սարգիս բանայր զդրոնս բանտից, և արգելոցն լուծանէր զերկաթս, և առաջնորդէր մարմնաւոր տեսչեամբ ի տեղիս իրեանց. և համբաւ սքանչելեացն տարածեալ էր ընդ ամենայն ազգս. զոր կանգնեալ ասեն զնա Սրբոյն Մեսրոբայ վարդապետին մերոյ»:

Վերջապես չորրորդ՝ մի փոքր տեղեկություն էլ գտնում ենք Ս. Սարգսի շարականի մեջ. «Խաչաշարչար սուրբ դիտապետ նշանագործ անուամբ ի խաչ և յեկեղեցի, առաւել պայծառ ի գլուխս Գագայ, ի գագաթան տեղուոյն օրհնեալ Սրբոյն Մեսրոպայ»:

Սրա նման մի փոքրիկ տեղեկություն էլ տալիս է Մաղաքիա արեղան (հրտ. Պատկանչան, էջ 34). «Երթեալ ի Գագ առ տոննահաս Ս. Սարգիսն, զոր օրհնեաց երանելի և սուրբ վարդապետն Մեսրոպ»:

Ավելորդ եմ համարում պատմել թուրքերի արշավանքները Գագա խաչի վրա և խաչի ազատումը հրաշքով, ինչպես պատմում են Սամվել Անեցին, էջ 138 և Վարդան պատմիչը (579=1130 թ.), էջ 123:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Մեսրոպը շարունակում է իր գրական և ուսուցչական գործունեությունը:— 2. Իր աշակերտների հետ հաճախ ճգնական կյանք է վարում:— 3. Կաղանկայտացին մի սուտ պատմություն ունի, որ իբր քե այդ ժամանակ Մեսրոպը գնացել է Երուսաղեմ, հետը բերել Սուրբ Խաչը, բնակվել Գիսի հանքիմենքում և մոռացված ֆրիստոնեությունը նորագել մինչև Հյուսիսային Կովկաս և մինչև Հեփթաղները:— 4. Մեսրոպի մահից հետո իր աշակերտները գնում են Երուսաղեմ և իրենց համար առաջնորդներ բերում. Հյուսիսի քաղաքները համատակում է բոլորին:— 5. Եւրայել ճգնավորը գտնում է Մեսրոպի խաչը Գիսում:— 6. Մի այսպիսի խաչ էլ Մեսրոպը կանգնեցրել է Գագում՝ Ս. Սարգսի անունով:

(Շարունակելի)

ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ ԱՅԲԲԵՆԱՐԱՆՆԵՐԸ ԺԹ ԵՎ Ի ԳԱՐԵՐՈՒՄ

(Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ՄԵՆԴՅԱՆ 1600-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ)

ԵՍ ԼՈՒԱՎՈՐԻՆ ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ձԵՆՂԻԱՆ 1600-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ «ԷՋՄԻԱԺԻՆ» ԱՄՍԱԳՐՈՒՄ ԳՐԱԾԱ ՀՈԳՎԱԾԱՂԱՐԻ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՈՒՄ (1959 թ., ԺԱ, էջ 38—44), որը կրում է «ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԸ ՈՐԱԿԱՆ ԳՐՈՒԼՈՒՅՑ» ԽՈՐԱԳԻՐԸ, մենք տեսանք, որ մեր գրքերը հորինողը ոչ միայն անմահ է որպես հայ գրականություն և ազգային դպրոց և լեզու, Հայ Եկեղեցին ասորական և հունական լեզուներից ազատող, այլև որպես մեծ լեզվաբան և հանճարեղ մանկավարժ:

Ինչպես առաջին հոգվածի Խորագիրն է ցույց տալիս, այդտեղ լուսաբանվել է անմահ լուսավորիչ ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ մանկավարժական բազմաբեղուն գործունեության միայն մի բնագավառը և գրողության հեղական մեթոդով կազմված հայ այբբենարանների մանրազնին ուսումնասիրության հիման վրա ցույց է տրված, որ մեր բազմավաստակ մանկավարժը հայ դպրոցի պատմության մեջ ամենապատվավոր տեղն է գրավում ոչ միայն որպես նրա հիմնադիրը, այլև որպես մեր առաջին գրողության ուսուցիչը, առաջին հայ այբբենարանի (ուրեմն և առաջին հայ դասագրքի) հեղինակը, հայերենի գրողության հեղական մեթոդի հիմնադիրը, ուրիշ խոսքով, հայոց լեզվի առաջին մեթոդաբանը:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ «ՍԻՂՈՔԱՅԻՒՄ ԿԱՊՕՓ» հոբինաձ ճշգրտագրերը (այսինքն՝ ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ այբբենարանը) 1500-ից ավելի տարիների ընթացքում հրատարակվել է առանց հեղի-

նակի անունը հիշատակելու սկզբում, իհարկե, ձեռագիր, իսկ 1567 թվականից՝ նաև տպագիր:

Հեղական մեթոդով կազմված ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ այբբենարանները համարյա նույնությամբ 1567—1920 թվականներին 10 երկրների 26 քաղաքներում տպագրվել են «Քերական կամ այբբենարան», «Քերական որ է այբբենարան», «Տետրակ այբբենական», «Համառոտ այբբենարան», «Այբբենարան համառոտ», «Տետր այբբենական», «Գիրք այբբենից» և այլ անուններով, հաճախ չարմարեալ ի վաղ ժամանակաց» ենթավերնագրով:

Սկսած ժն դարից, Թովմա Մեծոփեցու և շատ ուրիշների կողմից ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ այբբենարանի մեջ մտցվում են բազմապիսի բարեփոխություններ:

Ժն—ԺԸ դարերում լույս տեսած այսպիսի բարեփոխված (ուրիշ խոսքով՝ ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ նորածն) այբբենարանների մասին խոսվել է իմ երկրորդ հոդածում («ԷՋՄԻԱԺԻՆ», 1960. Ը, էջ 34—42), իսկ սույն երրորդ հոդվածում խոսվելու է ԺԹ և Ի դարերում լույս տեսածների մասին, որոնցից առայժմ հաջողվել է ձեռք բերել և ուսումնասիրել հետևյալները.

1. Սարգիս Աղայվելյանց, «Տետրակ այբբենական», Մադրաս, 1809.
2. Հովհան Աղանուրյանց, «Այբբենաբան կամ Աղանուրական կարգ ուսմանց», Կալկաթա, 1824.
3. Մինաս վարդապետ Բժշկյան, «Վարժուքիմ մանկանց», Վենետիկ, 1824, Թ տպ. 1888.

4. «Սկիզբն ընթերցանութան հայկական տառից կամ նոր, գուարեալի և դիւրին այր-բեմարան և հեգերէն», Վիեննա, 1825, 2 տպ. 1893.
5. Գրիգոր դպիր Փեշտիմալճյան, «Քերական լեզուագիտութեան», Կ. Պոլիս, 1827.
6. «Հայնակ և մանունակ», Վիեննա, 1834.
7. Աղեքսանդր Խոզաբաշյանց, «Գիրք նախակրթութեան հայկազեան լեզուի», Պետերբուրգ, 1838.
8. Հակոբ և Դավիթ Արզանյաններ, «Այրբեմարան հայոց ի պէտս նորոգումն մանկանց», Տիփլիս, 1838.
9. Կարապետ Պոպով, «Նախադասութեան վարժութեան», Մոսկվա, 1838.
10. Գրիգոր ավագ սարկավագ Սուքիասյանց, «Այրբեմն հայոց և ռուսաց», Մոսկվա, 1839.
11. Մեսրոպ Թաղիադյանց, «Մեսրոպեան այրբեմարան», Կալկաթա, 1840.
12. «Այրբեմարան և հեգարան նոր կարգով սկսող տղայոց համար», Զմյուռնիա, Դ տպ. 1844, Ե տպ. 1851, 60 էջ.
13. Արսեն վարդապետ Բագրատունի, «Նոր այրբեմարան և հեգերէն», Վիեննա, 1850.
14. Ստեփանոս Նազարյան, «Առաջին հոգեդէն կերակուր», Մոսկվա, 1853.
15. «Նոր այրբեմարան կամ սկիզբն ընթերցանութեան հայոց հանդերձ կարևոր գիտելիք», Տիփլիս, 1854.
16. Ռափայել Պատկանյան, «Նոր այրբեմարան հայկական», Պետերբուրգ, 1856.
17. Զարմայր Մսերյանց, «Նոր այրբեմարան հայերէն լեզուի», Մոսկվա, 1856.
18. «Առաջին դասագիրք մանկանց», Նյու-Յորք, 1861.
19. Հովհաննես Բերբերյանց, «Այրբեմարան հայկական լեզուի», Մոսկվա, 1858.
20. Ժանիկ Արամյան, «Դասարան հայկազն մանկանց», Փարիզ, 1860.
21. Ամբրոսիոս վարդապետ Գալֆայան, «Պատկերազարդ այրբեմարան մանկանց», Փարիզ, 1860, Բ տպ. 1861.
22. Մկրտիչ վարդապետ Տիգրանյան, «Այրբեմարան փաղերէն և հայերէն», Կ. Պոլիս, 1861.
23. Մարտիրոս վարդապետ Մեծեփյանց, «Նոր այրբեմարան կամ բանալի հայերէն վերձանութեան», Երուսաղեմ, 1861.
24. Ներսիս Մեղակուրյան, «Առաջնորդ հայ ընթերցանութեան կամ նոր բերական», Կ. Պոլիս, 1861, Ժ Զ տպ. 1909.
25. Զարմայր Մսերյանց, «Նոր այրբեմարան հայերէն և ռուսերէն», Մոսկվա, 1863.
26. «Նոր այրբեմարան կամ ընթերցարան հայկազն մանկանց», Թիֆլիս, 1865.

27. Նահապետ Թոփչյան, «Այրբեմարան նոր և դիւրիմաց ռոմով», Թեոդոսիա, 1865, Բ տպ. 1868.
 28. Հովհաննես քահանա Խաչկյան, «Այրբեմարան համառոտ», Կալկաթա, 1870.
 29. Գարեգին վարդապետ Սրվանձտյան, «Նոր ընթերցարան», տետրակ Ա, Կ. Պոլիս, 1870, Բ տպ. 1875.
 30. Բագարատ Արթինոֆ, «Դիւրաւայց այրբեմարան, հեգարան և ընթերցարան հայկազն մանկանց», Կ. Պոլիս, 1872, Բ տպ. 1873.
 31. «Բանալի Սուրբ Գիրք բանալու», Նոր Յորք, 1875, Բ տպ. 1883.
 32. Հ. Գ. Առնաուտյան, «Այրբեմարան կամ առաջին գիրք մանկանց», Տիփլիս, 1902.
 33. «Այրբեմարան հայերէն և ռուսերէն», Ալեքսանդրոպոլ, 1907, Բ տպ. 1908.
 34. Հ. Գ. Առնաուտյան, «Քերական կամ այրբեմարան», Տիփլիս, 1908.
 35. «Նոր բերական», պատկերազարդ, Կ. Պոլիս, 1920:
- ԺԺ և Ի դարերում Մեսրոպյան նորաձև այրբեմարաններ այնքան շատ են տպագրու-վել, որ հնարավոր չէ նախորդ հոդվածի ձևով դրանցից ամեն մեկի նկարագրութեան և վեր-լուծութեան վրա կանգ առնել առանձին-առանձին, ուստի բավականապէս ենք միայն ընդհանուր ակնարկով, ծանոթանալու ենք այրբեմարաններում կատարված բարեփո-խութիւններին և նորամուծութիւններին, ըստ գրուածման շորս շրջաններին:
- Ա. Սկսենք տառանունները սովորելու կամ տառանաւաշտութեան շրջանից, որին մեծ մասամբ հատկացվում են այրբեմարանների առաջին երկու էջերը, երբեմն մեկ (№ 5, 9, 14), երբեմն նույնիսկ վեց (№ 21) և անգամ յոթ էջ (№ 34): Հնաձև այրբեմարաններում սովորաբար տրվում էր մեկ էջ:
- Բուն տառանաւաշտութեան ուսուցումը հեշտացվում է նրանով, որ
1. Այրբեմարանի առաջին էջում մեծ մասամբ տրվում են միայն փոքրատառերը, իսկ № 26-ում մեծատառերը նույնիսկ տրվում են հեգերի բաժնից հետո:
 2. Որպեսզի գրապատկերները լավ տպա-վորվեն աշակերտների հիշողութեան մեջ, № № 13, 22, 23, 24, 30, 32, 33, 34 և 35 այրբեմարաններում այբուբենը սկզբում շատ խոշոր 1—2, նույնիսկ 5 էջերում. (№ 20) տրվում է հաստ. թավ, մեծ մասամբ տառերը առանձին վանդակների մեջ առած: Իսկ Արսեն վարդապետ Բագրատունին այրբեմարանից (№ 13) առաջ դրան տալիս է 10 էջ:
 3. Գրապատկերներն իրարից հեշտութեամբ տարբերելու համար № № 12, 15 և 26 այր-

Շատ հետաքրքրական է այդ նպատակով
Ռ. Պատկանյանի տված աղյուսակը
(№ 16):

7. 1850-ական թվականներից Մեսրոպյան նորածե ալբերենարանների մեծ մասում գիրկապը հեշտացնելու նպատակով տառաձանաչության շրջանում առաջարկվում է բաղաձայն տառերի ոչ թե անտևոր տալ, այլ՝ ուղիք-ով հնչել, Օրինակ, 1850 թվականին Արսեն Բագրատունին իր ալբերենարանի (№ 13) էջ 4-ի տողատակում գրում է. «Գրեցուն աշունները սորվելին հետը՝ լաւ կ'երևի որ բաղաձայններուն սոսկ ձայնը կամ զօրութիւնը սասնի միայն ըք-ով սորվին տղաք, որ հեգելը դիւրին ըլլայ»:

Այս ձևով բուն բառը կհեղվի այսպես՝ բը-
նւ, նը—բուն:

8. Իսկ Ճանիկ Արամյանը (№ 20) առաջարկում է գործածել կրճատ տառանուններ՝ այր-ի փոխարենն այ, բեն-ի փոխարենն բն, գիմ-ի փոխարենն գի և այլն:

Այս ձևով մաղ բառը կհեզվի այսպես՝
մե, ալ, դա—մաղ:

Ժ. Արամյանի այս նորամուծությունը շտա-
րածվեց:

9. Այս հարցում շատ առաջավոր է Գարեգին վարդապետ Սրվանձտյանը (հետագայում եպիսկոպոս)։ Նա 1866 թվականին լույս

Ω =	δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ
λ	μ	ν	ξ	π	ρ	σ	τ
υ	φ	χ	ψ	ω	α	β	γ
δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ
μ	ν	ξ	π	ρ	σ	τ	υ
φ	χ	ψ	ω	α	β	γ	δ
ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ
ν	ξ	π	ρ	σ	τ	υ	φ
χ	ψ	ω	α	β	γ	δ	ε
ψ	ω	α	β	γ	δ	ε	ζ
ω	α	β	γ	δ	ε	ζ	η
α	β	γ	δ	ε	ζ	η	θ
β	γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι
γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ
δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ
ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ
ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ	ν
η	θ	ι	κ	λ	μ	ν	ξ
θ	ι	κ	λ	μ	ν	ξ	π
ι	κ	λ	μ	ν	ξ	π	ρ
κ	λ	μ	ν	ξ	π	ρ	σ
λ	μ	ν	ξ	π	ρ	σ	τ
μ	ν	ξ	π	ρ	σ	τ	υ
ν	ξ	π	ρ	σ	τ	υ	φ
ξ	π	ρ	σ	τ	υ	φ	χ
π	ρ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ
ρ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω
σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω	α
τ	υ	φ	χ	ψ	ω	α	β
υ	φ	χ	ψ	ω	α	β	γ
φ	χ	ψ	ω	α	β	γ	δ
χ	ψ	ω	α	β	γ	δ	ε
ψ	ω	α	β	γ	δ	ε	ζ
ω	α	β	γ	δ	ε	ζ	η
α	β	γ	δ	ε	ζ	η	θ
β	γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι
γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ
δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ
ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ
ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ	ν
η	θ	ι	κ	λ	μ	ν	ξ
θ	ι	κ	λ	μ	ν	ξ	π
ι	κ	λ	μ	ν	ξ	π	ρ
κ	λ	μ	ν	ξ	π	ρ	σ
λ	μ	ν	ξ	π	ρ	σ	τ
μ	ν	ξ	π	ρ	σ	τ	υ
ν	ξ	π	ρ	σ	τ	υ	φ
ξ	π	ρ	σ	τ	υ	φ	χ
π	ρ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ
ρ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω
σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω	α
τ	υ	φ	χ	ψ	ω	α	β
υ	φ	χ	ψ	ω	α	β	γ
φ	χ	ψ	ω	α	β	γ	δ
χ	ψ	ω	α	β	γ	δ	ε
ψ	ω	α	β	γ	δ	ε	ζ
ω	α	β	γ	δ	ε	ζ	η
α	β	γ	δ	ε	ζ	η	θ
β	γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι
γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ
δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ
ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ
ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ	ν
η	θ	ι	κ	λ	μ	ν	ξ
θ	ι	κ	λ	μ	ν	ξ	π

Բայց այստեղ ապրիլ ամսին ինչ
 է լինում: Ապրիլից յայնչ շա-
 րունին ապրիլիցս ցգիտու յայնչ
 տոնին ապրիլից էն առաջին
 ամիսից շրունու գուման: Եւ ամիս
 յայնչ կամ ցոյց ինչ տարու
 ցոյց էն է ամիսը: Եւ ամիսը
 ամիս ինչ տարու

Эти таинства слушать не
тану. Чтобы узнать таинств
не знают ученики буквы.
Для этого учитель должен
заставить, отыскать какую
нибудь башню, которая стоит
совершенно не на своем обы
кновенном месте.

[illegible]

ԳՆԱԿԱՆ ԴԵՑԵՄԲԵՐ			
7-12			
մի	սե	չե	հր
սե	բե	որ	ջե
օր	օր	օձ	ոձ
Կարգադրություններ:			
մի և	եղ մի		
և սե	է ան		
ան չե	դե է		
ան ա	եղ եղ		
աղ է	ոչ առ		
և եղ	ան է		
առ աղ ա ո	օձ է առ		
ան չե ա	չե՝ ձի է		
դե է ան	էչ չե՝ առ		

րանների նաև բաղմավանկ բառերի հեգերի բաժնում՝ առանձին բաղմավանկ բառեր կարդալու կամ վանկակապության շրջանում:

Հնաձև այբբենարանների այս բաժնում տրվում են միայն բառեր (720 երկվանկ, 144 եռավանկ, 64 քառավանկ, 40 հնգավանկ և 40 վեցվանկ բառեր): Այնինչ № № 12, 26, 31, 35 Մեսրոպյան նորաձև այբբենարաններում բաղմավանկ բառերի յուրաքանչյուր խմբից հետո տրվում են առանձին նախադասություններ անցած բառերից բաղկացած, ըստ որում 1809 թվականին Մադրասում տպագրված՝ Ս. Աղայվելյանցի «Տեսութակ այբուբենական»-ում պահանջվում է ընթերցանությունը գիտակցական դարձնել, բացատրել առանձին նախադասությունների բառերը, ինչպես ասված է էջ 44-ում. «Հասկացուցանել նոցա զնշանակութիւնս բառիցն և բանից»: Իսկ Մ. Թադիագյանը այդ նույնը կատարում է իր բառարանում գործածած համարյա բոլոր բառերի բացատրությունը տալով:

Սակայն այդ այբբենարանների մեջ ամենահետադարձական վանկակապության մեջ համանմանության (անալոգիայի) եղանակի գործադրությունն է «Առաջին դասագիրք մանկանց» այբբենարանում (№ 18),

որի էջ 16-ում տրված են նկարներ և նրանց տակը համանման բառեր, օրինակ,

Գկ. հավ	Գկ. մահիճ	Գկ. մարդ	Գկ. շուն
հաւ	մահիճ	մարդ	շուն
հաւ	դահիճ	յարդ	բուն
թաւ	դահիճ	զարդ	տուն
լաւ	կարիճ	բարդ	բուն
ցաւ	կալիճ	սարդ	մուն

Դ. Վանկակապության շրջանով ավարտվում էր Մեսրոպյան նորաձև այբբենարանների բուն այբբենական մասը և սկսվում էր շորորորդ՝ ամբողջական տեքստ կարդալու շրջանը, որին հատկացվում է այբբենարանի ետայբբենական մասը:

Մեսրոպյան հնաձև այբբենարանները չունեին ամբողջական տեքստեր, նույնիսկ առանձին նախադասություններ: Կարդալու համար այնտեղ տրվում էին միայն անկապ բառեր, որոնցով աշակերտներին վարժեցնում էին կարդալու տեխնիկային:

Հնաձև այբբենարանից հետո որպես ամբողջական տեքստ սովորաբար կարդում էին «Սաղմոսի առաջին կանոնը»:

Մեսրոպյան նորաձև այբբենարանի բովանդակության տեսակետից նորությունն այն էր, որ սկսնակ գրաճանաչ երեխան պիտի կարդար այբբենարանի ետայբբենական մասի մատչելի բաղմավախի նյութերը իրեն համար հասկանալի լեզվով:

Կանգ առնենք ետայբբենական մասի բովանդակության և լեզվի վրա:

Մեր ձեռքի տակ եղած 35 այբբենարաններից միայն № 5-ը չունի ամբողջական տեքստ: Ետայբբենական մասի ծավալը շատ բաղմազան է՝ ամենաքիչը բաղկացած է 5 էջից (№ № 27, 32), իսկ ամենաշատը՝ 263 էջից (№ 3): Այբբենարանների ֆորմատը նույնպես բաղմազան է, ամենափոքրը 12×10 սմ. է (№ 29), իսկ ամենամեծը 22×34 սմ. (№ 16):

Այս այբբենարաններից 8-ը երկլեզվյան են, որոնցից 1-ը՝ հայ-հունգարերեն (№ 6), 5-ը՝ հայ-ռուսերեն (№ № 10, 16, 17, 25, 33), 1-ը՝ հայ-թուրքերեն (№ 5) և 1-ը՝ քրդերեն-հայերեն (№ 22): Այս այբբենարանները հիմնականում հայոց լեզուն չիմացող հունգարախոս, ռուսախոս, թուրքախոս և քրդախոս հայերին ոչ միայն հայերեն խոսել սովորեցնելու նպատակ են հետապնդում, ուստի կարդալու տեքստը տրվում է երկու լեզվով էլ՝ մեկ էջը հայերեն, իսկ կից էջը՝ օտար լեզվով և համապատասխան բառարանով:

Այս 35 այբբենարաններից 15-ը (№ № 1, 8, 9, 11, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 35) անմիջապես ընթերցարանի բաժնին չեն անցնում, այլ բուն այբբենական մասից հետո տալիս են հեգարաններ՝ բառերը վանկերի բաժանած: Դրանց մեջ կան աղոթքներ, սաղմոսներ, ավետարանից հատվածներ, Հավատո Հանգանակ, Ս. Գրքից հատվածներ, առանձին նախադասություններ և այլն: Վերջիններս երբեմն դասավորված են առանց վերնագրերի, բայց այբբենական կարգով և կրում են բարոյախոսական, խրատական բնույթ, կան նաև իմաստուն խոսքեր՝ ասացվածքներ, առածներ և այլն:

Ընթերցարանների բաժնում, բացի վերոհիշյալ նյութերից, կան բազմապիսի, մեծ մասամբ հանրագիտական բովանդակությամբ, գիտությունների բոլոր բաժիններից զանազան նյութեր՝ աշխարհագրությունից, բնագիտությունից, ընդհանուր, կրոնական ու հայոց պատմությունից, աստղաբաշխությունից, թվաբանությունից և այլն, ինչպես և բարոյակրթական և խրատական պատմվածքներ բազմապիսի հետաքրքրական թեմաներով, ինչպես օրինակ՝ իմաստասիրություն, հնարագիտության, աղբատասիրության, արդարություն, հնազանդության, անհիշալարության, ազգասիրության, որդեսիրության, ծնողասիրության, հայրենասիրության մասին: Այսպիսի բազմապիսի նյութերով աչքի էր ընկնում Մինաս վարդապետ Բժշկյանի «Վարժութիւն մանկանց» այբբենարան-ընթերցարանը:

Հիանալի և շատ հարուստ նյութեր կային հայրենագիտությունից Ճ. Արամյանի «Դասարան Հայկազն մանկանց» այբբենարանի ընթերցարանի բաժնում:

Գրավիչ էին «Հայնակ և մաճունակ» այբբենարանի զվարճալի կարճ առակները:

Առանձնապես ջերմ հայրենասիրական բովանդակություն ունի Գարեգին վարդապետ Սրվանձտյանի «Նոր ընթերցարան»-ի «Ա տետրակ»-ը (Կ. Պոլիս, 1866 թ., Բ տպ. 1875 թ.), որի առաջաբանում ինքը հեղինակը հետևյալ կերպ է բնորոշում այբբենարանի բովանդակությունը.

«Այս նոր ընթերցարանը այնպիսի ոճով և նիւթով շինեցինք, որ կրնայ դիտություն տալ տղոց. քանզի իւր փոքրիկ հասակին մէջ տեսած ու լսած բաներ կը կարդայ, որ իր բնութիւն կ'ուզէր բարբառել, նոցա վրայ խօսք կազմել:

Ընդել բառերով, պարզ ոճով և զուարճալի եղանակով շինուած այս Հայկական ընթերցարան կը յուսամք ոչ միայն դիտութիւն տալ մանկատուն, այլ և կրթէ ու սիրելի անէ

նոցա Հայաստանի հայոց ընտանեկան կենցաղավարութիւն ու Հայրենի երկրին գեղեցկութիւն և սովորութիւն, որոց նկարագրութեան մասին կը կարդայ այստեղ:

Մանկուոյն հետ մանկտի եղած ենք այս գրած ծամանակ և յատուկ ընտրած ենք այն առարկաներ, որք աւելի Հայաստանի մանկըտուն տեսանելի, լսելի և զգալի են և որք հայ առարկաներ են՝ քան թէ օտար:

Ուզելով աւելի բնութեան վայելչութեանց բարեկամ ու ծանօթ անել հայ մանկտին, մեծաւ մասամբ դաշտաց, ծաղկանց, թռչնոց, անասնոց, ալգեաց և արմտեաց վրայ խօսքեր յօրինած ենք: Նաև կրօնական և բարոյական ևս մէջ խառնելով շատ տեղ և բոլոր խօսք՝ տարուան շորս եղանակներով լրացուցած ենք:

Պէսպէս սովորութիւնք, խաղք և տօնք և արուեստք յիշատակած ենք, ուզելով՝ որ նոցա մէջ արդէն կրթուին և զաղթական հայ մանկտին ևս իւր բնիկ Հայրենական երկրին և եղբայրց ծանօթ և ընկեր լինին:

Հեղինակը չէր սխալվում: Նրա նոր ոճով՝ «Մանուկներուն պատշաճ, հասկնալի և սիրելի բառերով և առարկաներով տպագրեալ» «Նոր ընթերցարան» դասագրքերը շատ տեղեւոր էլաւ ընդունելութիւն գտան» («Գրոց-Քրոց», էջ 14—15). ոչ միայն Կ. Պոլսի հայ մամուլը, այլև ուսուցիչները հեղինակին գրած շնորհակալական նամակներում արտահայտում էին իրենց գոհունակությունը: Նույնիսկ քառորդ դար անց, 1892 թվականին, «Մշակ» օրաթերթը իր № 144-ում գրում է, որ «Նոր ընթերցարան» այբբենարանը «իր բովանդակութեամբ և մանկական լեզուով Տաճկաստանում առատարակուածներին մէջ դեռ մինչև այսօր առաջինը պէտք է համարել»:

Այսպիսով, մեր բանահավաքման և բանասիրության նախահայրը, հայ ազգագրության անմահ հիմնադիր Գարեգին վարդապետ Սրվանձտյանը նաև պատվավոր տեղ է գրավում հայ դասագրքի պատմության մեջ որպես շնորհալի և հայրենասեր հեղինակ:

Այժմ անցնեք Մեսրոպյան նորածե այբբենարանների լեզվին, որը միշտ գրաբար չի եղել:

Բացառապես գրուսուցման հեգական մեթոդով կազմված այբբենարանները լույս են տեսել մինչև ԺԺ դարի 60-ական թվականները: Սակայն դրանից հետո էլ Մեսրոպյան այբբենարանների հրատարակությունը զուգընթաց շարունակվում է նույնիսկ մինչև Ի դարի 20-ական թվականները հնչյունային և նորագույն այլ մեթոդներով կազմված այբբենարանների հետ: Այնինչ, գրաբար լեզվով գրված այբբենարան-ընթերցարանները լույս

են տեսել մինչև 1856 թվականը (Պետերբուրգում Ռ. Պատկանյանի «Նոր այբբենարան հայկական» և Մոսկվայում Զ. Մսերյանի «Նոր այբբենարան հայերէն լեզուի»), իսկ 1858 թվականից լույս են տեսնում միայն աշխարհաբար լեզվով: Հետևաբար, 1859 թվականը աշխարհաբարի վերջնական հաղթանակի տեսակետից պատմական շրջադարձային տարի է ոչ միայն հայ գրականության, այլև հայ այբբենարանի պատմության մեջ:

Մհարոպյան այբբենարանների հեղինակների մեջ աշխարհաբարի համար առաջին մարտնչողը իրավամբ պիտի համարվի Կղեպատրա Սարաֆյանը (եթե չհաշվենք 1781 թվականին Տրիեստում լույս տեսած Թուրքախոս հայերի համար «Նոր այբբենարան», հանդերձ մեկնութեամբ տաճկական բառից հայկական աշխարհաբար լեզուով) հայ-թուրքերեն այբբենարանը, որը վերահրատարակվել է 1786, 1797 և 1815 թվականներին): Նա 1788 թվականին Պետերբուրգում լույս բնծայած իր «Գիրք որ կոչի բանալի գիտութեան» հայ-ռուսերեն այբբենարան-ընթերցարանում ունի աշխարհաբար հատվածներ, ինչպես այդ տեսանք մեր նախորդ հոդվածում:

Ինչպես նշված, այնպես և նման երկլեզվյան այլ այբբենարանները գրվում էին մեծ մասամբ առևտրական հայերի համար և հետապնդում էին գործնական նպատակներ: Սովորաբար դրանց մի էջը լինում էր աշխարհաբար, մյուս էջը՝ օտար լեզվով: Այդպես էին նաև հայ-գերմաներեն երկլեզվյա այբբենարանը 1788 թվականին Տրիեստում («Հայնակ և նեմեցնակ, շարագրած յնդիսարէթ հայոց քաղաքը և իւր յատուկ խարճովն տիպած վասն պիտոյութեան հայ տղոց Տրանսիլվանիոյ երկրին»), հետագայում հայ-հունգարական երկլեզվյան այբբենարանը 1834 թվականին Վիեննայում («Հայնակ և մանունակ, շարագրած ի Հայաքաղաքն Տրանսիլվանիոյ և տիպեցուցած իւր քաղաքի խարճովն վասն պիտոյութեան հայ տղոց»), որի էջ 13-ից բերում ենք երկու նախադասութիւն այբբենարանի լեզվին ծանոթացնելու նպատակով:

1. «Մի՛ խոտանայ այնպէս բան, ինչին տէր չիս»:

«Անխսմբութեանը մէջ մի յուսահատութիւն»:

Նույն նպատակով բերենք մի քանի հատվածներ Մհարոպյան նորածե սովորական այբբենարաններից.

2. «Միանգամայն պզտիկ տղաք իրենց հասակին յարմար խօսակցութիւններ ու չգիտցած հարկաւոր բաներնին ասոր մէջ կարդալով՝ ձանձրութիւն չեն գգար, ու սրբ-

տերնուն մէջ բաղձաճկ կը վառուի անլի փութով կարդալ կամ ուրիշ գիտութիւններ սորվիլ»:

«Աշխարհաբար խօսած ատենըս պետք է խօս-ֆիս մէջ օտար-կան բառեր խառնեն, որ-պէս զի խօսած լեզուս խառնած չըլլայ, հապա մա-բուր ըլլայ: Թէ որ բառի մը աշխարհաբար չեմ գիտեր՝ պէտք է որ վար-պետիս հար-ցը-նեմ ու սոր-վիմ՝ որ աղէկ խօսիմ»:

(«Սկիզբն ընթերցանութեան հայկական տառից կամ նոր, գուարճալի և դիրքին այբբենարան և հեգերէն, յերկրեալ յաշխարհիկ լեզու առ հեշտեալ մարդութիւն մանկանց տղայոց», Վիեննա, Բ տիպ, 1830, էջ 3—4, 14):

3. «Եկուր քեզի հետ խօսիմք»:

Կանուխ ելլելը շատ օգտակար է»:

«(Այբբենարան և հեգարան նոր կարդալ սկսող տղայոց համար», Զմյուռնիա, Դ տիպ, 1844 թ., էջ 15):

4. «Հա յու լե գուն շատ հին լե գու լ»:

«Իր լե գուն չ գիտ եա լր ա մօք է»:

«Կար դալ ու բան սոր վիլ սի բո-ղը՝ մեծ ու պի տա նի մարդ կրլ լայ»:

(Արսեն Բագրատունի, «Նոր այբբենարան և հեգերէն հայերէն շիտակ հեգել սորվելու դպրատանց տղոց համար», Վիեննայ, 1850, էջ 76):

5. «Եթէ բա բե կամ եեր ես րս տա-նում, փոր ձով րս տու գիր եո բանց և շու տով մի հա ւա տար եոցա»:

«Հա ւա տա բիւմ բա բե կա մը գօ բա տը պաշտ պան է, ով որ գր տաւ եո բան գր տած է գանձ»:

(Ստեփանոս Նազարյան, «Առաջին հոգե-ղէն կերակուր հայագրի երեսներին հա-մար», Մոսկվա, 1853 թ., էջ 7):

6. «Ա մէն կորց բաժը կը գր տըն փ, բայց ժա մա եա կը և կեան քը չի գր-տըն փ»:

(«Նոր այբբենարան կամ սկիզբն ընթեր-ցանութեան հայոց», Տփլիս, 1854 թ., էջ 45):

1788—1858 թվականներին աշխարհաբար լեզվով լույս տեսած այն 6 այբբենարաններից բերված քաղվածքները մեզ համոզում են, որ երեսներին իրենց հասկա-նալի լեզվով կարդալ-գրել սովորեցնելու փորձերը շատ ավելի վաղ են սկսվել մեր առաջավոր մանկավարժների կողմից և 70 տարվա ընթացքում շատ ավելի ուժեղ պայ-քար է մղվել աշխարհաբարի վերջնական հաղթանակի համար դասավանդության մեջ, քան այդ նկարագրվել է հայ մանկավարժու-

թյան պատմության և մեր մեթոդական գրականության մեջ:

Ի վերջո, մի քանի խոսք Մեսրոպյան նորածն ալբերենարանների արտաքին ձևավորման մասին: Առանձնապես կանգ առնենք նրանց պատկերազարդման վրա, որը գրոտուցումը հետաքրքրական դարձնելու լավագույն նորություններից մեկն է:

Սկզբում նկարները լինում են առանց տեքստի հետ որևէ կապ ունենալու, գլխավորապես որպես զարդարանք, այբբենարանի գրաշապկի առաջին և երկրորդ էջերում, մասամբ և գրքի միջում, ինչպես օրինակ՝ 1824 թվականին Կալկաթյում 2. Աղանուրյանի (№ 2) և Վենետիկում Մինաս վարդապետ Բժշկյանի (№ 3), 1828 թվականին Կոստանդնուպոլսում Գրիգոր դպիր Փեշտիմալյանի (№ 5), 1840 թվականին Կալկաթյում Մեսրոպ Թաղիադյանի, ինչպես և Ռ. Պատկանյանի, Գարեգին վարդապետ Սրվանձտյանի և Բ. Արթինոֆի այբբենարաններում:

Տեքստի հետ կապ ունեցող և ուսուցողական նպատակով նկարներ տրվում են 1830—1860 թվականներին Ձմյուռնիայում, Փարիզում, Նյու-Յորքում և մասամբ Մոսկվայում լույս տեսած Մեսրոպյան այբբենարաններում (№ № 12, 22, 18, 31, 17): Այս տեսակետից շատ հետաքրքրական է 1844 թվականին Ձմյուռնիայում Դ տպագրու-

թյամբ լույս տեսած «Ալբերենարան և հեգարան»-ը, որի «պատկերազարդության» մասին շատ դրական է արտահայտվում Պերճ Պողոյանն իր «Հուշիկներ»-ի էջ 12—13-ում (Թիֆլիս, 1894 թ.):

«Առաջին այբուբենը ես սովորել եմ բերանացի՝ հինգ տարեկան ժամանակս հորիցս, իսկ տառաճանաչություն՝ եղբորիցս: Հայրս Երևանից ուղարկել էր այբբենարանը. մի ամսից նա վերադարձավ և գտավ ինձ վարժ կարդալիս:

Չգիտեմ՝ բնական ընդունակությամբ և վերագրելու է, թե դասագրքիս նորածնությանը ու պատկերազարդությանը, որ ես երկու շաբաթի մեջ վարժ կարդում էի:

Դիպվածով, թե բախտի բերմամբ՝ ինձ վիճակվեց ոչ այն ժամանակվա ընդհանրացած «Քերական, որ է այբբենարան» անվանված դասագիրքը, այլ ժամանակի համար միանգամայն նոր դասագիրք:

Որքան հիշում եմ, Ձմյուռնիայի բողոքականաց տպագրություն էր այն՝ տաճկահայ բարբառով և արդի մեթոդով ու պատկերազարդ:

Նյութի դյուրըմբռնելիությունն ինձ ստիպում էր գիրքը ձեռքից չթողնել. այսպիսով կարճ միջոցում անգիտակցաբար դրավարժվեցի»:

Նվ իսկապես ինչպես կարող էին աշակերտին չհետաքրքրել այբբենարանում տպված կապկի, աղվեսի, արծվի, բվի, ճաշի, կաթավի, կրիայի և այլ 18 նկարները:

Ավելի շատ նկարներ կան Ամբրոսիոս վարդապետ Գալֆայանի 1860 թվականին Փարիզում լույս ընծայած «Պատկերազարդ այբբենարան մանկանց»-ում, որտեղ ոչ թե նախորդ այբբենարանի նման բոլոր նկարները տրված են առաջին երեք էջերում, այլ 100-ից ավելի կենդանիների և զանազան նկարները տրված են միավանկ, երկվանկ, եռվանկ, քառվանկ, հնգվանկ բառախմբերի բաժիններում, թե՛ այդ բառերի կարդալը հեշտացնելու և՛ թե՛ նրանց նշանակությունը բացատրելու համար, օրինակ, էջ 30 տրված են աղավնու և թիթեռնիկի նկարները և նրանց առկ համապատասխան բառերը վանկերի բաժանած և նույնը առանց վանկերի բաժանելու: Ընդհանրապես, «այս այբբենարանը ֆրանսիական նուրբ ճաշակով, բազմաթիվ գեղեցիկ պատկերներով մի սիրուն հրատարակություն էր»,— ինչպես ճիշտ նկատում է Լեոն:

Իր գեղարվեստական ձևավորմամբ աչքի էր ընկնում նույն թվականին նույն տեղում, պոլսեցի նախկին դերձակ, ինքնուս շնորհալի հեղինակ, մեծ հայրենասեր Զանիկ Արամյանի իր նորաբաց տպարանում իր իսկ հորինած տառերով տպագրած «Դասարան

հայկազն մանկանց» այբբենարան-ընթերցարանը: Այդ ոսկեկազմ, շքեղ հրատարակության մասին հիացմունքով է խոսում Աղեքսանդր Երիցյանը իր «Ե. Արամյանը» հոդվածում. «...Նրա այբբենարանը նշանավոր է ոչ թե յուր մեթոդի կողմից, այլ իբրև շտեմանոված ոչ միևնույն ալի ժամանակը, ոչ միևնույն հիմա, մի փառավոր և պատկերազարդ տպագրություն («Փորձ» ամսագիր, 1879 թ., VI, էջ 202—207):

Մինչև այժմ մեր գրականության մեջ հայերենի գրուսուցման հեգակալան մեթոդի մասին գրվել է նկատի ունենալով միայն Մեսրոպյան այբբենարանները և նրանով պարապող խալիֆաներին: Հենվելով մեր գրողների երկերում հին դպրոցի գեղարվեստական վերադարձությունների և հին դպրոցի դեմ պայքարող և. Աբովյանի, Պ. Պոռչյանի, Ռ. Պատկանյանի, Բաֆֆու, Ղ. Աղայանի, Ս. Մանդինյանի, Ա. Բահաթրյանի և ուրիշ մանկավարժների ամենախիստ արտահայտությունների վրա՝ մեր մամուլում հաճախ ընկել են չափազանցության մեջ և անհիմն կերպով եզրակացրել, թե հայերենի գրուսուցման հեգակալան մեթոդի մեջ ոչ մի փոփոխություն չի եղել, ոչ մի նորություն չի մտցվել. այդ մեթոդով կարդալ և գրել սովորեցրել են միշտ նույն «այբ-ժե-ճե-ռա»-յի ձևով, ինչպես Տեր-Թողկի (Բաֆֆի), գլուղական խալիֆայի (Ալ. Արարատյան), Մկրտիչ վարպետի (Ռ. Պատկանյան), տիրացու Մոսիի (Մուրացյան), Շապոյի և Վահան խալիֆի (Պ. Պոռչյան) դպրոցներում: Հեգակալան մեթոդը համարվել է «բարբարոսական ու սպանիչ» (Լեո), «տաժանակիր, որով 3—4 տարվա ընթացքում հազիվ էին գրագետ դառնում» (Տ. Ռաշմաճյան), «քնարեր ու մահաշունչ» («Արևելյան մամուլ»), «անհոգի և հոգեսպան» (Ս. Մանդինյան), իսկ այդ մեթոդով կազմված բոլոր այբբենարանները՝ տանջանքի աղբյուր:

Ոչ միայն գրուսուց հեղինակները Մեսրոպյան նորաձև այբբենարաններում, այլև առաջավոր գրուսուց-ուսուցիչները գործնականում՝ իրենց մասնավոր դպրոցներում աշխատել են կիրառել հեգակալան մեթոդի նոր, գլուղուսուց եղանակներ՝ բարեփոխություններ մտցնել իրենց դասավանդության մեջ:

Այսպես, օրինակ, 1764 թվականին Թուրքիայի Կոտինա քաղաքում Հովհաննես վար-

դապետը, որը հայտնի է Տեոֆ մականունով, իր բաց արած դպրոցում «նախ փոքրագույն մանկանց տալիս գիր գրել, գրելով զգիրն համանգամալն դանուանս գրոց ևս ուսանէին, ապա սկսանէին գրել քերական... յետոյ սկսանէին գրել զսաղմոս»: Այսպիսով, նա իր աշակերտներին տառաճանալ է դարձնում տառերը գրել տալով, նրանց կարդալ է սովորեցնում բառերը գրել տալու միջոցով, ուրիշ խոսքով, նա գրուսուցումն անցնում է ոչ թե կարդալու, այլ գրելու մեթոդով:

Հովհաննես վարդապետը իր այս մեթոդով մեծ հաջողություն է ունենում, ինչպես վկայում է նրա անհայտ ականատես-ժամանակակիցը իր «Պատմութիւն Կոտինայ քաղաքին» ձեռագրում («Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեան ի վիեննա», կազմեց Հակոբոս վարդապետ Տաշյան, Վիեննա, 1895, № 518), ասելով. «Ահա այսպէս դիրազոյն ճանապարհ մի գտեալ... մեծագոյն հիացման արժանի» գործ է կատարում «Երանելի հոգին» և «Ի մէջ սուղ և դուզնաքեայ ժամանակի հինգ վեց տարեկան տղայքն լինէին բացարձակապէս ընթերցող»:

Հովհաննես վարդապետը, որպես ջանադիր և առաջավոր ուսուցիչ, իր գրելու մեթոդով և գիտակցարար կարգալ սովորեցնելու եղանակով գրավում է ոչ միայն փոքրահասակներին, այլև հասակավորներին, որոնք, ինչպես նրա անհայտ ժամանակակիցն է գրում, կարճ ժամանակում դառնում էին վարժ կարդացողներ և արագ գորղներ, որ տեսնողներին զարմանք էր պատճառում:

Սկսած ժե դարից, հայերենի գրուսուցման հեգակալան մեթոդը շարունակ կատարելագործվել է և Մեսրոպյան այբբենարանները բարեփոխվել են: Նորահայտ բազմաթիվ նորաձև այբբենարանները մեզ համոզում են, որ հայ դպրոցի անցյալում կան շատ պայծառ էջեր: Հայ մանկավարժական միտքը անցյալում քարացած չի եղել: Ընդհակառակը, հնադարյան մշակույթ ունեցող տաղանդավոր հայ ժողովուրդը կարողացել է մշակել ինքնուրույն և ինքնատիպ մանկավարժություն, որն աշխատել է գտնել նաև գրուսուցման դյուրին եղանակներ՝ օգտվելով թե՛ դարերի ընթացքում իր կուտակած փորձից և թե՛ առաջավոր երկրների մանկավարժական նվաճումներից:

Ս Փ Յ Ո Ւ Ռ Ք Ո Ւ Մ

ԶԵԿՈՒՅՑ ԳԱԼՈՒՍՏ ԿՅՈՒԼՊԵՆԿՅԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

Ստորև կհրատարակենք ներկա տարվո առաջին վեցամսյային մեջ Հիմնարկության կողմից կատարված հատկացումները և օժանդակությունները ի նպաստ հայկական գործերու:

Ինչպես պիտի տեսնվի, Հիմնարկությունս շարունակած է իր գործունեությունը կեդրոնացնել ուսումնական և մշակութային ծրագրերնրու և դպրոցական ձեռնարկներու, ինչպես և հանրային նկարագիր ունեցող բարեսիրական ձեռնարկներու վրա:

վեցան նաև հետևյալ հատկացումները, 4 տարվան համար, ի նպաստ որոշ թիվով աշակերտներու յուրաքանչյուր հաստատության մեջ.

	Դոլար
ա. Երուսաղեմի Ժառանգավորաց	10 000
բ. Ս. Խաչ դպրեմանք, Ստամբուլ	10 000
գ. Մխիթարյան Ընծայարան, Վենետիկ	6 000
դ. Մխիթարյան Ընծայարան, Վիեննա	6 000
ե. Զմմառի Ընծայարան	4 000
զ. Հայ ավետարանական Աստվածաբանական վարժարան, Բեյրութ	4 000
	40 000

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐ

1. Պատվո փոխառվություն բարձրագույն ուսումներու համար.— Պատվո փոխառվության հիման վրա, զանազան երկիրներու համալսարաններուն և բարձրագույն վարժարաններուն մեջ հայ ուսանողներու կրթաթոշակներ հատկացնելու նպատակով Կեդրոնական վարչությունը հաստատեց 75 000 դոլարի հիմնադրամ մը, 1961—1962 տարեշրջանին համար: Սույն գումարը սահմանված է նախորդ տարեշրջաններուն մեջ ընտրված ինչպես և ներկա տարեշրջանին մեջ ընտրելի պատվո թոշակավորներու:

2. Կրթաթոշակի հատկացում դպրեմանքներու մեջ.— Ինչպես ծանուցված էր մեր վերջին զեկույցով, ըստ հայկական ուսումնարաններու օժանդակության ընդհանուր ծրագրին, Կեդրոնական վարչությունը կրթաթոշակներ հատկացուց ի նպաստ դպրեմանքներու մեջ ուսանող աշակերտներու: Նախորդ զեկույցով ծանուցվածներեն հետո կատար-

3. Հատկացում Ս. Խաչ լիսեի, Ստամբուլ.— Կեդրոնական վարչությունը որոշեց նախորդ երկու տարեշրջաններուն այս հաստատության հատկացված տարեկան 15 000 դոլարի օժանդակությունը շարունակել 1961—1962 և 1962—1963 տարեշրջաններուն ևս, և այս նպատակով քվեարկեց 30 000 դոլարի նոր հատկացում մը:

4. Համալսարանական բացառիկ կրթաթոշակ Բրազիլիո մեջ.— Հիմնարկության Բրազիլիո ուսումնական հանձնաժողովին հետ համախորհուրդ, Կեդրոնական վարչությունը 2 500 դոլարի բացառիկ կրթաթոշակ մը սահմանեց, որ պիտի հատկացվի բրազիլահայ համալսարանականի մը: Այս հատկացումը, որ ներկայիս մեկ տարվան և մեկ անգամվան համար կատարված է և փորձառական հանգամանք ունի, պիտի տրվի թեկնածուի մը, որ փայլուն հաջողությամբ ավարտած է համալսարանական ուսումը և

կփափագի կատարելագործել իր մասնագիտությունը:

5. Հատկացում կալիֆոռնիո համալսարանին Բերկլիի ճյուղին հայկական գրադարանին.— Կեդրոնական վարչությունը 5 000 դոլարի հատկացում մը կատարեց ի նպաստ կալիֆոռնիո համալսարանին Բերկլիի ճյուղին հայկական գրադարանին: Սույն գումարով պիտի զնվին հայերեն և հայագիտական գիրքեր նույն հաստատության հայկական գրադարանին համար:

6. Ժողե Բռնիֆասիո վարժարանին սարգավորման համար.— Սառ-Պաուլոյի (Բրազիլիա) Ժողե Բռնիֆասիո հայ վարժարանին կազմաձևերուն վերանորոգման համար հատկացվեցավ 3 555 դոլար:

7. Երուսաղեմի Պատրիարքարանին տպարանին հատկացվեցավ 20 300 դոլար, նոր տողաշար մեքենայի մը գնման համար:

8. Վիեննայի Մխիթարյան տպարանին համար.— Վիեննայի Մխիթարյան միաբանության հատկացվեցավ 20 000 դոլար, նոր տողաշար մեքենայի մը գնման համար:

9. Մանկավարժական ամառնային դասընթացի մը համար, Սևո, Ֆրանսա.— Շարունակելով անցյալ տարի Սփյուռքի հայ երկրորդական վարժարաններու տնօրիններու համար գործադրված ծրագիրը, որոշվեցավ, որ այս տարի ևս սեպտեմբեր ամսուն հայ նախակրթարաններու 12 տնօրիններ մասնակցին Սևոի (Ֆրանսա) Մանկավարժական միջազգային կեդրոնին ամառնային դասընթացին: Այս նպատակին համար կեդրոնական վարչությունը հատկացուց 6 000 դոլար:

10. Բաղդադի հայոց առաջնորդարանին.— Բաղդադի Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանին վերաշինության համար նախապես հատկացված 28 000 ստերլինգի վրա կեդրոնական վարչությունը կատարեց 2 250 ստերլինգի (=6 300 դոլար) հավելում մը, ըստ շինության ընդարձակյալ ծրագրին:

ԲԱՐԵՍԻՐԱԿԱՆ ԵՐԱԳԻՐՆԵՐ

11. Նորոգություններ Երուսաղեմի Պատրիարքարանին մեջ.— Արկածի հետևանքով Երուսաղեմի Պատրիարքարանին խոհանոցը և սեղանատունը փլուզումի ենթարկված ըլլալով, Հիմնարկությունը մասնակցեցավ անհրաժեշտ վերանորոգման ծախսերուն 4 500 դոլարի օժանդակությամբ մը:

12. Երուսաղեմի գաղթականներուն համար.— Հիմնարկությունը 11 200 դոլարի օժանդակություն մը հատկացուց Երուսաղեմի

Պատրիարքարանին մեջ պատուպարված հայ գաղթականներու պարենավորման ծախսերուն, 1961—1962 տարեշրջանին համար:

13. Ս. Փրկիչ հիվանդանոցին համար, Ստամբուլ.— Ստամբուլի Ս. Փրկիչ հիվանդանոցը ռենտկենյան նոր գործիքով մը և ռադիոսկոպիի նոր կազմաձևերով օժտելու նպատակով Հիմնարկությունն կատարեց 23 000 դոլարի հատկացում մը ի նպաստ այս հաստատության:

ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՐԱԳԻՐՆԵՐ

14. Ազունիեի (Լիբանան) բուժարանին համար.— Ազունիեի բուժարանին կից հետախուզական կեդրոնի մը կառուցման համար Հիմնարկությունը կատարեց 4 000 դոլարի հավելվածական հատկացում մը:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳՈՒՄԱՐ 1961-Ի Ա ՎԵՑԱՄՍՅԱՆ ԿԱՏԱՐՎԱԾ ՀԱՏԿԱՑՈՒՄՆԵՐՈՒՆ

1. Համալսարանական պատվոհոխատվությունց համար	75 000
2. Դպրեվանքերու կրթաթոշակ	40 000
3. Ս. Խաչ լիսեին	30 000
4. Համալսարանական բացառիկ կրթաթոշակ (Բրազիլիա)	2 500
5. Բերկլիի համալսարանին գրադարանին	5 000
6. Ժողե Բռնիֆասիո վարժարանին սարքավորման	3 555
7. Երուսաղեմի Պատրիարքարանին տպարանին	20 300
8. Վիեննայի Մխիթարյանց տպարանին	20 000
9. Մանկավարժական դասընթացը (Սևո)	6 000
10. Բաղդադի առաջնորդարանին	6 300
11. Նորոգություններ Երուսաղեմի Պատրիարքարանին մեջ	4 500
12. Երուսաղեմի գաղթականներու պարենագին	11 200
13. Ս. Փրկիչ հիվանդանոցին համար կազմաձևեր	23 000
14. Ազունիեի բուժարանին	4 000
	251 355

Մինչև 31 դեկտեմբեր 1960 կատարված հատկացումներու գումար

2 800 425

Մինչև 31 հուլիս 1961 կատարված հատկացումներու ընդհ. գումար

3 051 780

ԳԱՆՈՒՍՏ ԿՅՈՒՊՆԵԿՑԱՆ
ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

